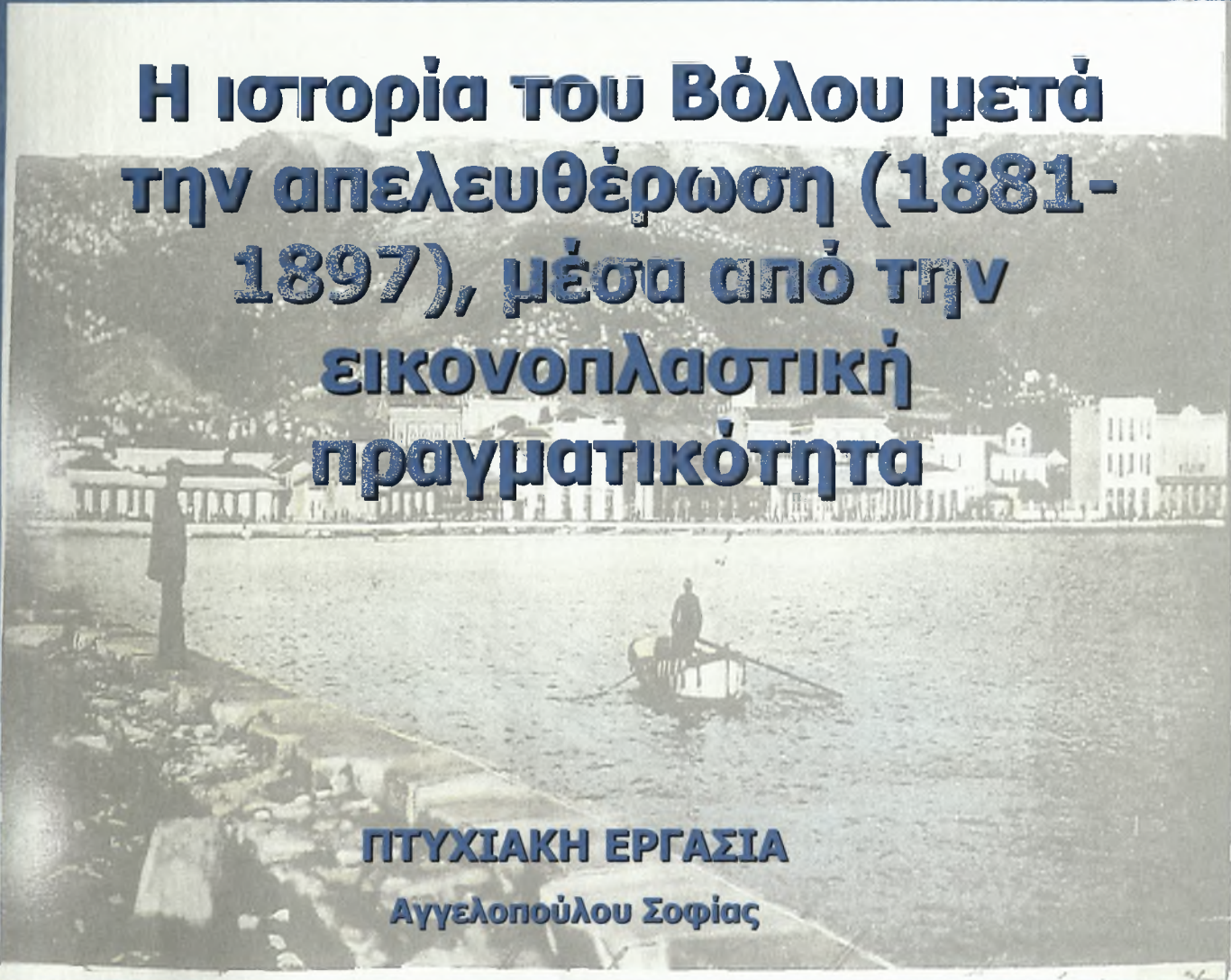

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Πρόγραμμα Σπουδών Επιλογής -
Μουσειοπαιδαγωγική Εκπαίδευση

Η ιστορία του Βόλου μετά την απελευθέρωση (1881- 1897), μέσα από την εικονοπλαστική πραγματικότητα

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αγγελοπούλου Σοφίας

Επιβλέποντες Καθηγητές :

1. Σακκής Δημήτριος, Αναπληρωτής καθηγητής
2. Δεληγιάννης Δημήτριος, Αναπληρωτής καθηγητής

Βόλος 2005

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 7880/1

Ημερ. Εισ.: 04-12-2009

Δωρεά: Συγγραφέα

Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΠΣΕ – ΜΕ

2005

ΑΓΓ

Η ιστορία του Βόλου μετά την
απελευθέρωση (1881 – 1897), μέσα από
την εικονοπλαστική πραγματικότητα

“Στις κόρες μου Φωτεινή
και Γεωργία”

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α'

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Ιστορική αναδρομή μέχρι το 1881.....5

- 1.1 Αρχαιότητα..... 5
- 1.2 Ελληνιστική περίοδος..... 8
- 1.3 Ρωμαϊκά χρόνια (167π.Χ. – 330 μ.Χ.) 10
- 1.4 Παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά χρόνια (330-1423)..... 13
- 1.5 Το Κάστρο του Βόλου 17
- 1.6 Η Νέα Πόλη του Βόλου. (Πόλη των εμπορών)..... 29
- 1.7 Επαναστατικά κινήματα τον 19ο αιώνα 34

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Ο Βόλος μετά την απελευθέρωση (1881-1897).....40

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Ανάπτυξη του Βόλου μετά την απελευθέρωση.....44

- 3.1 Έργα υποδομής..... 44
- 3.2 Πολεοδομία 45
- 3.3. Αρχιτεκτονική 49
- 3.3.1 Χαρακτηριστικά δείγματα αρχιτεκτονικής της περιόδου – ιδιωτικές πολυτελείς κατοικίες..... 55
- 3.3.2. Αρχιτεκτονική βιομηχανικών κτηρίων..... 69

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Συγκοινωνία70

- 4.1. Οδικές συγκοινωνίες 70
- 4.2. Σιδηρόδρομος..... 70
- 4.2.1. Τα εγκαίνια..... 73
- 4.2.2. Το Βασιλικό Βαγόνι 75

4.2.3. Το τραινάκι του Πηλίου.....	83
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 Οικονομία	87
5.1. Εμπορική δραστηριότητα	87
5.1.1. Λιμάνι	87
5.1.2. Εμπόριο.....	94
5.2. Βιομηχανία.....	97
5.3. Εργατική τάξη	104
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 Τράπεζες	106
6.1. Προνομιούχος Ηπειροθεσσαλική Τράπεζα	106
6.2. Τράπεζα Δ. Κοσμαδοπούλου.....	107
6.3. Τράπεζα Αθηνών	108
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 Κοινωνική οργάνωση.....	109
7.1 Κοινωνία	109
7.2. Ορθόδοξη Χριστιανική Εκκλησία - Ναοί.....	113
7.2.1. Άγιος Νικόλαος.....	113
7.2.2. Άγιος Κωνσταντίνος.....	114
7.2.3. Άγιοι Θεόδωροι.....	115
7.2.4 Ο Ναός της Αναλήψεως του Χριστού.....	116
7.2.5. Παναγία Τρύπα ή Παναγίτσα	118
7.2.6 Ο Ναός των Ταξιαρχών στο νεκροταφείο του Βόλου	119
7.3. Η καθολική κοινότητα του Βόλου	121
7.3.1. Ο Ιωάννης Δαλέζιος	124
7.4. Η Ισραηλιτική κοινότητα Βόλου.....	126
7.5. Κοινωφελή ιδρύματα.....	130
7.5.1. Το ορφανοτροφείο Βόλου	131
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 Εκπαίδευση.....	132
8.1 Δημόσια Εκπαίδευση	132
8.2. Ιδιωτική εκπαίδευση στο Βόλο.....	136

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 Πολιτική κατάσταση – Τοπική αυτοδιοίκηση137

9.1. Πολιτική φυσιογνωμία του Βόλου 137

9.2. Τοπική αυτοδιοίκηση..... 139

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10 Πολιτισμός.....143

10.1. Εκδοτική δραστηριότητα στο Βόλο..... 143

10.2. Το παλιό Δημοτικό θέατρο 171

10.3. Ζωγραφική..... 173

10.3.1 Γιάννης Ραφανίδης 174

10.3.2 Γιάννης Γιαμαλής 178

10.3.3 Γιάννης Πούλακας 179

10.3.4. Στέφανος Στουρνάρας 181

10.3.5. Κώστας Γκέσκος 183

10.4 Γλυπτική (1881-1897)..... 184

10.4.1 Η γλυπτική σύνθεση του Σιδηροδρομικού Σταθμού 184

10.4.2. Γλυπτά ταφικά μνημεία στο νεκροταφείο του Βόλου 186

10.4.2.1. Οι επιτύμβιες στήλες στη διαχρονική τους πορεία (εξέλιξη) 186

10.4.2.2.Προτομές:..... 192

10.4.2.3.Σαρκοφάγοι..... 203

10.4.2.4. Σταυροί 206

Κεφάλαιο 11. Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897209

Κεφάλαιο 12. Συγκεφαλαιωτικές παρατηρήσεις Συμπεράσματα – Προτάσεις).....213

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Βόλος, στο μυχό του Παγασητικού κόλπου, στους πρόποδες του πανέμορφου Πηλίου είναι η σημερινή πρωτεύουσα του νομού Μαγνησίας.

Ο Βόλος των νεολιθικών οικισμών Σέσκλου και Διμηνίου, ο Βόλος της αρχαίας Ιωλκού, της Αργοναυτικής εκστρατείας, των αρχαίων Παγασών και της Δημητριάδας μέσα από τη διαδρομή των αιώνων είναι σήμερα μια σύγχρονη πόλη με πλούσια πνευματική και πολιτιστική παράδοση. Είναι έδρα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και πρόσφατα διετέλεσε και Ολυμπιακή πόλη.

Η ιστορία του Βόλου μετά την απελευθέρωση το 1881 έως και το 1897 είναι άκρως ενδιαφέρουσα και πλούσια σε γεγονότα ως προς την ανάπτυξη της πόλης. Η έρευνα και η περιγραφή αυτής της περιόδου γίνεται με την οπτική γωνία του μουσειοπαιδαγωγού με ιδιαίτερη έμφαση στα πολιτιστικά και εικαστικά χαρακτηριστικά. Ίσως, σε κάποια σημεία με ιδιαίτερη λεπτομέρεια περιγραφής, αποτέλεσμα της επί σειρά ετών εκπαίδευσης στο Πρόγραμμα Σπουδών Επιλογής Μουσειοπαιδαγωγική Εκπαίδευση του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Σημαντική υπήρξε η συμβολή του Αναπληρωτή καθηγητή της Νεότερης Ιστορίας κ. Δ. Σακκή σε ό,τι αφορά την ανάθεση και την καθοδήγηση του σε όλη την πορεία της εργασίας, καθώς και του Αναπληρωτή καθηγητή Ιστορίας της Τέχνης κ. Δ. Δεληγιάννη - ενός εκ των βασικών υποστηρικτών του προγράμματος Σπουδών Επιλογής - από τα μαθήματα του οποίου καθορίστηκε το ιδιαίτερο πνεύμα της εργασίας και ο τρόπος παρουσίασης της. Τους πιο πάνω καθηγητές που είναι και οι επιβλέποντες της εργασίας ευχαριστώ θερμά.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Ιστορική αναδρομή μέχρι το 1881

1.1 Αρχαιότητα

Οι σπηλιές που βρίσκονται Β.Α. και Ν.Α. της όχθης της Βοΐβης μπορούν να θεωρηθούν ως πρώτες κατοικίες του ανθρώπου που ζούσε στην περιοχή με τη μορφή του παλαιολιθικού νομαδισμού. Η μόνιμη εγκατάσταση του πληθυσμού κατά τη νεολιθική περίοδο οριοθετείται την 7η χιλιετία π.Χ. στους οικισμούς Σέσκλου και Διμηνίου, όπου οργανώνεται η νεολιθική κοινότητα με επιλογή του χώρου με βάση τις οικονομικές δραστηριότητες¹. Η κατοικία της νεολιθικής περιόδου κατασκευάζεται από πέτρα και πηλό, με τοίχους από πλιθιά και ξύλινη αχυρόστρωτη στέγη.

Αναπαράσταση νεολιθικού σπιτιού στο χώρο μπροστά από το Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου (βλ. Αδρύμη-Σισμάνη, «Η Μαγνησία στην εποχή του Λίθου», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, Εταιρία Θεσσαλικών Ερευνών, Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών αγώνων, Υπουργείο Πολιτισμού, Βόλος, 2004)

¹ Χουρμουζιάδης Γ., Ασημακοπούλου- Ατζακά Π., Μακρής Κ.Α., *Μαγνησία, Το χρονικό ενός Πολιτισμού*, Αθήνα, 1982, σσ. 17, 24

Κατά την εποχή του χαλκού (2600-1050 π.Χ.), παρόλο που σ' όλη την Ελλάδα παρατηρούνται πολιτισμικές αλλαγές, στην υπό εξέταση περιοχή, το Διμήνι, απομακρύνεται από την ακτογραμμή και στην πεδιάδα που δημιουργείται ανάμεσα στον οικισμό και στη θάλασσα ιδρύεται μια μυκηναϊκή πόλη στην άκρη μιας "Ιώλκας" (βαθιάς αύλακας) με λιμάνι τα Πευκάκια.

Τη "Μέση εποχή του χαλκού" (1900-1550 π.Χ.) κατοικούνται εκτός από το Διμήνι, τα Παλιά Βόλου και τα Πευκάκια που όλα μπορούμε να τα ονομάσουμε "Ιωλκό".

Από τους σημαντικότερους μύθους που αναφέρονται στην Ιωλκό είναι ο γνωστός της Αργοναυτικής εκστρατείας που συμβολίζει την πρώτη ναυτική εξόρμηση των Ελλήνων².

Η Αργώ στην είσοδο του λιμανιού της πόλης του Βόλου.

² Αδρύμη – Σισμάνη Β., "Η Μαγνησία στην εποχή του λίθου (7.000-3.000 π.Χ.)" *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σ. 39.

Στα Παλιά Βόλου, στην είσοδο της πόλης, βρίσκεται ο λόφος Κάστρο του Βόλου, του οποίου η ανασκαφική έρευνα άρχισε το 1900. Ο λόφος ήταν κοντά στη θάλασσα, με άγνωστη αρχική έκταση και είναι δημιούργημα της συνεχούς κατοίκησης της περιοχής. Κατά την Πρώιμη εποχή του χαλκού, την 3^η χιλιετία π.Χ. ο λόφος δεν ήταν ιδιαίτερα οχυρωμένος. Κατά την Μέση εποχή του χαλκού (1900-1550 π.Χ.) αλλά και την Ύστερη εποχή (Πρώιμη μυκηναϊκή εποχή) το Κάστρο του Βόλου παρουσιάζει οικιστική ανάπτυξη όπως έδειξε η στρωματογραφική τεκμηρίωση και η έρευνα στο νεκροταφείο του οικισμού. Ο 12ος και 11ος αιώνας, οι τελευταίοι της μυκηναϊκής εποχής είναι σημαντικοί για την περιοχή του Βόλου, γιατί το Κάστρο συνεχίζει να κατοικείται, ενώ οι οικισμοί του Διμηνίου και των Πευκακίων εγκαταλείπονται.

Κατά την Κλασική εποχή η Ιωλκός είναι μια μικρή πόλη που αργότερα συνοικίζεται στην Ελληνιστική Δημητριάδα και σιγά – σιγά συρρικνώνεται χωρίς να εγκαταλείπεται. Χωρίς ιδιαίτερη ανάπτυξη συνεχίζει να κατοικείται κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή.

Γενικότερα, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι το Κάστρο ταυτίζεται με την Ιωλκό, ιδιαίτερα κατά την τελευταία μυκηναϊκή φάση (12^ο και 11^ο αιώνα π.Χ.) και εφόσον όπως προαναφέραμε, οι δύο οικισμοί του Διμηνίου και των Πευκακίων εγκαταλείφθηκαν. Επομένως, η χρήση του τοπωνυμίου "Ιωλκός" αφορά τον οικισμό του Κάστρου Βόλου, στα μετέπειτα χρόνια. Αξίζει να σημειωθεί ότι αναφέρεται και από τον πατέρα της ιστορίας Ηρόδοτο : Ε' 94 "Ιππία δε εντεύθεν απελαυνωμένω εδίδου μεν Αμύντας ο Μακεδών Ανθεμούντα, εδίδουσαν δε Θεσσαλοί Ιωλκόν, ο δε τούτων μεν ουδετέρα αιρέετο"³.

Πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες επιβεβαίωσαν την ύπαρξη των ακμαίων πόλεων των μυκηναϊκών χρόνων της Ιωλκού δίπλα στο Διμήνι και των Παγασών στα Πευκάκια, γεγονός που οδηγεί στη σκέψη ότι η τοπωνυμία "Ιωλκός " σε ό,τι αφορά το Κάστρο Βόλου έγινε μετά την εγκατάλειψη των μυκηναϊκών πόλεων.

³ Αδρύμη – Σισμάνη Β., *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική του διαδρομή*, ό.π., σσ. 96, 100, 103, 104.

1.2 Ελληνιστική περίοδος

Ως προς την ελληνιστική Δημητριάδα αναφέρουμε τα παρακάτω:

Κατά την εποχή των Μακεδόνων κατοικείται ο λόφος της Γορίτσας, εξαιτίας της στρατηγικής του θέσης στην είσοδο του Παγασητικού κόλπου και κτίζεται η Δημητριάς από τον Μακεδόνα βασιλιά Δημήτριο τον Πολιορκητή (294 π.χ.), με πυρήνα την κλασική πόλη Παγασές που βρίσκονταν σε παρακμή.

Εικ. 1: Αεροφωτογραφία του ανακτόρου

Εικ. 2: Αεροφωτογραφία του θεάτρου

(εικ. 1,2: βλ. Μπάτζιου-Ευσταθίου Α. «Δημητριάς», Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική διαδρομή, ό.π.)

Η πόλη μπορεί να θεωρηθεί προϊόν της πολιτικής ιδεολογίας που αναπτύχθηκε κατά την περίοδο του Μ. Αλεξάνδρου και των διαδόχων του. Πρόκειται για την ιδεολογία του ιμπεριαλιστικού οικουμενισμού που υλοποιείται στην πρακτική μιας νέας πολεοδομικής

αντίληψης. Στην αρχαία Δημητριάδα, δύο είναι τα χαρακτηριστικά στοιχεία της χωροοργάνωσης, που υλοποιούν την αντίληψη αυτή, προϊόν της οποίας είναι ο συνοικισμός της πόλης, τα τείχη και το ανάκτορο. Το πιο σημαντικό από τα αρχιτεκτονήματα της πόλης, που σώζονται ως σήμερα είναι το θέατρο⁴.

⁴ Χουρμουζιάδης Γ., Ασημακοπούλου – Ατζακά Π., Μακρής Κ.Α., *Μαγνησία, Το χρονικό ενός πολιτισμού*, ό.π., σ. 40-42.

1.3 Ρωμαϊκά χρόνια (167π.Χ. – 330 μ.Χ.)

Η Δημητριάδα στη διάρκεια της ρωμαϊκής εποχής, χάνει τη λαμπρότητα που είχε στην περίοδο των Μακεδόνων βασιλιάδων (294-168 π.Χ.) και παρουσιάζει έκδηλα φαινόμενα παρακμής. Όμως, στα χρόνια που ακολουθούν δεν παύει να διατηρεί την εμπορική της αξία ως εμπορικό κέντρο και εξαγωγικός σταθμός των προϊόντων της Θεσσαλικής ενδοχώρας⁵.

Αξίζει να σημειωθεί πως κατά τη Ρωμαϊκή εποχή έγινε στην πόλη ένα από τα σημαντικότερα δημόσια έργα της εποχής. Πρόκειται για το αρχαίο υδραγωγείο Παγασών – Δημητριάδος, το οποίο κτίστηκε σύμφωνα με τον Αρβανιτόπουλο τον 3^ο αι. μ.Χ. Τμήμα του σώζεται κοντά στη θέση Μπουρμπουλήθρα με το όνομα *Δόντια*, εξαιτίας της ομοιότητας των κτιστών στηλών με δόντια⁶.

Το υδραγωγείο που έφερνε νερό στην πόλη της Δημητριάδος από τους Μπαξέδες της Αγίας Παρασκευής ακολουθούσε μια μακρά πορεία μέσω της Παλαιοκαμάρας (κοντά στα Μελισσιάτικα), όπου σώζονται οι πεσσοί σε διάφορες θέσεις. Πρόσφατα κοντά στο θολωτό τάφο Λαμνιόσπιτο στο Διμήνι, ανακαλύφθηκε από την Κ.Αδρύμη τμήμα του χτιστού αύλακος, ο οποίος διανύοντας μια συγκεκριμένη πορεία φτάνει ως τη Δημητριάδα. Στο μέσον του ύψους του κοίλου του θεάτρου της αρχαίας Δημητριάδας υπάρχει ένας κτιστός, ανοικτός από πάνω αγωγός. Αξίζει να αναφερθεί πως σε κάποια χρονική στιγμή ο αγωγός αυτός φράσσεται στο σημείο που οδηγούσε τα νερά προς την υδατογέφυρα και κατασκευάζεται νέος αγωγός που έφερε τα νερά νοτιότερα. Είναι πολύ πιθανόν η αλλαγή

⁵ Παπαθανασίου Απόστολος, «Η Ιστορία της ευρύτερης περιφέρειας του Βόλου και του Πηλίου κατά τη Μεσαιωνική περίοδο (330μ.Χ. – 1423 μ.Χ.), *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σσ.139-184.

⁶ Τσοποτός Κ. Δημήτριος, *Ιστορία του Βόλου*, ό.π., σ.110.

πορείας του νερού να συνδέεται με την εγκατάλειψη της Δημητριάδας στις αρχές του 6^{ου} αι. και την μεταφορά του πληθυσμού στα Παλιά του Βόλου⁷.

Ο αγωγός ύδρευσης που διατρέχει το κοίλο του θεάτρου.

(βλ. Ιντζεσίλογλου Χ., «Το αρχαίο θέατρο Δημητριάδος», *Μνημεία της Μαγνησίας – Πρακτικά Συνεδρίου*, Βόλος 2002)

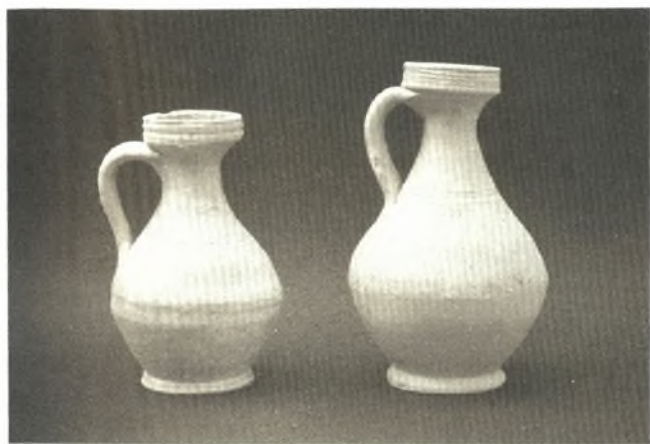
⁷ Ιντζεσίλογλου Χ., «Το αρχαίο θέατρο Δημητριάδος», *Μνημεία της Μαγνησίας – Πρακτικά Συνεδρίου*, ό.π., σσ. 116-123.

Εικ. 1: Δημητριάδα. Ρωμαϊκό υδραγωγείο.

(βλ. Ευσταθίου –Μπάτζιου Ανθή, «Δημητριάδα», *Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στον χρόνο*, εκδ. ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος 1996, σσ.11-39)

Αρχαιολογικά ευρήματα της εποχής (τέλη 3ου – αρχές 4ου αι. μ.Χ.) αποτελούν τεκμήρια αυτής της περιόδου

Εικ.2: Δημητριάδα. Ρωμαϊκά αγγεία.

Εικ.3: Δημητριάδα. Λυχνάρι ρωμαϊκών χρόνων.

(Εικ. 1,2,3: βλ. Ευσταθίου –Μπάτζιου Ανθή, «Δημητριάδα», *Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στον χρόνο*, ό.π.)

Η ρωμαϊκή περίοδος έκλεισε οριστικά με την ίδρυση της επισκοπής της Δημητριάδας επί Μεγ. Κωνσταντίνου⁸.

1.4. Παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά χρόνια (330-1423)

Η Μαγνησία αποτελούσε μία από τις σημαντικότερες περιοχές της παλαιοχριστιανικής και βυζαντινής Θεσσαλίας, διότι εξαιτίας της γεωγραφικής της θέσης, ευνοούσε τη δημιουργία πόλεων, οι οποίες με τα λιμάνια τους αποτελούσαν διέξοδο προς τη θάλασσα⁹. Δύο σημαντικά γεγονότα χαρακτηρίζουν την αρχή του μεσαίωνα στον Ελλαδικό

⁸ Ευσταθίου –Μπάτζιου Ανθή, «Δημητριάδα», *Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στον χρόνο*, ό.π., σσ. 11-39.

⁹ Χουρμουζιάδης Γ., Ασημακοπούλου– Ατζακά Π., Μακρής Κ.Α., *Μαγνησία, Το χρονικό ενός Πολιτισμού*, ό.π., σ.108

χώρο και κατ' επέκτασιν τη Μαγνησία και τη Δημητριάδα: η διάδοση του Χριστιανισμού και οι επιδρομές βαρβαρικών λαών¹⁰.

Δημητριάδα. Βασιλική Δαμοκρατίας.

Ψηφιδωτό δάπεδο νοτίου κλίτους.

(βλ. Ευσταθίου –Μπάτζιου Ανθή, «Δημητριάδα»,

Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στον χρόνο, ό.π.)

Επιγραφή της Δωρήτριας.

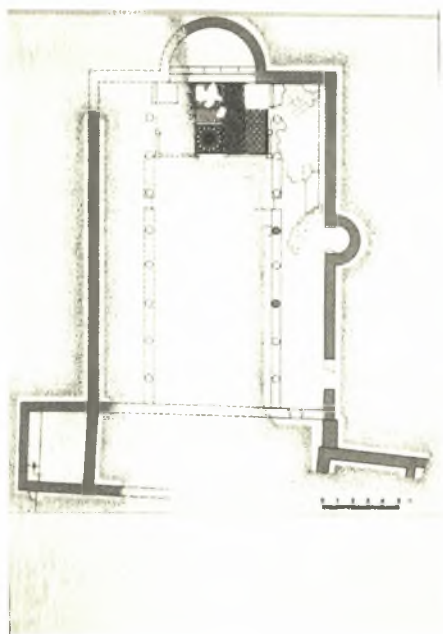
(βλ. Ντίνα Ασπασία, «Παλαιοχριστιανικά μνημεία Μαγνησίας», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην*

ιστορική τους διαδρομή, ό.π.)

Δεν γνωρίζουμε τον ακριβή χρόνο διάδοσης του χριστιανισμού στην περιοχή. Ο εκχριστιανισμός των πόλεων έγινε σταδιακά. Την περίοδο αυτή αναπτύσσεται στον ελλαδικό χώρο ο ρυθμός της παλαιοχριστιανικής εκκλησίας. Σύμφωνα με τα αρχαιολογικά ευρήματα, οι παλαιότερες Παλαιοχριστιανικές Βασιλικές της Θεσσαλίας ανακαλύφθηκαν στη Δημητριάδα (Βασιλική Δαμοκρατίας, Κοιμητηριακή Βασιλική), ενώ στις Φθιώτιδες Θήβες

¹⁰ Παπαθανασίου Απόστολος, «Η Ιστορία της ευρύτερης περιφέρειας του Βόλου και του Πηλίου κατά τη Μεσαιωνική περίοδο (330μ.Χ. – 1423 μ.Χ.)», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή, ό.π.*, σσ.139-184.

έχουν αποκαλυφθεί δέκα Παλαιοχριστιανικές Βασιλικές. Κυρίαρχη δύναμη στην Παλαιοχριστιανική εποχή είναι η Εκκλησία και σημαντικότερη έκφραση της η Βασιλική.

Δημητριάδα. Κάτοψη της Κοιμητηριακής βασιλικής.

(βλ. Ευσταθίου –Μπάτζιου Ανθή, «Δημητριάδα», *Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στον χρόνο*, ό.π.)

Οι πηγές αναφέρουν τις επισκοπικές πόλεις Δημητριάδα και Θήβες ως τα δύο γνωστότερα παλαιοχριστιανικά κέντρα της Μαγνησίας. Στη θέση της αρχαίας πόλης Παγασαί-Δημητριάς συνέχιζε να ζει και να ακμάζει η Παλαιοχριστιανική Δημητριάδα (ανάμεσα στη θέση Μπουρμπουλήθρα και τα Πευκάκια). Η σπουδαιότητα των πόλεων Θηβών και Δημητριάδος αυξάνεται την εποχή του Ιουστινιανού¹¹.

Οι πρώτες βαρβαρικές επιδρομές αρχίζουν στις αρχές του Δ΄ αι. Οι κάτοικοι δεινοπαθούσαν εξαιτίας της έλλειψης οχυρωμάτων. Γι' αυτό ο Ιουστινιανός αναγκάζεται να

¹¹ Χουρμουζιάδης Γ., Ασημακοπούλου– Ατζακά Π., Μακρής Κ.Α., *Μαγνησία, Το χρονικό ενός Πολιτισμού*, ό.π., σσ.108-109-121

τειχίσει τις πόλεις της αυτοκρατορίας, μεταξύ των οποίων είναι και η Δημητριάδα. Αξίζει να σημειωθεί πως η Δημητριάδα δεν ήταν τειχισμένη κατά τη διάρκεια της ρωμαϊκής κατοχής, διότι ήταν κάτω από την κατοχή μιας κραταιάς δύναμης. Έτσι, διένυσε μια περίοδο ειρήνης και ηρεμίας. Την ίδια περίοδο τειχίζεται και η γειτονική συνοικία (προάστιο τότε της Δημητριάδος) το μετέπειτα κάστρο του Βόλου. Τον Στ' αι. μ.Χ. παρατηρούνται καταστροφικοί σεισμοί και εμφανίζονται για πρώτη φορά οι Σλάβοι. Οι Βελεγεζίτες Σλάβοι κατέλαβαν και κατέστρεψαν τη γειτονική προς τη Δημητριάδα πόλη των 'Φθιωτιδών Θηβών'. Τη Δημητριάδα δεν μπόρεσαν να την καταστρέψουν εξαιτίας των ισχυρών τειχών¹².

Τα αρχαιολογικά ευρήματα δείχνουν πως στα μέσα του 6^{ου} αι. μ.Χ. η Δημητριάδα εγκαταλείπεται και ο πληθυσμός μεταφέρεται στο κέντρο του Βόλου. Παράλληλα με τα τελευταία χρόνια ζωής της Δημητριάδας (5^{ος} αι. μ.Χ.) παρατηρείται μεγάλη ανάπτυξη του οικισμού στα 'Παλιά' Βόλου, η οποία φαίνεται ότι συνετέλεσε στην οριστική εγκατάλειψη της Δημητριάδος και στη μεταφορά των δραστηριοτήτων από το νότιο τμήμα του κόλπου του Βόλου στο βόρειο¹³.

Η Δημητριάδα συνεχίζει, να ευημερεί σ' όλη τη διάρκεια της βυζαντινής περιόδου. Μετά την τουρκική κατάκτηση άρχισε να παρακμάζει, ενώ στα τέλη του 16ου αι. όλος ο πληθυσμός της είχε μετοικήσει στην περιοχή του Βόλου και κυρίως στα χωριά του Πηλίου¹⁴.

¹² Παπαθανασίου Απόστολος, «Η Ιστορία της ευρύτερης περιφέρειας του Βόλου και του Πηλίου κατά τη Μεσαιωνική περίοδο (330μ.Χ. – 1423 μ.Χ.), *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σσ.139-184.)

¹³ Ντίνα Ασπασία, «Παλιοχριστιανικά μνημεία Μαγνησίας», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σσ.107-136

¹⁴ Χουρμουζιάδης Γ., Ασημακοπούλου– Ατζακά Π., Μακρής Κ.Α., *Μαγνησία, Το χρονικό ενός Πολιτισμού*, ό.π., σ.108

1.5 Το Κάστρο του Βόλου

Για την περιοχή του Βόλου πριν από την κατάκτηση από τους Τούρκους, υπάρχει απουσία σημαντικών πηγών σε ό,τι αφορά την πρώιμη, μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδο. Οι πηγές που βοηθούν να σχηματίσουμε κάποια εικόνα είναι κυρίως επισκοπικά έγγραφα, πατριαρχικά σιγίλια, εκδοτήρια και αυτοκρατορικά χρυσόβουλα του 13ου αιώνα .

Το 1336 εμφανίζονται για πρώτη φορά οι Τούρκοι στο θεσσαλικό χώρο. Αφορμή υπήρξε η διένεξη μεταξύ Βυζαντινών, Φράγκων και Βενετσάνων, οπότε βρήκαν την ευκαιρία να πατήσουν το πόδι τους στην περιοχή. Όμως, έμειναν ελάχιστα. Εμφανίζονται ξανά στα 1410 επί σουλτάνου Μουσά. Τελικά στα 1423 επί σουλτάνου Μουράτ του Β΄ η Θεσσαλία και η Θετταλομαγνησία πέφτουν οριστικά στα χέρια των Τούρκων.

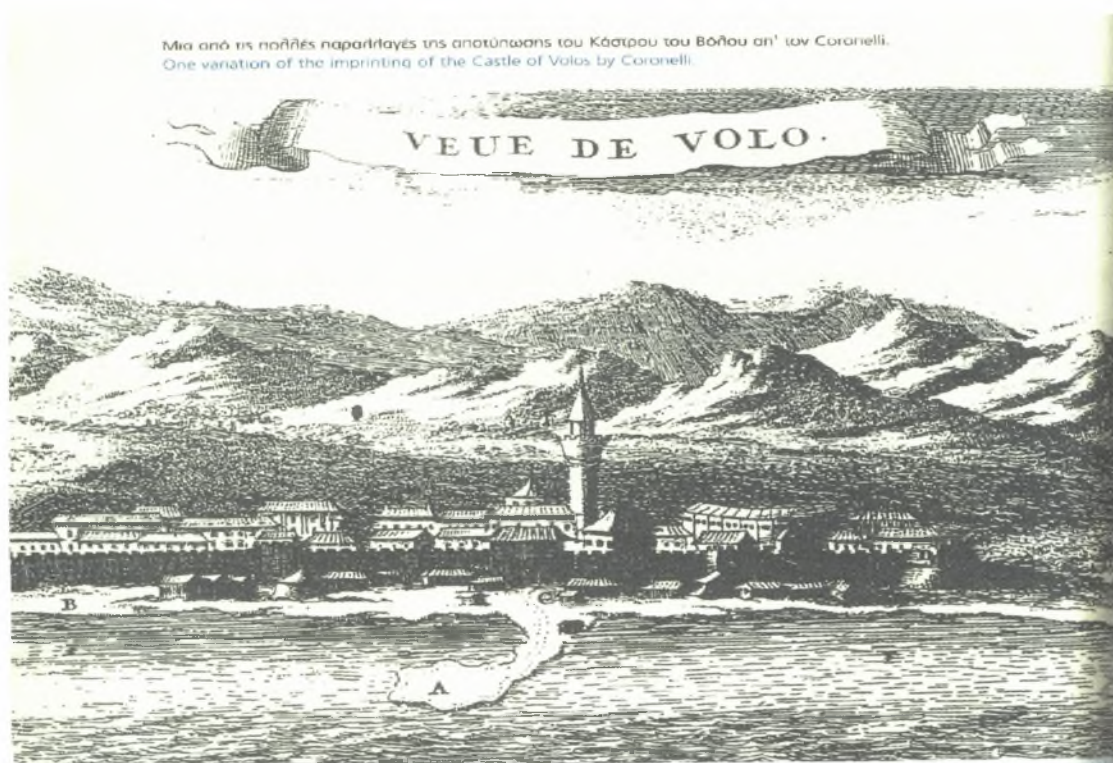

Ο Βόλος (Άνω Βόλος) των χρόνων της Τουρκοκρατίας, σε γκραβούρα του E. Dodwell. (Συλλογή Γιάννη Μουγογιάννη)

(βλ. Λιάπης Κώστας, «Το Κάστρο του Βόλου επίκεντρο σημαντικών ιστορικών γεγονότων (1423-1881)», Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ΔΗΚΙ, Βόλος 2004)

Όταν εμφανίζονται οι Τούρκοι στη Θετταλομαγνησία, αγνοούν το Πήλιο και επιλέγουν εύφορες πεδινές εκτάσεις για να εγκατασταθούν. Μια εξ αυτών ήταν και ο Βόλος,

εξαιτίας της σημαντικής στρατηγικής και εμπορικής θέσης. Η παράδοση αναφέρει ότι το τζαμί που κτίστηκε μέσα στο κάστρο καθώς και το φρούριο έγιναν την εποχή κατά την οποία ήταν σουλτάνος ο Σουλεϊμάν. Το κάστρο, επιλέχθηκε από τους Τούρκους ως στρατιωτικό κέντρο όλης της νοτιοανατολικής Θεσσαλίας, αφού προηγουμένως εκτόπισαν όλους τους Χριστιανούς κατοίκους του, οι οποίοι κατέφυγαν στα χωριά του Πηλίου. Οι Τούρκοι κατακτητές, ανακαίνισαν το κάστρο, το οποίο ήταν σε άσχημη κατάσταση, χρησιμοποιώντας υλικά από την Δημητριάδα. Κατοικήθηκε από Τουρκικές οικογένειες και αξιωματούχους και οχυρώθηκε.

(βλ. Λιάπης Κώστας , «Η Τουρκοκρατία στην Θεσσαλομαγνησία και ο ρόλος του Κάστρου του Βόλου», ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή, ό.π.)

Ως τα μέσα του 17ου αιώνα δεν αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα εκτός από την διαρκή διένεξη με τους Βενετσάνους που είχε ξεκινήσει από το 1463, καθώς και μια πειρατική επιδρομή. Το πιο σοβαρό πλήγμα για τον Βόλο συνέβη το 1655 από τον ναύαρχο Μοροζίνι. Αυτός εισέβαλε στο κάστρο και το κατέστρεψε σχεδόν ολοσχερώς γκρεμίζοντας ακόμη και τα τείχη από τα θεμέλια. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες της εποχής υπέστησαν ζημιές

όχι μόνο οι Τούρκοι αλλά και οι ντόπιοι Ρωμιοί. Οι Τούρκοι, στη συνέχεια επανήλθαν στο κάστρο και επισκεύασαν τις ζημιές .¹⁵

Κάτοψη του Κάστρου, στην οποία αποτυπώνεται με ακρίβεια η περίμετρος του εξωτερικού τοίχους του Κάστρου, στο εσωτερικό τείχος που περιβάλλει την ακρόπολη, οι πύργοι, οι προμαχώνες, οι δύο πύλες, η προβλήτα του λιμανιού κι ακόμα τα πηγάδια που βρίσκονται έξω από την δυτική πλευρά του Κάστρου (Σχέδιο Doronelli παραλλαγή Dapper)

(βλ. Λιάπης Κώστας, «Το κάστρο του Βόλου επίκεντρο σημαντικών ιστορικών γεγονότων (1423-1881), Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π.)

Τότε θα πρέπει να απέκτησε το κάστρο την τουρκική του όψη καθότι είχαν καταστραφεί βυζαντινά κτίσματα και μνημεία που υπήρχαν στο εσωτερικό του. Οι Τούρκοι έχτισαν τα διάφορα δημόσια κτίρια καθώς και το τζαμί που η κατασκευή του τοποθετείται περίπου τον 16ο αιώνα.

¹⁵ Βλ. Λιάπης Κώστας «Το Κάστρο του Βόλου επίκεντρο σημαντικών ιστορικών γεγονότων (1423-1881)», Χαρίτος Χ. [Επιμ.], Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι ό.π., σσ. 17-28.

Το τζαμί στα Παλιά 1948

(Αρχείο Ζημέρη ΔΗ.Κ.Ι.)

(βλ. Λιάπης Κώστας «Το κάστρο του Βόλου επίκεντρο σημαντικών ιστορικών γεγονότων (1423-1881)» στο Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π.).

Το κάστρο του Βόλου, όπως το ζωγράφισε ο 12χρονος Σουηδός Lars Petter Moreen, γιος του καπετάνιου του καραβιού που έφερε τον περιηγητή I. Bjornstahl στο Βόλο, τον Φεβρουάριο του 1779. Η ζωγραφιά βρίσκεται στη Βιολική Βιβλιοθήκη της Στοκχόλμης. (Αρχείο Γιάννη Μουγογιάννη)

(βλ. Βόλος ένας αιώνας. Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955), τ. Α', Βόλος 1999)

Το 18ο αιώνα παρατηρείται μια κινητικότητα σε αντίθεση με τον προηγούμενο αιώνα. Τα χωριά του Πηλίου αναπτύσσουν μια βιοτεχνική, δραστηριότητα με αντίκτυπο το λιμάνι του Βόλου, το οποίο αποτελούσε σημαντική έξοδο για τα εμπορεύματα τους. Χαρακτηριστικό την περίοδο αυτή ήταν το λαθρεμπόριο σιτηρών από τους ραγιάδες, στο λιμάνι του Βόλου. Το κάστρο και γενικότερα το λιμάνι του υπήρξε στόχος λεηλασίας και πειρατείας, επειδή εκεί συγκεντρώνονταν τα σιτηρά από ολόκληρη τη Θεσσαλία¹⁶.

¹⁶ Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος «Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)» *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*. ό.π., σσ 267-328.

Στη δυτική πλευρά της πόλης του Βόλου βρίσκεται ο λόφος των «Παλαιών». Μέχρι το 1840, που άρχισε να χτίζεται η νέα πόλη, το κάστρο, που βρισκόταν σ' αυτόν τον λόφο αποτελούσε τον ιστορικό οικιστικό πυρήνα της περιοχής. Είχε μορφή τετράπλευρη, με μικρή ενισχυμένη την βορειοανατολική πλευρά του, που δημιουργούσε ένα είδος Ακρόπολης και προστατευόταν από τα βυζαντινά τείχη. Την περίοδο της Τουρκοκρατίας στην πολιτεία του κάστρου είχαν την έδρα τους οι στρατιωτικές και διοικητικές αρχές της περιοχής. Προς την πλευρά της θάλασσας υπήρχε μικρή σκάλα¹⁷.

Το Κάστρο του Βόλου τον 19ο αι.

1. διοικητήριο
2. λουτρά
3. λουτρό ;
4. τζαμί
5. σχολείο
6. πυριτιδαποθήκη

Το Κάστρο του Βόλου

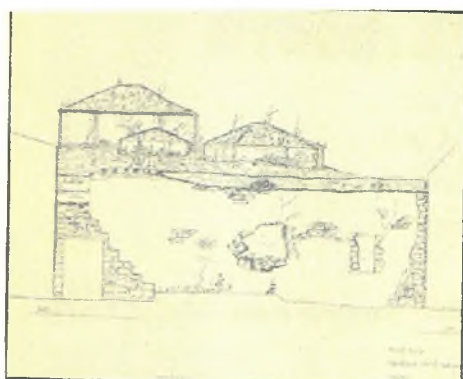
(Ανασχεδίαση από τη Β.Χαστάογλου με βάση το υπόβαθρο του πολεοδομικού σχεδίου του 1882)

(βλ. Χαστάογλου Βίλμα, *Βόλος, Πορτραίτο της πόλης τον 19ο αι και 20ο αι.*, ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος, 2002)

Η συνοικία που βρισκόταν μέσα στο κάστρο είχε την χαρακτηριστική εσωστρεφή πυκνή διάρθρωση των οικισμών της περιόδου της Τουρκοκρατίας. Κατοικούσαν από 150 περίπου τουρκικές οικογένειες. Ήταν χτισμένο σε μικρή απόσταση από την θάλασσα.

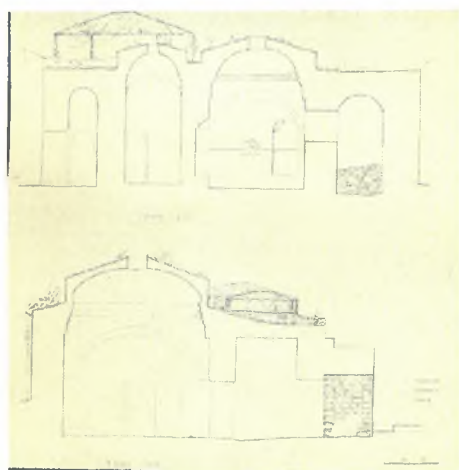
¹⁷ Παλιούρας Δημήτρης «Η αρχιτεκτονική εξέλιξη της πόλης του Βόλου». *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σσ 351-376.

Διέθετε ισχυρό τείχος με πύργους και επάλξεις και τρεις πύλες. Προς τη μεριά της θάλασσας βρισκόταν η κεντρική πύλη, η οποία ήταν τοξοειδής και διακοσμημένη. Στη βόρεια πλευρά υπήρχε δεύτερη μικρότερη πύλη και αυτή τοξοειδής η «Καρά –Καπού» (Χερσαία πύλη), που αποτελούσε την έξοδο προς τον δρόμο για την Λάρισα και την υπόλοιπη Θεσσαλία. Η Τρίτη πύλη οδηγούσε στην Ακρόπολη. Μια κεντρική φαρδιά οδός ένωνε τις δύο πύλες. Στη μέση περίπου σε μια διαπλάτυνση ήταν κτισμένα τα σημαντικότερα δημόσια κτήρια όπως το κτήριο της διοίκησης (στρατιωτικής και διοικητικής), το τζαμί με το σχολείο στον περίβολό του, μανσωλείο αξιωματούχου, χαμάμ και Συναγωγή. Μικρότεροι ελικοειδείς οδοί, οδηγούσαν στις κατοικίες.

Εικ. 1: Παλιά Βόλου. Οθωμανικό λουτρό.

Πρόσοψη. (αρχείο 7ης Εφορείας Βυζαντινών Μνημείων)

Εικ. 2: Παλιά Βόλου. Οθωμανικό λουτρό.

Τομές. (αρχείο 7ης Εφορείας Βυζαντινών Μνημείων)

Κοντά στις πύλες υπήρχαν και αποθήκες πυρομαχικών και φύλαξης του ιστιρά Χαμάμ. Τα δημόσια κτήρια που βρίσκονταν μέσα στο κάστρο είχαν χαρακτήρα καθαρά

στρατιωτικό και θρησκευτικό, ενώ οι εμπορικοί χώροι βρίσκονταν έξω από τις κατοικίες, όπως ήταν ο κανόνας στις οθωμανικές πόλεις.¹⁸

Εικ. 3: Η οθωμανική πυριτιδαποθήκη στα Παλιά

(φωτ. Λέων Μουρτζούκος, αρχείο ΔΗ.Κ.Ι.)

(Εικ. 1,2,3: βλ. Ντίνα Ασπασία, «Οθωμανικά κτήρια στην περιοχή του Βόλου», Εν Βόλω, τ. 6ο , εκδ. Βόλος, 2002)

Το κτίσμα (της εικ.3) ήταν λιθόκτιστο, κεραμοσκεπές με μία ενιαία αίθουσα που στεγαζόταν από ημικυκλική καμάρα. Αυτή στηριζόταν σε τρία ημικυκλικά λιθόκτιστα τόξα.¹⁹

¹⁸ Χαστάογλου Βίλμα , Βόλος , *Πορτραίτο της πόλης τον 19ο & 20ο αιώνα* ,ό.π., σ. σ. 17-18-19.

¹⁹ Παλιούρας Δημήτρης «Όψεις της αρχιτεκτονικής του Βόλου» *Βόλος 1881 – 1955 : ο χώρος και οι άνθρωποι*, ό.π., σσ. 77 – 90.

Λαϊκά σπίτια της Τουρκοκρατίας στο κάστρο του Βόλου.

(βλ. Παλιούρας Δημήτρης «Η αρχιτεκτονική εξέλιξη της πόλης του Βόλου», Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή, ό.π.)

Ανάμεσα στο κάστρο και τη θάλασσα υπήρχε στενή λωρίδα παραλίας. Εκεί βρίσκονταν τα εμπορικά καταστήματα, τα οποία ανήκαν στους Τούρκους που τα νοίκιαζαν σε Πηλιορείτες κυρίως και άλλους βιοτέχνες και εμπόρους. Πρόκειται για ευτελή και ανθυγιεινά κτίσματα. Το (φυσικό) αυτό λιμάνι του Βόλου ήταν το σημαντικότερο της Θεσσαλίας διαμέσου του οποίου διακινούνταν τα αγροτικά και βιοτεχνικά προϊόντα¹⁹.

Τα καταστήματα και οι αποθήκες ήταν ισόγεια . Ήταν απλά κτίσματα και δεν παρουσίαζαν κανένα ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Στην περιοχή αυτή υπήρχαν και Χάνια τα οποία ήταν διώροφα, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα εμπορικά κτίσματα, και χρησίμευαν για την διανυκτέρευση των επισκεπτών. Στο ισόγειο υπήρχε καπηλειό, αποθήκες, στάβλος για τα ζώα, καροποιεία και πεταλωτήρια. Ο πάνω όροφος διέθετε κρεβάτια και λειτουργούσε ως ξενοδοχείο. Στην αυλή υπήρχε τουλούμπα για το πότισμα των

¹⁹ Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος «Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)» *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σσ. 267-328.

ζώων. Σ' αυτόν τον εμπορικό χώρο, έξω από την συνοικία γινόταν κάθε Σάββατο το εβδομαδιαίο παζάρι, γνωστό σε όλη την Θεσσαλία. Έμποροι και αγρότες έρχονταν απ' όλη την περιοχή για να πουλήσουν τα προϊόντα τους αλλά και να προμηθευτούν τα απαραίτητα²⁰.

Το «τσαρσί» (ο χώρος της αγοράς) του Βόλου, όπως ήταν στο τέλος του 19ου αι.

(φωτ. Στ. Στουρνάρα)

(βλ. Κώστας Λιάπης, «Η Τουρκοκρατία στη Θεσσαλομαγνησία και ο ρόλος του Κάστρου του Βόλου», στο Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή, ό.π.)

Το κτήριο όπου στεγαζόταν το 'Χάνι Βατσαρέα'.
(Αρχείο Ε' Εφορείας Νεωτέρων Μνημείων).

(βλ. Παλιούρας Δημήτρης, «Όψεις της αρχιτεκτονικής του Βόλου», στο Βόλος (1881-1955): Ο χώρος και οι άνθρωποι, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π.)

Η αγορά ήταν ο μόνος τόπος όπου δεν ίσχυε ο εθνοθρησκευτικός διαχωρισμός, ο οποίος ίσχυε για τις περιοχές κατοικίας. Έτσι, η συνύπαρξη επαγγελματιών με διαφορετικό θρήσκευμα, ήταν εφικτή²¹.

²⁰ Παλιούρας Δημήτρης «Η αρχιτεκτονική εξέλιξη της πόλης του Βόλου», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π σσ 351-376.

²¹ Χαστάογλου Βίλμα, *Βόλος, Πορταίτο της πόλης τον 19ο & 20ο αι* σ. 20.

Η αρχιτεκτονική των κατοικιών εντός του κάστρου είναι γνωστή από τις ελάχιστες φωτογραφίες κτισμάτων που διαθέτουμε. Είχε τα χαρακτηριστικά της όψιμης Τουρκοκρατίας κατά τον 18ο και 19ο αιώνα στην περιοχή της Θεσσαλίας οι κατοικίες ήταν διώροφες σε αντίθεση με τα κτίσματα εκτός της συνοικίας, λιθόκτιστες και κεραμοσκεπείς. Άλλες διέθεταν στην πρόσοψη τους εξώστες ανοιχτούς και άλλες τσατμαδένια σαχνισιά, που προεξείχαν πάνω από τα στενά πλακόστρωτα σοκάκια της. Χαρακτηριστικό στοιχείο των πόλεων στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, ήταν η εσωστρέφεια η οποία δηλώνεται με το κλείσιμο των κατοικιών από ψηλούς λιθόκτιστους μαντρότοιχους²².

1, 2, 3. Κατοικίες
στο Βόλο.
Ι. Αργυρίου Ζωγράφου.
Δ.Α.Κ.Ε.

(βλ. Βόλος ένας αιώνας. Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955), ό.π.)

Στο μεταξύ η εμπορική κίνηση στο λιμάνι του Βόλου αυξανόταν με αποτέλεσμα να μην επαρκεί ο χώρος για τις αυξανόμενες δραστηριότητες των εμπορευομένων. Αξίζει να

²² Παλιούρας Δημήτρης «Η αρχιτεκτονική εξέλιξη της πόλης του Βόλου», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σσ. 351-376.

σημειωθεί ότι έμποροι από άλλους τόπους βλέποντας τα εμπορικά πλεονεκτήματα του Βόλου τους προσέλκυσε το ενδιαφέρον. Επίσης το ενδιαφέρον προσέλκυσε και Πρόξενους από ευρωπαϊκά κράτη ώστε να εγκαταστήσουν μόνιμους πρακτόρους στο Βόλο. Το 1838 η Ελλάδα ίδρυσε πρώτη υποπροξενείο, προ της πύλης του Φρουρίου²³.

Ωστόσο η ανάπτυξη του μικρού προαστίου της αγοράς των «Παλαιών» παρέμενε αργή, δέσμια της μεσαιωνικής διάρθρωσης του χώρου, η οποία δεν μπορούσε να αντιληφθεί τις αλλαγές που επέρχονταν. Οι απαιτήσεις του θαλασσιού εμπορίου προσέκρουαν πάντα στις αδράνειες της παραδοσιακής οργάνωσης του χώρου και στην αδιαφορία των Οθωμανών για την ανάπτυξη του λιμανιού. Όμως, οι αλλαγές επρόκειτο σύντομα να εκδηλωθούν με τη δημιουργία μιας νέας πόλης. Πρωταγωνιστές της ήταν το εμπόριο και οι άνθρωποι του.

Ο περιηγητής Μιχαήλ Σ. Γρηγορόπουλος που επισκέφτηκε το Βόλο το 1882 περιγράφει τη νέα πόλη ως εξής: η δε παρά τον αιγιαλόν νεόδμητος πόλις ...εμπεριελάμβανε δε μετά της συνοικίας των Παλιών Μαγαζείων, κατά την τω 1881 γενομένην ...απογραφήν, περί τάς 1300 οικίας και 4987 κατοίκους..., ων 650 Ισραηλίται οικουντες εν τω δυτικω τμήματι της πόλεως. Η πόλις αύτη από Δυσμων προς Ανατολάς εκτεινόμενη ...λαμβάνουσα σχημα τριγωνικόν ...κοσμεται υπο πολλων οικιών αρκούντως ωραίων , και τινων μάλιστα αμιλλομένων προς τας της πρωτευούσης κατά τε την αρχιτεκτονικήν και την ποιότητα της οικοδομησίμου ύλης ... αι πλεισται εισίν ωκοδομημέναι εις το ανατολικόν άκρον της μεγάλης οδου, το προς την θάλασσαν. Το δημοτικό Συμβούλιο Βόλου απεφάσισε την συνομολόγησιν δανείου εκ δραχμών 150,000, όπως χρησιμεύση εις τέλεσιν διαφόρων δημοτικών έργων.²⁴

²³ Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος «Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σσ. 267-328.

²⁴ Μιχαήλ Σ. Γρηγορόπουλος, *Περιήγησις εν Ελλάδι*, ήτοι περιγραφή των επισημοτέρων πόλων του ελληνικού βασιλείου (υπό γεωγραφικήν , ιστορικήν, αρχαιοελληνικήν και στατιστικήν άποψιν), εκδ. Αθηναϊδος, Εν Αθήναις, 1884)

1.6 Η Νέα Πόλη του Βόλου. (Πόλη των εμπορών)

Οι απαιτήσεις του αυξανόμενου εμπορίου καθώς και οι ίδιοι οι άνθρωποι συνέβαλαν καθοριστικά στο να ιδρυθεί το 1841 η νέα πόλη του Βόλου, ανατολικά σε αντίθετη κατεύθυνση από το κάστρο. Η νέα αυτή πόλη όπως ήταν αναμενόμενο οδήγησε σε οικονομικούς μετασχηματισμούς και πολεοδομικές ανακατατάξεις, οι οποίες ως το 1881 που απελευθερώθηκε, διαμόρφωσαν την ξεχωριστή αστική φυσιογνωμία της. Οι έμποροι δημιούργησαν την αντίπαλη πόλη, η οποία συνυπήρξε με την παλιά (Κάστρο) για σαράντα χρόνια διατηρώντας έντονα τη διαφορετικότητά τους. Είχαν διαφορετική εξουσία, εθνοθησκευτική σύνθεση, οικιστική μορφή και οικονομική λειτουργία. Οι επισκέπτες της εποχής περιγράφουν παραστατικά την μεγάλη αυτή αντίθεση. Ο Βόλος θεωρείται ως η πρώτη καινούργια πόλη στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα²⁵.

Γύρω στα 1840, οι συνθήκες αλλάζουν. Η άνοδος του διεθνούς εμπορίου στη Θεσσαλία, η γειτνίαση με το νεοσύστατο ελληνικό κράτος, η παροδική κατάπαυση των εχθροπραξιών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας καθώς και το νέο διοικητικό πλαίσιο της Οθωμανικής μεταρρύθμισης ανέτρεψαν την προηγούμενη ισορροπία. Πηλιορείτες μεταφέρουν τις επαγγελματικές τους δραστηριότητες στην παραλία του Κάστρου. Τα αποτελέσματα ήταν να αυξηθεί η εμπορική κίνηση και να φανούν έντονα τα προβλήματα και η ανεπάρκεια των εγκαταστάσεων της μικρής αγοράς της σκάλας. Το πρόβλημα ήταν έντονο. Μια ομάδα εμπορών και βιοτεχνών, κινούμενη δυναμικά και αποφασιστικά κατάφερε να πάρει την άδεια της Πύλης για την δημιουργία νέας πόλης ανατολικά του Κάστρου.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που μας δίνουν οι γαλλικές και βρετανικές εκθέσεις της εποχής, η αφετηρία ίδρυσης της νέας πόλης τοποθετείται στα 1841 και ήταν αποτέλεσμα ενεργειών των εμπορών. Οι Τούρκοι αντιδρούσαν και για έναν επιπλέον λόγο, μήπως τα ακίνητα τους έπεφταν σε αζητησία. Τελικά η Πύλη έδωσε την άδεια οικοδόμησης της νέας

²⁵ Χαστιάλογλου Βίλμα, *Βόλος, Πορταίτο της πόλης τον 19^ο & 20^ο αιώνα*, ό.π., σσ 21-25.

πόλης και για λόγους ασφαλείας ορίστηκε αδόμητη ζώνη σε απόσταση 600μ από το κάστρο. Ένας πέτρινος στύλος αποτελούσε το όριο ανάμεσα στην παλιά και νέα πόλη. Το σχέδιο της νέας πόλης ανταποκρινόταν στα ευρωπαϊκά πρότυπα της εποχής. Ο οικισμός των εμπόρων αποτελούνταν από δυο ευθείς παράλληλους στην παραλία μεγάλους δρόμους κατά μήκος των οποίων παρατάσσονταν τρεις συστοιχίες οικοδομικών τετραγώνων. Πολλοί στενότατοι κάθετοι δρόμοι οδηγούσαν στην προκυμαία. Υπήρχαν ωστόσο πολλά προβλήματα. Η θάλασσα ήταν αβαθής με αποτέλεσμα τα πλοία να αγκυροβολούν σε απόσταση από την ακτή. Επίσης οι πλημμύρες των χειμάρρων (Κραυσίδωνα και Αναύρου) επιδείνωναν το πρόβλημα.

Τα κτίσματα στη νέα πόλη ήταν λιθόκτιστα για λόγους στερεότητας και πρόληψης πυρκαγιών²⁶. Κύριο οικοδομικό υλικό των κατοικιών της σύγχρονης πόλης του Βόλου του 19^{ου} αι. ήταν ο ασβεστόλιθος από το λόφο της Γορίτσας. Η αρχαιολογική έρευνα απέδειξε ότι υπήρχαν λατομεία ήδη από τον 4ο αι. π.Χ. Τα λατομεία στην ανατολική πλευρά του λόφου είναι ορατά ακόμα και σήμερα, αν και έχουν σταματήσει τη λειτουργία τους²⁷.

Οι εύποροι έμποροι καλούσαν τεχνίτες από τη Σύρο και ακολουθούσαν χρονολογικά τις τυπολογικές και μορφολογικές τάσεις των αρχιτεκτονικών ρευμάτων της εποχής, η οποία ήταν αντίθετη από αυτή που ίσχυε στην παλιά πόλη. Τα μονώροφα και διώροφα αυτά κτίσματα διαμόρφωναν ένα νέο αστικό τοπίο. Ως το 1850 τα κτήρια εξυπηρετούσαν μόνο χρηστικούς σκοπούς. Δεν υπήρχαν ούτε κατοικίες ούτε δημόσιοι χώροι. Η έλλειψη εκκλησίας ανάγκαζε τους εμπόρους να φεύγουν το Σάββατο για τα χωριά τους προκειμένου να ασκήσουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα. Σύμφωνα με τη μαρτυρία ενός Γάλλου

²⁶ Χαστάογλου Βίμα, *Βόλος, Πορταίτο της πόλης τον 19^ο & 20^ο αιώνα* ό.π. σσ 27 – 28 - 30.

²⁷ Βουζαξάκης Κ., Αδρύμη Β. – Σισμάνη, Μακρή Θ. Σκοτινιώτη, Μαλακασιώτη Ζ., Γεωργίου Ρ., Γιαννούλου Ε., «Ανάδειξη της αρχαίας πόλης πάνω στο λόφο της Γορίτσας. Πρόταση για τη δημιουργία ενός κόμβου πληροφόρησης για το ευρύτερο οικοπολιτιστικό δίκτυο της Μαγνησίας», *Μνημεία της Μαγνησίας-Πρακτικά Συνεδρίου*, ό.π., σσ.20-27.

προξένου «ο Βόλος έγινε πραγματική πόλη όταν ο Τούρκος διοικητής έδωσε άδεια ανέγερσης ορθόδοξης εκκλησίας»²⁸.

Το 1856 η θέσπιση από την Πύλη του Χάτι Χουμαγιούν πολιτικών δικαιωμάτων για όλους του Οθωμανούς υπηκόους και τον προσδιορισμό του τρόπου αυτοδιοίκησης των μη μουσουλμανικών κοινοτήτων, ο αρτισύστατος συνοικισμός συγκροτήθηκε σε κοινότητα, διοικούμενη από την «Εφορεία της Νέας Πόλεως του Βόλου», που επέβαλε φόρους για κοινοτικά έργα πρώτης ανάγκης. Από τα πρώτα αυτά έργα τα σημαντικότερα ήταν: η ανέγερση του ναού του πολιούχου Αγίου Νικολάου (το 1856) και πρωτοβάθμιου σχολείου (Σχολαρχείο το 1886) και αργότερα γυμνασίου (το 1871) λιθόστρωση μερικών δρόμων, μικρών γεφυρών πάνω από τους χειμάρρους (Κραυσίδωνα και Άναυρο) και κατασκευή αρτεσιανών φρεατίων για τις καινούργιες ανάγκες. Το 1856 η πόλη είχε 3000 κατοίκους. Το 1860 εγκαταστάθηκαν στη νέα πόλη στην δυτική πλευρά, οι εβραίοι του Κάστρου. Ήταν περίπου 35 οικογένειες. Το 1865 κατασκευάστηκε Συναγωγή με χρηματοδότες τον Έδμον δ.Ρότσιλδ, τον Αλλατίνι και τον Μωρίς Χίρς. Η Συναγωγή λειτούργησε το 1870. Την ίδια περίοδο δημιουργήθηκε και το εβραϊκό νεκροταφείο στη Νεάπολη.

Για τον έλεγχο του αυξανόμενου εμπορίου, το Τουρκικό Δημόσιο κατασκεύασε το 1867 στην αδόμητη ζώνη νέο στρατώνα για την φύλαξη του λιμανιού και δίπλα του τηλεγραφείο, δικαστήρια και φυλακές ενώ το 1868 ανέγειρε νέο τελωνείο στην παραλία. Το 1877 ιδρύθηκε το εμποροδικείο με τρία μέλη, δύο Έλληνες και έναν Τούρκο. Η αδόμητη ζώνη λειτούργησε ως δημόσιος χώρος και σημείο αναφοράς ανάμεσα στα "Παλαιά" και "Νέα Μαγαζεία".

²⁸ Χαστάογλου Βίλμα, *Βόλος, Πορτραίτο της πόλης τον 19^ο & 20^ο αιώνα* ό.π. σσ 30 - 31.

Εικ. 1

Εικ. 2

(Εικ. 1,2: βλ. Χαστάογλου Βίλμα, «Η ίδρυση και η εξέλιξη της νέας πόλης του Βόλου τον 19^ο αι.» στο *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π.)

Έξω από το φρούριο προς την θάλασσα εκτεινόταν ο παλιός συνοικισμός όπου διέμεναν Έλληνες και Ευρωπαίοι έμποροι. Οι συνθήκες ήταν άθλιες τα κτίσματα ήταν παλιά και ευτελή. Αντίθετα η νέα πόλη αναπτύσσονταν με αλματώδεις ρυθμούς. Είχε μεγάλες

κατοικίες, διέθετε ωραία εμπορικά καταστήματα, μεγάλες αποθήκες, ωραία καφενεία πολλά ξενοδοχεία και ξενώνες (Χάνια), ευρύχωρο τελωνείο με αποθήκες και στρατώνα. Η νεόδμητη πόλη έγινε έδρα του Μητροπολίτη Δημητριάδος, απέκτησε ναούς, σχολεία, προξενεία κοινοτικά και ιδιωτικά οικοδομήματα²⁹.

Το 1881 πριν την απελευθέρωση έγινε η επιχωμάτωση της προκυμαίας του νέου συνοικισμού. Οι περισσότεροι Τούρκοι μπέηδες άρχισαν να πουλούν σε Βολιώτες παραλήδες το μέρος που ήταν προς την θάλασσα για να το επιχωματώσουν οι νέοι ιδιοκτήτες και να το κάνουν οικόπεδα. Οι παλιοί κοτζαμπάσηδες και γενικά οι Βολιώτες πλουτοκράτες πριν ακόμα γίνει η προσάρτηση κατάφεραν τους Τούρκους να πουλήσουν ολόκληρες εκτάσεις για ένα κομμάτι ψωμί. Οπότε έγιναν ιδιοκτήτες μεγάλων οικοπέδων Το πιο σημαντικό ήταν ότι οι Τούρκοι δεν είχαν καμία ατομική ιδιοκτησία στην ακτή , διότι ανήκε στο Τουρκικό δημόσιο. Σύμφωνα με τον Τσοποτό από τον Απρίλιο μέχρι τον Νοέμβριο του 1881 όλα τα κára του Βόλου ήταν απασχολημένα από την μεταφορά χωμάτων. Σχεδόν ολόκληρο το τμήμα από τον άξονα της οδού Ιάσονος μέχρι της οικοδομικής γραμμής της παραλιακής οδού Αργοναυτών επιχωματίστηκε με πρωτοβουλία των ιδιοκτητών των αντίστοιχων παραλιακών οικοπέδων και οικοδομών³⁰.

Σε καμιά περίπτωση η μετατόπιση της βαρύτητας - (πληθυσμιακής και οικονομικής) - από το μεσαιωνικό κάστρο στο νεοσύστατο προάστιο δεν υπήρξε τόσο ταχύρυθμη. Οι ρόλοι αντιστράφηκαν και ο μεσαιωνικός πυρήνας πέρασε σε δεύτερη μοίρα και κατέληξε να λειτουργεί ως προάστιο της συνοικίας των εμπόρων .

Τη δεκαετία πριν από την απελευθέρωση του Βόλου έγιναν κάποιες ενέργειες εκσυγχρονιστικές, από τους Οθωμανούς, προκειμένου να επιλυθούν χρονίζοντα

²⁹ Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος «Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π σσ 267-328.

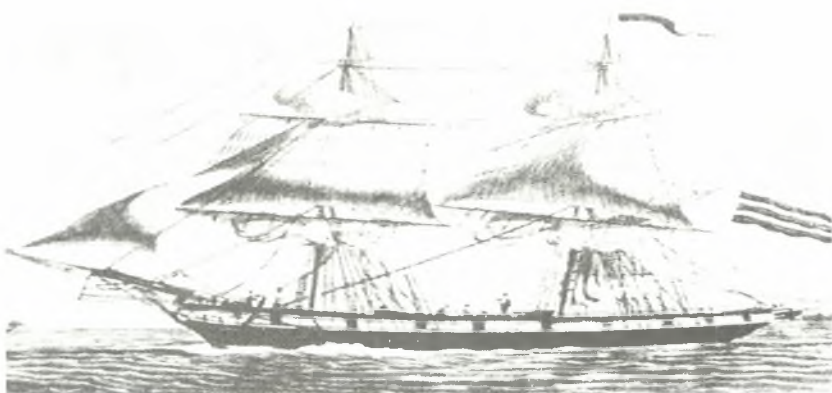
³⁰ Κορδάτος Γιάννης, *Η ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς Εκδ. 20ος αιώνας*, σσ 958-959.

προβλήματα, Οι ενέργειες αυτές αφορούσαν έργα υποδομής, οδικά, σιδηροδρομικά και λιμενικά. Δυστυχώς η κατάσταση δεν βελτιώθηκε και τα έργα έμειναν μόνα στα σχέδια³¹.

1.7 Επαναστατικά κινήματα τον 19ο αιώνα

Η επανάσταση του 1821 βρίσκει τους Οθωμανούς κλεισμένους στο Κάστρο και με αδυναμία να αντιληφθούν τις αλλαγές που συνέβαιναν έξω από την συνοικία τους και αφορούσαν την εμπορική ανάπτυξη και την κινητικότητα.

Στην περιοχή, η επανάσταση ξεκίνησε από το Πήλιο. Οι κάτοικοι ξεσηκώθηκαν και πολιορκήσαν το κάστρο. Οι Τούρκοι ήταν προετοιμασμένοι για μια ενδεχόμενη πολιορκία με αποτέλεσμα ν' αντέξουν έως ότου φτάσει τουρκική βοήθεια. Η βοήθεια ήρθε από τις στρατιές του Δράμαλη και η πολιορκία λύθηκε. Το λιμάνι του Βόλου κατά τη διάρκεια της επανάστασης έπαιξε σημαντικό ρόλο για τους Τούρκους γιατί λειτουργούσε ως χώρος ανεφοδιασμού του τουρκικού στρατού και στόλου. Γι' αυτό οι Έλληνες προσπάθησαν με τρεις προσπάθειες το 1823, το 1824 και το 1827 να πλήξουν τον τουρκικό στόλο. Στο τρίτο εγχείρημα το 1827 πήραν μέρος το πρώτο ατμοκίνητο ελληνικό πλοίο «Καρτερία», το οποίο ηγήθηκε του πολεμικού στόλου καθώς και τα μπρίκια «Άρης» και «Θεμιστοκλής». Η προσπάθεια των Ελλήνων πέτυχε³².

Το μπρίκι «Θεμιστοκλής» που έλαβε μέρος στην καταδρομή κατά του λιμανιού του Βόλου το 1827.

(βλ. Λιάπης Κώστας, «Το κάστρο του Βόλου επίκεντρο σημαντικών ιστορικών γεγονότων (1423-1881)», Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π.)

³¹ Χαστάογλου Βίλμα, *Βόλος, Πορταίτο της πόλης τον 19ο & 20ο αιώνα*, ό.π., σσ 35-40.

³² Λιάπης Κώστας «Το κάστρο του Βόλου επίκεντρο σημαντικών ιστορικών γεγονότων (1423-1881)», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π., σσ. 17-28.

Εικ. 1: Η Ναυμαχία του Βόλου. Πίνακας του Ιωάννη Πούλακα.

(Δημοτική Συλλογή Βόλου).

Εικ. 2: Η ναυμαχία του Βόλου-τέλη Μαρτίου 1827 και όχι 1828 όπως αναγράφεται- σε πίνακα ζωγραφικής του Βολιώτη λαϊκού ζωγράφου Ν.Α.Χριστόπουλου (1880-1967). Δεξιά στη μέση η «Καρτερία» το πρώτο, όπως θεωρείται, ατμοκίνητο πολεμικό που έλαβε ποτέ μέρος σε ναυμαχία.

(Εικ. 1,2: βλ. Θωμάς Γιώργος, «Τα επαναστατικά κινήματα στο Βόλο και στο Πήλιο τον 19ο αι.», Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή, ό.π.)

Πρωταγωνιστής στην προετοιμασία και οργάνωση του επαναστατικού κινήματος στη Θεσσαλομαγνησία το 1821 ήταν ο μεγάλος πατριώτης, αρχιμανδρίτης Άνθιμος Γαζής, ο οποίος ήταν και μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Άνθρωπος με ανοικτό πνεύμα και γνώστης της κατάστασης ήρθε στο Πήλιο για να οργανώσει την επανάσταση. Όμως, για να δώσει το σύνθημα περίμενε την εμφάνιση ελληνικών πολεμικών πλοίων στον Παγασητικό Κόλπο.

Τελικά στις 6 Μαΐου του 1821 άρχισε η επανάσταση στην περιοχή. Επικρατούσε παντι πολεμικής ατμόσφαιρα. Οι επαναστάτες κινήθηκαν εναντίον του κάστρου. Ο αγώνας είχε ξεκινήσει³³.

Στη συνέχεια τα επαναστατικά κινήματα συνεχίστηκαν. Το 1854 εκδηλώθηκε νέο επαναστατικό κίνημα, με αρχηγό τον Νικόλαο Φιλάρετο, το οποίο απέτυχε, με αποτέλεσμα οι Οθωμανοί να σκληρύνουν την στάση τους απέναντι στους ντόπιους. Το τελευταίο επαναστατικό κίνημα εκδηλώθηκε το 1878. Και αυτή η προσπάθεια απελευθέρωσης της περιοχής απέτυχε. Το κάστρο, στο εξής, παύει να παίζει πολεμικό ρόλο. Τρία χρόνια αργότερα το 1881 ο Βόλος αποκτά την πολυπόθητη ελευθερία του μετά από 448 χρόνια σκλαβιάς³⁴.

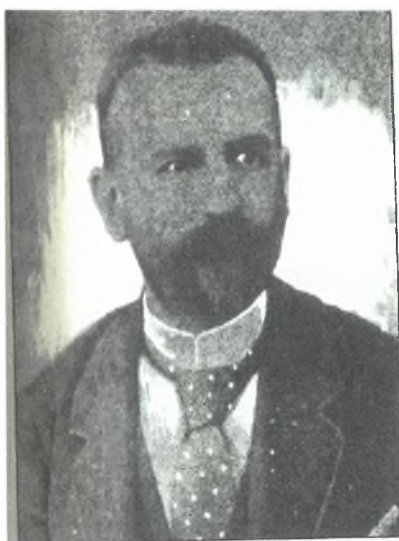
Ο ιδρυτής της Σχολής Μηλέων Ανθιμος Γαζής

(βλ. Κολιού Νίτσα, Τυπο-φωτο-γραφικό πανόραμα του Βόλου, τ. Α΄ 1991)

³³ Θωμάς Γιώργος «Τα επαναστατικά κινήματα στον Βόλο και στο Πήλιο τον 19^ο αιώνα», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], σσ 33-41.

³⁴ Λιάπης Κώστας « Το κάστρο του Βόλου επίκεντρο σημαντικών ιστορικών γεγονότων (1423-1881)» *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ., ό.π., σσ 17-28.

Αξίζει να σημειωθεί το όνομα ενός μεγάλου πατριώτη που προσέφερε τις υπηρεσίες του στον πόλεμο του 1878. Πρόκειται για τον γιατρό Χατζηκώστα, ο οποίος ίδρυσε αυτήν την χρονιά το πρώτο νοσοκομείο στην πόλη του Βόλου. Αυτή την δύσκολη περίοδο η συμβολή του ήταν πολύτιμη, διότι βοήθησε με την περίθαλψη των τραυματιών από τις διάφορες μάχες³⁵.

Δημήτριος Χατζηκώστας

(βλ. Παπαϊωάννου Ιωάνν. Κ., Ο Βόλος και το Πήλιο, τ. Α΄, Βόλος 1959)

Από εφημερίδες που εκδίδονται στην ελεύθερη Ελλάδα αντλούμε πολύτιμες πληροφορίες για την επανάσταση του 1878. Η εφημερίδα «Ευνομία» της Λαμίας αποτελεί πολύτιμη πηγή πληροφοριών για τις κινήσεις των επαναστατών. Σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία οι Θεσσαλοί το Γενάρη του 1878 δεινοπαθούν από δυσβάσταχτους φόρους, ληστείες και βασανιστήρια που πολλές φορές φτάνουν ως το θάνατο. Η ελπίδα της απελευθέρωσης άρχισε να διαφαίνεται για τους Θεσσαλούς μετά από τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877³⁶.

³⁵ Τριάντου Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, εκδ. Γραφή Βόλος 1994, σ. 50.

³⁶ Κολιού Νίτσα, *Τυπο-φωτο-γραφικό πανόραμα του Βόλου*, σ.31.

Ωστόσο, ούτε οι πολεμικές συγκρούσεις ούτε τα επαναστατικά κινήματα ανέκοψαν την ανάπτυξη της πόλης. Οι κάτοικοι της Μαγνησίας συνέχισαν τις προσπάθειες αποτίναξης του Τουρκικού ζυγού παρά τις παραχωρήσεις που είχαν προσφέρει οι σουλτανικές αρχές του 1840 και 1856.

Ο αρχηγός της επανάστασης του Πηλίου στα 1854 Νικόλαος Γ. Φιλάρετος (1805-1868).

(βλ. Θωμάς Γιώργος «Τα επαναστατικά κινήματα στον Βόλο και στο Πήλιο τον 19ο αιώνα», Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π.)

Η επανάσταση του 1878 ενισχυμένη από τα επαναστατικά κινήματα του Ελλαδικού χώρου ήταν πιο οργανωμένη. Το κίνημα έληξε άδοξα στην μάχη του Σαρακηνού (τον Απρίλη του 1878). Όμως οι προσπάθειες και οι θυσίες δεν πήγαν χαμένες. Στις 2 Νοεμβρίου του 1881, ο ελληνικός στρατός ως απελευθερωτής έμπαινε στην νέα πόλη του Βόλου³⁷.

Αξίζει να σημειωθεί ότι την περίοδο της επανάστασης του 1878 δολοφονείται από τους Τούρκους ο Άγγλος φιλέλληνας, ανταποκριτής των «Τάιμς» του Λονδίνου Κάρολος Ογλ. Το γεγονός αυτό απασχόλησε όχι μόνο τον ελληνικό αλλά και τον ευρωπαϊκό τύπο³⁸.

³⁷ Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος, «Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σσ 267-328.

³⁸ Κολιού Νίτσα, *Τυπο-φωτο-γραφικό πανόραμα του Βόλου*, ό.π., σ. 37.

Κάρολος Ογλ

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου* ό.π.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Ο Βόλος μετά την απελευθέρωση (1881-1897)

Το εν Βερολίνω συνέδριον των Μεγάλων Δυνάμεων (1878), κατά το οποίον συνεζητήθη το ελληνικόν ζήτημα.

(βλ. *Θεσσαλικά Χρονικά*, έκτακτος έκδοσις, Αθήναι 1935)

Με τη συνθήκη του Βερολίνου το 1878, η Θεσσαλία παραχωρείται στην Ελλάδα. Ωστόσο, η τελική ελληνοτουρκική, συμφωνία υπογράφηκε στις 20 Ιουνίου / 2 Ιουλίου του 1881. Ο ελληνικός στρατός, αφού ελευθερώνει την Καρδίτσα και τα Τρίκαλα τον Αύγουστο του 1881, προχωρεί προς την Λάρισα και τέλος στις 2 Νοεμβρίου μπαίνει στον Βόλο³⁹.

Ο Σκαρλάτος Σούτσος, ως επικεφαλής του ελληνικού στρατού μπήκε ως ελευθερωτής στην πόλη του Βόλου. Τον υποδέχθηκαν θερμά ο μητροπολίτης Γρηγόριος, ο τότε δήμαρχος Γεώργιος Καρτάλης και πλήθος κόσμου μέσα σε ατμόσφαιρα ανείπωτης χαράς και ενθουσιασμού⁴⁰.

³⁹ Κλιάφα Μαρούλα, «*Θεσσαλία 1881-1981: εκατό χρόνια ζωή*» εκδ., Κέδρος, Αθήνα 1983, σ . 10

⁴⁰ Τριάντου Ελένη, «*Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*», ό.π., σ. 30.

(φωτογραφία από την Πινακοθήκη το Δήμου Βόλου)

Γιώργος Καρτάλης.

Γεωργίος Φουρτοινιάδης, Μητροπολίτης Δημητριάδος. Φωτογραφία από το Ημερολόγιο Κ.Φ. Σκόκου

ΣΚΑΡΛΑΤΟΣ ΣΟΥΤΣΟΣ
Από τα Θεσσαλικά Χρονικά, 1965

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

Για την πανηγυρική ατμόσφαιρα που επικρατούσε την ημέρα της εισόδου του ελληνικού στρατού στο Βόλο ασχολήθηκαν όλες οι ελληνικές εφημερίδες αλλά και ο τύπος του εξωτερικού. Όμως, την πιο γλαφυρή, λεπτομερή περιγραφή την παρουσιάζει ο «Νεολόγος» της Κωνσταντινούπολης. Ο ανταποκριτής περιγράφει τις ετοιμασίες από την προπαραμονή. Ωραία επίσης περιγραφή του πανηγυρικού κλίματος των ημερών μας τη δίνει

ο Γεώργιος Σουρής – έμμετρα και σατιρικά – με ένα πολύ μεγάλο ποίημα. Βρισκόταν στο Βόλο ως απεσταλμένος της εφημερίδας του Βλάση Γαβριηλίδη «Μη χάνεσαι».

Το ποίημα έφερε τον τίτλο «Στο Βόλο» και είχε την υπογραφή Σουρής με λατινικά στοιχεία (SOURIS). Δημοσιεύτηκε την 11η Νοεμβρίου 1881.

Εικ. 1: Γεώργιος Σουρής

Για το μεγάλο γεγονός της προσάρτησης της Θεσσαλίας γίνονταν αφιερώματα από εφημερίδες και περιοδικά του εξωτερικού, όπως το ελληνικό περιοδικό της Λειψίας «Έσπερος», το οποίο δημοσίευσε την 15/17 Ιανουαρίου 1882 μια αλληγορική εικόνα⁴¹.

Εικ.2: Μια αλληγορική εικόνα του Ιάκωβου Ρίζου, που συμβολίζει την προσάρτηση της Θεσσαλίας.

(Εικ.1,2: βλ. Κολιού Νίτσα, *Τυπο-φωτο-γραφικό πανόραμα του Βόλου*, ό.π.)

Ο Βόλος θεωρούνταν η πρωτεύουσα του Πηλίου.

Κατείχε λαμπρή θέση από στρατιωτική, ναυτική και εμπορική άποψη. Είχε λαμπρό μέλλον γιατί θα εξελίσσονταν σε μια μεγάλη βιομηχανική πόλη. Σημαντικό είναι ότι πληρούσε τις προδιαγραφές, ώστε να γίνει το εμπορικό κέντρο όλης της Θεσσαλίας και αυτό διότι είχε θαυμάσια γεωγραφική θέση και εκεί βρισκόταν η μοναδική αγορά απ όπου εξάγονταν τα

⁴¹ Κολιού Νίτσα, *Τυπο-φωτο-γραφικό πανόραμα του Βόλου*, ό.π., σσ. 61-68-69-80.

Θεσσαλικά προϊόντα και παράλληλα εισάγονταν προϊόντα που προορίζονταν για κατανάλωση από τον Θεσσαλικό πληθυσμό⁴².

Η νέα πόλη του Βόλου με το λιμάνι της μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας (1881) στον κορμό της ελεύθερης Ελλάδας (φωτ. Στ. Στουρνάρα).

The new city of Volos with its port, after the annexation of Thessaly (1881) to the free country of Greece (photo St. Stournaras).

(βλ. Λιάπης Κώστας, *Η Τουρκοκρατία στη Θεσσαλομαγνησία και ο ρόλος του κάστρου του Βόλου*», στο *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π.)

Τα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση πραγματοποιήθηκε μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού της πόλης. Μέχρι να φανούν τα αποτελέσματα, η πόλη χαρακτηριζόταν από μια έντονη διάκριση σε παλιό (κάστρο) και σε νέο οικιστικό πυρήνα (νέα πόλη), γεγονός που προσέδιδε στην πόλη ανατολίτικη και συγχρόνως δυτική εικόνα.

⁴² Κορδάτος Γιάννης, *Η ιστορία Βόλου και Αγιάς*, ό.π., σσ. 958-959.

Μέρος Β

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Ανάπτυξη του Βόλου μετά την απελευθέρωση

3.1 Έργα υποδομής

Τα έργα υποδομής από το 1881 ως την οικονομική κρίση του 1893 συνέπεσαν με την περίοδο κατά την οποία έγιναν στην Ελλάδα οι σημαντικότερες τότε επενδύσεις σε υποδομές. Το 1882 μετακλήθηκε Γαλλική Τεχνική Αποστολή με σκοπό την επιμόρφωση των Ελλήνων τεχνικών και την πληρέστερη κατάρτιση των μελετών. Αυτή η πολιτική της κυβέρνησης είχε ως στόχο την κατοχύρωση των νεοαποκτηθέντων επαρχιών και την μετάλλαξη τους σε ευρωπαϊκές πόλεις, απαλλαγμένες από τον τουρκικό χαρακτήρα⁴³.

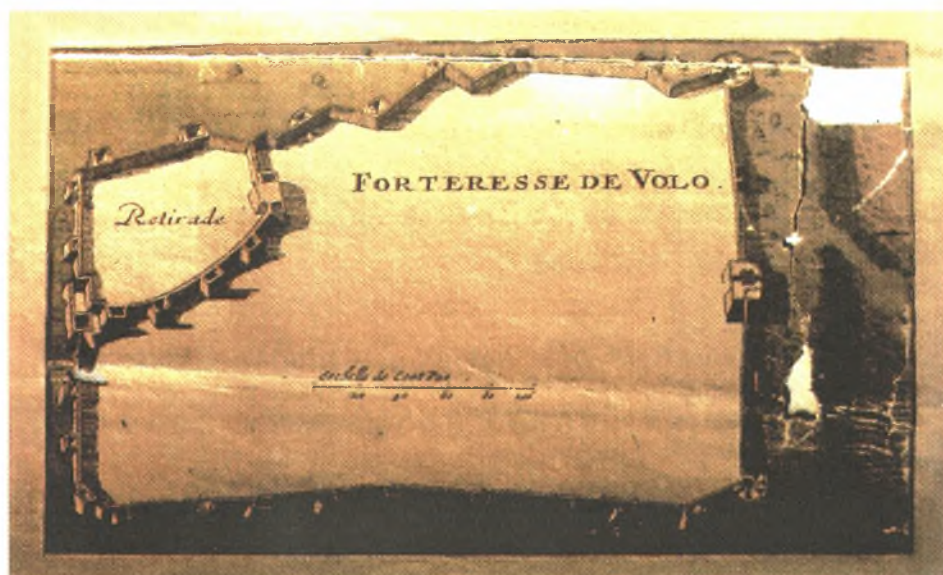
Τα μεγάλα έργα υποδομής ανατέθηκαν σε ξένες τεχνικές εταιρείες που αποτέλεσαν την αφορμή για την εγκατάσταση έμπειρων ξένων τεχνικών, οι οποίοι έφεραν την ευρωπαϊκή τεχνογνωσία στην περιοχή⁴⁴.

⁴³ Χαστάοιλου Βίλμα, *Βόλος Πορτραίτο της πόλης τον 19ο αι και 20ο αι.*, ό.π., σσ. 48-49.

⁴⁴ Παλιούρας Δημήτρης «Η αρχιτεκτονική εξέλιξη της πόλης του Βόλου», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σσ. 351-376.

3.2 Πολεοδομία

Αμέσως μετά την απελευθέρωση, το πρώτο μέλημα της κρατικής διοίκησης και των δημοτικών αρχών, ήταν η οργάνωση της πόλης. Όμως, η σύνταξη ενός σχεδίου πόλης είχε να αντιμετωπίσει πολλά προβλήματα. Το βασικότερο συνδεόταν με την ύπαρξη δύο οικιστικών ζωνών με τελείως διαφορετικό χαρακτήρα μεταξύ τους. Οι δυο περιοχές είχαν ως όριό τους τις εγκαταστάσεις των Θεσσαλικών Σιδηροδρόμων. Η πρώτη ήταν η Οθωμανική πόλη (Κάστρο) που ήταν κλεισμένη στα όρια του βυζαντινού τείχους. Η δεύτερη πόλη ήταν ανατολικά του Κάστρου⁴⁵.

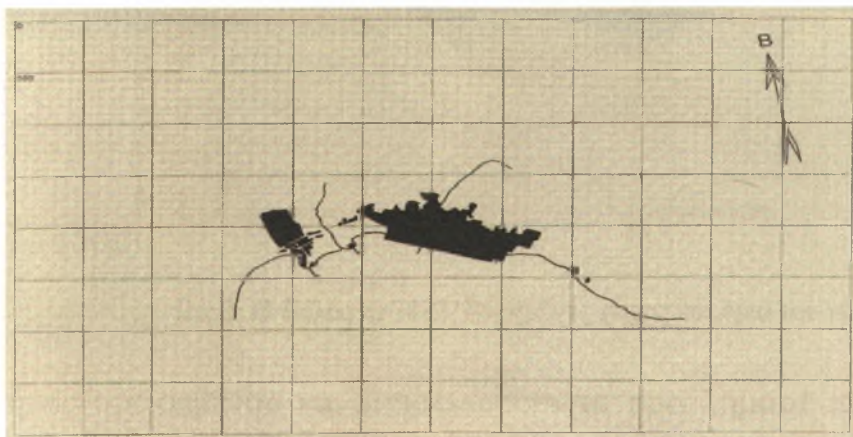
Κάτοψη του
Φρουρίου του Βόλου

(βλ. Βόλος ένας
αιώνας, Από την ένταξη στο
ελληνικό κράτος (1881) έως
τους σεισμούς (1955), Α΄
τόμος, Βόλος 1999, εκδ.
Βόλος)

Το πρώτο σχέδιο πόλης εκπονήθηκε από τον νομομηχανικό Κ. Βλαχόπουλο, διευθυντή δημοσίων έργων και αποτελεί το πρώτο σχέδιο που εγκρίθηκε για Θεσσαλική πόλη. Προηγήθηκε του σχεδίου αναλυτική τομογράφηση του χώρου. Το σχέδιο είναι λιτό. Συντάχθηκε και εγκρίθηκε από το 1882 ως το 1883. Είναι ένας ορθογώνιος κάναβος με ομοιόμορφα οικοδομικά τετράγωνα, που περικλείει και τους δύο οικιστικούς πυρήνες .

⁴⁵ Βόλος ένας αιώνας, Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955) ό.π., σ. 15

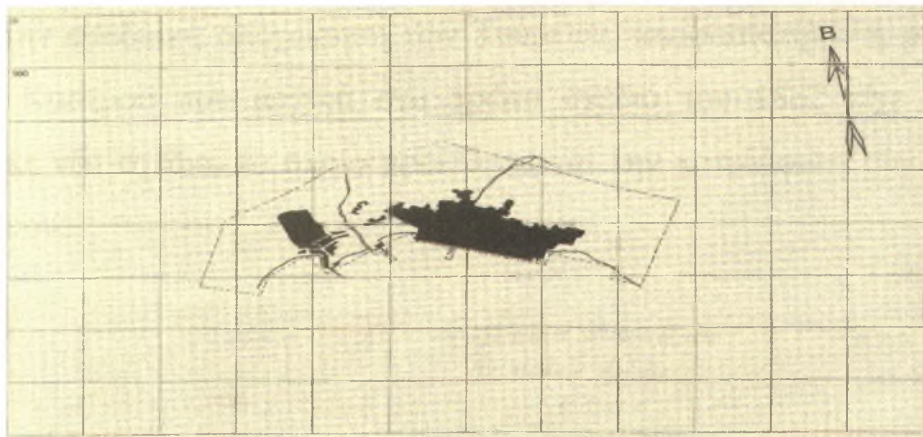
Εμπεριέχει και τις δύο «πόλεις» αλλά αφήνει ανέπαφο το κάστρο κι αυτό διότι ο μουσουλμανικός πληθυσμός παρέμενε στο κάστρο. Με την αφαίρεση κάποιων τετραγώνων του σχεδίου ορίζονται χώροι για εκκλησίες, λίγες πλατείες και αγορές.

Εικ. 1: Το κάστρο με τα Παλιά και το νέο Βόλο το 1881

(βλ. Βόλος ένας αιώνας. Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955), Α' τόμος, Βόλος 1999, εκδ. Βόλος)

Η πρώην αδόμητη ζώνη των δύο πυρήνων ορίζεται ως κεντρική πλατεία της πόλης λειτουργώντας ως ενοποιητικό στοιχείο. Το αρχικό σχέδιο είχε αδυναμίες, διότι δεν προέβλεπε χώρο για δημόσια κτήρια, δημοτικά και δημόσια ιδρύματα κ.ά. Το σχέδιο δεν ήταν ικανό να υποδεχτεί την επερχόμενη ανάπτυξη της πόλης. Η βασική αρχή των κρατικών και δημοτικών αρχών είναι η ρήξη με το παρελθόν και η υιοθέτηση μιας νέας αισθητικής, απαλλαγμένης από τα στοιχεία της Τουρκοκρατίας και με στόχο το εξευρωπαϊσμό της πόλης. Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου που επισκέφτηκε την πόλη επισημαίνει την απουσία πλατειών. Από το σχέδιο απουσιάζουν οι μεγάλες λεωφόροι, οι επιβλητικές πλατείες και γενικά οι μεγάλοι δημόσιοι χώροι, τα οποία αποτελούν χαρακτηριστικά στοιχεία της νεοκλασικής πόλης. Σε ό,τι αφορά την ρυμοτόμηση της πόλης το βέβαιον είναι ότι υπήρξαν πολλές ενστάσεις από την πλευρά των πολιτών που πιθανόν επηρέασαν την τελική χάραξη των οδών και ίσως ευθύνονται για την στενότητα κάποιων εξ αυτών. Οι δε πλατείες ήταν αυθαίρετα τοποθετημένες, ανάλογα με το συμφέρον του εκάστοτε δημάρχου.

Εικ.2: Ο Βόλος το 1882, δομημένος χώρος και όρια του νέου σχεδίου

Ο Δήμος προκειμένου να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που προέκυπταν από την εφαρμογή του σχεδίου προσέλαβε το Σεπτέμβρη του 1882 το μηχανικό Μιχαήλ Μιτζάκη. Οι μηχανικοί του Δήμου ήταν ο συνταγματάρχης Μηχανικού Γενίσαρλης και ο Μιχαήλ Μιτζάκης (από το 1882), ο Απόστολος Περπινιάνης (από το 1893) και ο Αντώνιος Κωνσταντινίδης (από 1892)⁴⁶.

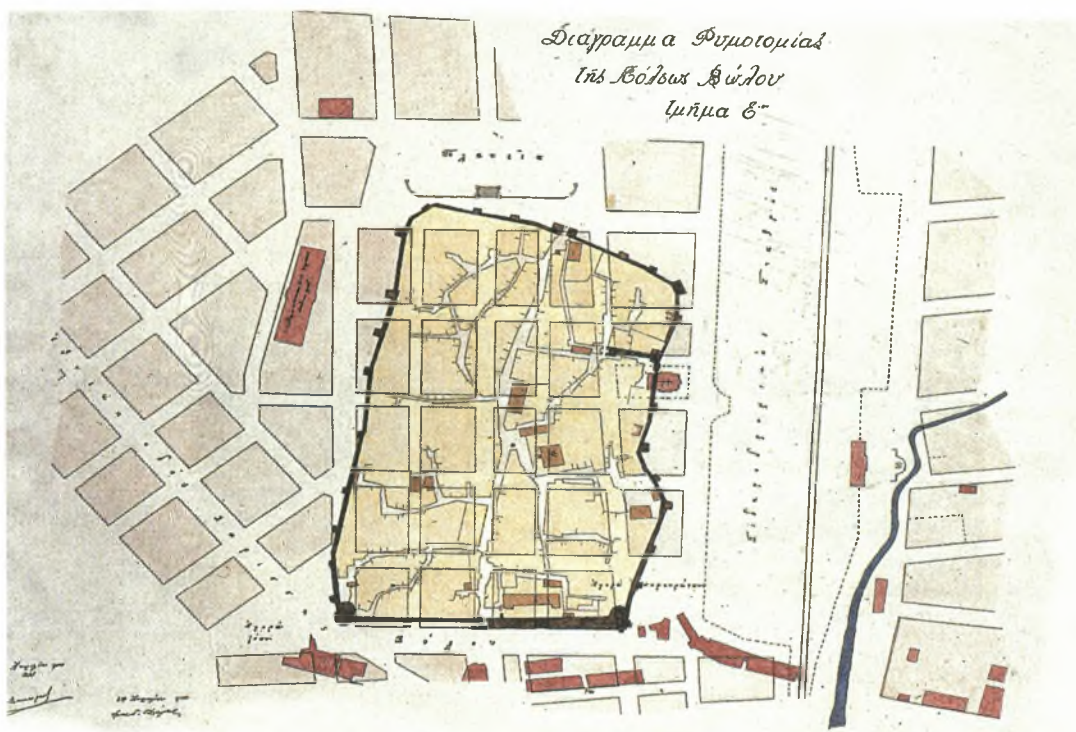

Εικ.3: Το διάγραμμα ευθωρίας του φρουρίου της πόλεως του Βόλου, 1887

(Εικ.1,2,3: βλ. Βόλος ένας αιώνας. Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955), ό.π.)

⁴⁶ Χαστάογλου Βίλμα, *Ο Βόλος, Πορταίτο της πόλης τον 19ο αι. και 20ο αι. ό.π.*, σσ. 54-55-56-59-60.

Το 1887 με την σταδιακή αποχώρηση των Τούρκων, αποφασίστηκε, η ρυμοτόμηση της συνοικίας του Κάστρου που αρχικά στο πρώτο σχέδιο του 1882 είχε παραμείνει ανέπαφο. Συντάχθηκε νέο σχέδιο, το οποίο προέβλεπε και την κατεδάφιση των τειχών της συνοικίας του Κάστρου.

Το σχέδιο ρυμοτομίας του Κάστρου το 1888.

(Ανασχεδίαση της Β. Χαστάογλου από το πρωτότυπο σχέδιο)

(βλ. Χαστάογλου Βίλμα, Ο Βόλος, Πορταίτο της πόλης τον 19ο & 20ο αι., ό.π.)

Σύμφωνα με το σχέδιο η συνοικία διαιρούνταν σε τρίγωνα και τετράπλευρα. Μόνο η πλευρά απέναντι από το σιδηροδρομικό σταθμό χαράχτηκε σε τετράγωνα. Σε ένα από αυτά τα τετράγωνα κτίστηκε η εκκλησία τω Αγίων Θεοδώρων, προβλέφθηκε η δημιουργία δύο ανοικτών χώρων για αγορά ζώων και εμπορευμάτων, ενώ στο βόρειο μέρος προτάθηκε η

δημιουργία μεγάλης αστικής πλατείας. Μετά από τροποποιήσεις το νέο σχέδιο εγκρίθηκε από το υπουργείο. Το 1889 τα τείχη γκρεμίστηκαν⁴⁷.

3.3. Αρχιτεκτονική

Εικ. 1: Τα μικρομάγαζα των Παληών

Η νέα πόλη του Βόλου από το 1840 παρουσίαζε διαχρονικά μια ενιαία και ομοιόμορφη εικόνα στην αρχιτεκτονική. Ο Βόλος από τότε που άρχισε να κτίζεται περιοριζόταν στο Κάστρο, κέντρο των Οθωμανικών αρχών. Έξω από το Κάστρο προς τη θάλασσα υπήρχαν μαγαζιά μικρά, ισόγεια, λιθόκτιστα και κεραμοσκεπή, τα οποία οι Τούρκοι τα νοίκιαζαν σε Έλληνες εμπόρους, κυρίως Πηλιορείτες.

⁴⁷ Χασιτάολγλου Βίλμα, *Ο Βόλος, Πορτραίτο της πόλης τον 19ο αι. και 20ο αι. ό.π.*, σσ 63-64.

Η αρχιτεκτονική αυτών των κτισμάτων δεν παρουσίαζε κανένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Όσον αφορά τις κατοικίες η αρχιτεκτονική τους είχε όλα τα γνωρίσματα της όψιμης τουρκοκρατίας. Ήταν διώροφες, κεραμοσκεπείς, με ανοιχτούς εξώστες και ψηλούς λιθόκτιστους μαντρότοιχους.

Εικ. 2: Η πλατεία της αγοράς

Εικ.3: Ένας δρόμος των παλαιών

(Εικ. 1,2,3, βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου, ό.π.)

Κατοικίες στα Παληά, (βλ. Βόλος ένας αιώνας. Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955), ό.π.)

Επιχειρηματίες από το Πήλιο με ανοιχτό πνεύμα ήταν οι πρώτοι οικιστές της Πόλης. Ως πρώτος θεωρείται ο Ηπειρώτης *Νικόλαος Γάτσος*. Αυτή την περίοδο χτίστηκαν σπίτια, τα δυο πρώτα καφενεία, του Ηλία και του Τζοάνου, το πρώτο δημοτικό σχολείο και τα προξενεία της Ελλάδος, της Αγγλίας, της Αυστρίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας⁴⁸.

Νικόλαος Γάτσος

(φωτ. Αγγελοπούλου Σοφία)

⁴⁸ Βόλος ένας αιώνας, ό.π., σσ. 40-41.

Το Αγγλικό Προξενείο του Βόλου (από το βιβλίο του Kinnaird Rose, 1897. Με τους Έλληνες στη Θεσσαλία, Εκδοτική Κούριερ)

(βλ. Βόλος ένας αιώνας. Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955), ό.π.)

Η ίδρυση της νέας πόλης του Βόλου συνέπεσε με την άνθιση της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής και τα στυλιστικά ρεύματα του νεοκλασικισμού, του ιστορισμού και του εκλεπτυσμού, τα οποία δημιούργησαν μεταγενέστερα μια πόλη – πρότυπο της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής⁴⁹.

Το «αθηναϊκό σπίτι» του 19ου αι. συνήθως διώροφο, με τα ακροκέραμα, το μαρμάρινο φουρούσι, με αυλή και με ευρεία γκάμα διακοσμητικών μοτίβων σε μάρμαρο ή πηλό, χαρακτηρίζει ολόκληρη την περίοδο από το 1830 ως το 1920. Αυτή η αθηναϊκή σχολή ηξήχθη όχι μόνο σε όλα τα αστικά κέντρα του ελληνικού βασιλείου στα όρια πριν από το 1912, αλλά και στα αστικά κέντρα της οθωμανικής αυτοκρατορίας, σε εκείνα τουλάχιστον

⁴⁹ Παλιούρας Δημήτρης «Η αρχιτεκτονική εξέλιξη της πόλης του Βόλου», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή* ό.π, σ. 356.

με υπολογίσιμο ελληνικό πληθυσμό και κυρίως σε κτήρια διοίκησης ή εκπαίδευσης. Το ελληνικό κράτος εκπροσωπούνταν από τον αθηναϊκό ρυθμό⁵⁰.

Η πόλη του Βόλου αναπτυσσόταν με ταχείς ρυθμούς. Οι αλλαγές ήταν εμφανείς τόσο στον νέο τρόπο ζωής, τις συνήθειες όσο και στον τύπο των κτηρίων. Χαρακτηριστική ήταν η αρχιτεκτονική στα δημόσια καθώς και στα ιδιωτικά κτήρια. Ήταν νεοκλασική και εκλεκτική σύμφωνα με τα πρότυπα της επίσημης αρχιτεκτονικής του ελληνικού βασιλείου. Επιπλέον είχε και επιρροές από τις κοσμοπολίτικες εμπειρίες των πλουσίων εμπόρων. Αξίζει να σημειωθεί πως στις προτιμήσεις τους τόσο οι αρχές όσο και οι νέοι αστοί αγνόησαν τελείως την Πηλιορείτικη αρχιτεκτονική θεωρώντας ότι έχει επιδράσεις⁵¹.

Τα σπίτια της πρώιμης αυτής περιόδου ήταν διώροφα, λιθόκτιστα και κεραμοσκεπή τα οποία είχαν μεγάλες αυλές με κρήνες συντριβάνια κ.ά.

Κατοικία στα τέλη 19ου αι. (αρχείο Τσικρίκη Τερψιχόρης)

⁵⁰ Βατόπουλος Νίκος, *Το πρόσωπο της Αθήνας*, εκδ. Ποταμός και Νίκος Βατόπουλος, Αθήνα 2002, σ. 41

⁵¹ Χαστάογλου Βίλμα, *Βόλος Πορταίτο της πόλης τον 19ο αιώνα & 20ο αι. ό.π.*, σ. 68

Οι προσόψεις τους ήταν διακοσμημένες με μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη όπως μπαλκόνια κ.ά., πλούσιο κεραμοπλαστικό διάκοσμο όπως αγάλματα και γιρλάντες, ακροκέραμα κ.ά. και διακοσμητικά τραβηγτά επιχρίσματα που αντέγραφαν κλασικά αρχιτεκτονικά στοιχεία όπως, αετώματα, γείσα, ζωφόρους κ.ά.

Το εσωτερικό των σπιτιών ήταν πλούσιο διακοσμημένο στους τοίχους και στις οροφές από γύψινο και γραπτό διάκοσμο. Τα θέματα τους ήταν επηρεασμένα από την μυθολογία, την αρχαία ελληνική ιστορία χωρίς να αποκλείουν την φυτική διακόσμηση την οποία επίσης χρησιμοποιούν. Αρχικά, τη διακόσμηση αυτών των σπιτιών αναλαμβάνουν τεχνίτες από την κεντρική και δυτική Ευρώπη, ενώ αργότερα και Έλληνες κοσμηματογράφοι, που σπουδάζουν στο Σχολείο των Τεχνών, το οποίο προϋπήρχε του Πολυτεχνείου. Από τα αντιπροσωπευτικά δείγματα της πρώτης αυτής περιόδου (Νέο- κλασικισμός – ιστορισμός – εκλεκτισμός) είναι οι οικίες Καρτάλη, Μαρδέλη, Παπαθανασίου, Νικ. Αντωνόπουλου, Χρυσοχοϊδη, Ρήγα (Λύκειο Ελληνίδων), τα μέγαρα Χατζηκυριαζή, Χατζηλαζάρου, Σαραφόπουλου και πολλά άλλα⁵².

⁵² Παλιούρας Δημήτρης, «Η αρχιτεκτονική εξέλιξη της πόλης του Βόλου», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σσ. 359.

3.3.1. Χαρακτηριστικά δείγματα αρχιτεκτονικής της περιόδου – ιδιωτικές πολυτελείς κατοικίες

Οικία Καρτάλη

(βλ. Παλιούρας Δημήτρης, «Η αρχιτεκτονική εξέλιξη της πόλης του Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π.)

Οικία Μαρδέλη

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

Χτίστηκε από τον έμπορο Σπύρο Μαρδέλη. Φημιζόταν για τις κοσμηματογραφίες του. Το νεοκλασικό αυτό κτίσμα κτίστηκε γύρω στο 1898. Εξωτερικά το σπίτι δεν προκαλούσε τον θαυμασμό αλλά ξεχώριζε από τις μοναδικές σε ομορφιά τοιχογραφίες οροφής. Σύμφωνα με τον Κάρολο Τάκερμαν "οι τοιχογραφίες μοιάζουν με χαλιά που στρώθηκαν στο ταβάνι αντί να στρωθούν στο πάτωμα". Ο Μαρδέλης γι' αυτές τις τοιχογραφίες είχε πάρει τους καλύτερους βιεννέζικους τεχνίτες. Το σπίτι όσον αφορά τις τοιχογραφίες συναγωνιζόταν τα καλύτερα νεοκλασικά αρχοντικά της Αθήνας, παρότι βρισκόταν σε επαρχιακή πόλη⁵³.

Αρχοντικό Δημ. Παπαθανασίου

(βλ. Ελένη Γ. Τριάντου, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

Το κτήριο αρχικά ημιτριώροφο είχε συνολικά 15 δωμάτια. Στον πρώτο όροφο υπήρχαν περίφημες κοσμηματογραφίες. Το αρχοντικό αποτελούσε ένα κομψοτέχνημα της πόλης με τα πήλινα κεντητά φουρούσια, τα υπέρθυρα των παραθύρων, των εξωτερικών θυρών και τα μαρμάρινα γεισώματα. Δυστυχώς, οι σεισμοί του 1955 προκάλεσαν

⁵³ Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π., σ. 80.

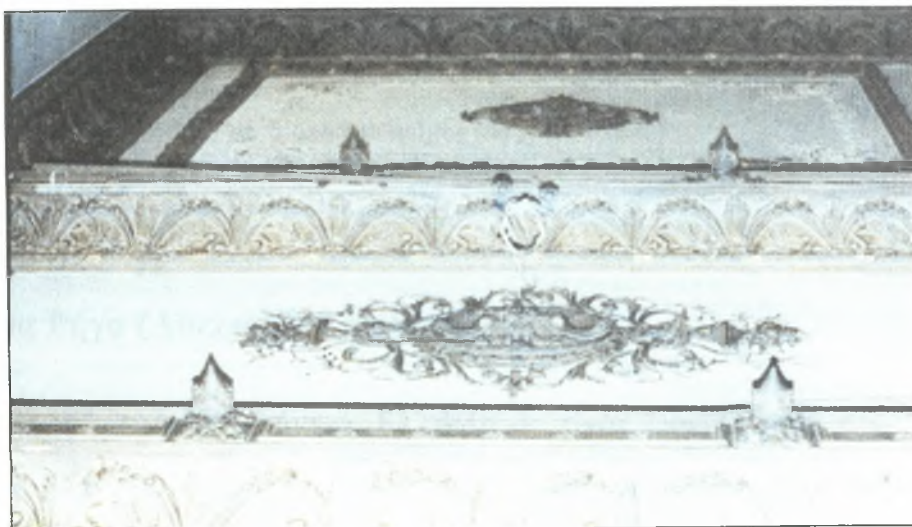
ανεπανόρθωτες ζημιές με αποτέλεσμα να ανακατασκευαστεί χωρίς τον περίτεχνο τρίτο όροφο⁵⁴.

Αρχοντικό Αντωνόπουλου

Το νεοκλασικό κτήριο που χτίστηκε γύρω στα 1830-1850 αποτελούσε την κατοικία του Νικόλαου Αντωνόπουλου ενός από τους πρώτους οικιστές. Το αρχοντικό ήταν μεγαλοπρεπές. Οι οροφές ήταν διακοσμημένες με αληθινό χρυσό 14 καρατίων. Στα τζάμια των εσωτερικών θυρών υπήρχε τυπωμένο το μονόγραμμα της οικογένειας Αντωνοπούλου. Τα υλικά είχαν μεταφερθεί από το Παρίσι. Ήταν μια τριώροφη οικοδομή με καταστήματα (μαγαζεία). Ο α' όροφος περιελάμβανε αίθουσες υποδοχής, ο β' υπνοδωμάτια και ο τελευταίος προοριζόταν για το υπηρετικό προσωπικό.

Το μέγαρο του Αντωνόπουλου

Οροφή οικίας Αντωνόπουλου

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

⁵⁴ Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π., σ.82

Αρχοντικό Χρυσοχοΐδη

Ο Αλέκος Χρυσοχοΐδης υπήρξε για πολλά χρόνια διευθυντής της Εθνικής Τράπεζας Βόλου και ιδιαίτερα στα πρώτα χρόνια λειτουργίας της. Το μέγαρο του Χρυσοχοΐδη βρισκόταν επί των οδών Δημητριάδος και Φιλελλήνων με πρόσοψη επί της Φιλελλήνων. Σήμερα μόνο μερικοί φοίνικες θυμίζουν την ύπαρξη του άλλοτε παλατιού.

Αλέκος Χρυσοχοΐδης

Το αρχοντικό του Αλέκου Χρυσοχοΐδη.

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

Οικία Ρήγα (Λύκειο Ελληνίδων)

Το αρχοντικό που στεγάζει σήμερα το Λύκειο Ελληνίδων είναι ένα κτήριο που χτίστηκε στο τέλος του 19ου αι., το 1894 και αποτελεί δείγμα αντιπροσωπευτικό του νεοκλασικού ύφους της εποχής. Το κτίριο είναι διακοσμημένο με ωραίο ζωγραφικό διάκοσμο με φυτικά μοτίβα, τοπία κ.ά.. Από το διάκοσμο εμφανείς ήταν μόνο οι

οροφωγραφίες. Όμως, μετά από έρευνα και μελέτη των ειδικών διαπιστώθηκε ότι το κτήριο είχε διακόσμηση σε όλη την επιφάνεια, τους τοίχους από την οροφή ως το δάπεδο⁵⁵.

Οροφωγραφία της οικίας Ρήγα-κτήριο Λυκείου Ελληνίδων.

«Αρχείο Ε΄ Έφορείας Νεωτέρων Μνημείων»).

(βλ. Παλιούρας Δημήτρης, «Η αρχιτεκτονική εξέλιξη της πόλης του Βόλου», Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π.)

⁵⁵ Παπαϊωάννου Ι., «Η συμβολή της συντήρησης στην ανάδειξη των νεότερων μνημείων της περιοχής», *Μνημεία της Μαγνησίας – Πρακτικά Συνεδρίου, Βόλος 2002*, σσ., 230-235.

Εσωτερικός διάκοσμος οικίας Ρήγα. (Αρχείο Λυκείου Ελληνίδων)

(βλ. Βόλος ένας αιώνας. Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955), ό.π.)

Κτήριο Λυκείου Ελληνίδων. Βόλος. Τμήμα ζωγραφικής διακόσμησης.

(βλ. Παπαϊωάννου Ι., «Η συμβολή της συντήρησης στην ανάδειξη των νεότερων μνημείων της περιοχής»,
Μνημεία της Μαγνησίας – Πρακτικά Συνεδρίου, ό.π.)

Μέγαρο Χατζηκυριαζή

Ιδιοκτήτης αυτού του μεγάρου ήταν ο Ευστάθιος Χατζηκυριαζής. Πρόκειται για ένα μεγαλοπρεπές κτήριο την κορυφή του οποίου κοσμούσαν γύψινες θεότητες⁵⁶.

(βλ. Χουρμουζιάδης Γ., Ασημακοπούλου – Ατζακά Π., Μακρής Κ.Α., *Μαγνησία, Το χρονικό ενός Πολιτισμού*, ό.π.)

Μέγαρο Χατζηλαζάρου

Το μέγαρο το έκτισαν οι τσιφλικάδες Χατζηλαζάρου. Αμέσως μετά την απελευθέρωση του Βόλου, εκεί φιλοξενήθηκε ο βασιλιάς Γεώργιος ο Α΄ και η συνοδεία του. Ήταν κτισμένο στους δρόμους Δημητριάδος, Κουμουνδούρου και Ιάσονος. Η πρόσοψή του έβλεπε επί της οδού Δημητριάδος. Το κτίσμα διέθετε αμαξηλάτη και θυρωρό. Από το τηλεγράφημα του βασιλικού επιτρόπου Ν.Χατζόπουλου προκύπτει ότι στο μέγαρο αυτό, το

⁵⁶ Τριάντου Γ. Ελένη, Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου, ό.π. σ.206

οποίο βρισκόταν στη συμβολή των οδών Δημητριάδος και Κουμουνδούρου κατέλυσε ο βασιλιάς ο Γεώργιος Α΄, ο οποίος είχε μεταβεί στο Βόλο για την πανηγυρική γιορτή της απελευθέρωσης της πόλης (2 Νοεμβρίου 1881)⁵⁷.

Το Μέγαρο Χατζηλαζάρου

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου, ό.π.)

⁵⁷ Κολιού Νίτσα, *Τυπο-φωτο-γραφικό πανόραμα του Βόλου*, ό.π., σ. 68.

Ανάκτορο Σαραφόπουλου

Το μέγαρο των μεγάρων

Πρόκειται για τη σημερινή Εξωραϊστική. Κτίστηκε γύρω στα 1890. Εξαίσιο αρχιτεκτονικό οικοδόμημα. Συνδυασμός μπαρόκ και ροκοκό. Εξωτερικά είχε προτιμηθεί ο χρωματισμός μπεζ και κόκκινος. Ο αρχιτέκτονας είχε εξαίσιο γούστου. Ιδρυτής του κτίσματος αυτού υπήρξε ο Ιωάννης Σαραφόπουλος. Δυστυχώς ούτε ο ίδιος ο ιδιοκτήτης ούτε οι απόγονοί του, είχαν καλή μοίρα για να χαρούν αυτό το απείρου κάλλους οικοδόμημα. Το 1897 το μέγαρο κατοίκησε ο Τούρκος Πασάς Ετέμ, όπου, λέγεται ότι χρησιμοποίησε τον τρίτο όροφο ως χώρο θεάτρου και ψυχαγωγίας⁵⁸.

Το ανάκτορο του Ιωάννη Σαραφόπουλου

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου, ό.π.)

Ως κτίσμα είχε κτιστεί για κατοικία της οικογένειας Σαραφόπουλου. Στη συνέχεια δέσποζε στην κοινωνική, αρχιτεκτονική και χωροταξική ζωή της πόλης⁵⁹.

⁵⁸ Τριάντου Γ. Ελένη, Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου, ό.π., σσ. 32-80-176.

⁵⁹ Ψαρέας Ηλίας, «Δημόσια κτήρια του Βόλου που δεν υπάρχουν πια», *Εν Βόλω*, ό.π., σσ. 46-49

Ανάλογους ύφους ήταν και τα δημόσια κτήρια όπως το Δημοτικό Θέατρο Βόλου (1894) που χτίστηκε με δαπάνες του Δήμου και ήταν έργο των αρχιτεκτόνων Κων/νου και Νικολάου Δημάδη. Επίσης η Εθνική Τράπεζα (1895), το «Ξενοδοχείο της Γαλλίας» το 1884 κ.ά⁶⁰. Το 1894 χτίζεται στην γωνία των οδών Ιάσονος και Κ.Καρτάλη το τριώροφο κτήριο του ξενοδοχείου της Γαλλίας με τον εντυπωσιακό εσωτερικό ζωγραφικό του διάκοσμο, τμήματα του οποίου σώζονται ως τις μέρες μας κάτω από τα αλλεπάλληλα στρώματα των ασβεστοχρισμάτων⁶¹.

Αποψη του λιμανιού του Βόλου. Η φωτογραφία έχει ληφθεί δύο δεκαετίες μετά την εποχή των ντε Κίρικο, διατηρούνταν όμως ακόμη τα κτίρια της εποχής εκείνης. Το βέλος αριστερά δείχνει το κτήριο του «Ξενοδοχείου της Γαλλίας». Το άλλο βέλος δεξιότερα δείχνει το εστιατόριο του Ξενοδοχείου, στην παραλία, κι ανάμεσά τους παρεμβάλλεται ο κήπος που αναφέρει ο Τζιόρτζιο ντε Κίρικο στις «Αναμνήσεις» του.

(βλ. Ανδρουλιδάκης Κώστας, *Μικρό αφιέρωμα στον Τζιόρτζιο ντε Κίρικο*, Αθήνα 1988)

⁶⁰ Παλιούρας Δημήτρης, «Η αρχιτεκτονική εξέλιξη της πόλης του Βόλου», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή* ό.π., σσ. 359

⁶¹ Παλιούρας Δημήτρης, «Όψεις της αρχιτεκτονικής του Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π., σσ. 77-90.

Για την αρχιτεκτονική των δημοσίων κτηρίων έχουμε λιγοστές πληροφορίες. Πάντως το 1882 έγιναν τα λιτά νεοκλασικά σχέδια των δημοτικών σχολείων από τον μηχανικό του Δήμου Γενίσαρλη. Στα δε κτήρια του σταθμού οι μηχανικοί των σιδηροδρόμων (Ιταλοί και Γερμανοί) έδωσαν ύφος κεντροευρωπαϊκό⁶².

Ωστόσο, το νεοκλασικό μέγαρο της Εθνικής Τράπεζας – το σημερινό Δημοτικό Ωδείο - που αρχικά στέγασε την Τράπεζα Ηπειροθессαλίας και οι γραφικοί σταθμοί των «Σιδηροδρόμων Θεσσαλίας» με πρώτο εκείνο του Βόλου (1886) αποτελούν την απαρχή της δημόσιας αρχιτεκτονικής της πόλης και του κοσμοπολίτικού της χαρακτήρα.

(βλ. Φώτου Χρήστος, «Θεσσαλικοί σιδηρόδρομοι», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι* Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π.)

⁶² Παλιούρας Δημήτρης, «Η αρχιτεκτονική εξέλιξη της πόλης του Βόλου», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή* ό.π., σσ. 359

Το παλιό Δημοτικό Θέατρο

Το πρώτο αρχιτεκτόνημα γοήτρου του Δήμου Παγασών υπήρξε το Δημοτικό Θέατρο. Η μορφή και ο διάκοσμος του Δημοτικού Θεάτρου δεν είχαν τίποτε το ιδιαίτερο. Εξωτερικά ήταν απέριττο λόγω της κυριαρχίας των αδιακόσμητων τοίχων και της περιορισμένης χρήσης λοξευτών και μαρμάρινων στοιχείων. Μόνο η νεοαναγεννησιακή πρόσοψη προσέδιδε στο αρχιτεκτόνημα ένα υποτυπώδες μνημειακό ύφος⁶³.

Θεμελιώθηκε επί δημαρχίας Αλεξ. Τοπάλη το 1894 και εγκαινιάστηκε τον Φεβρουάριο του 1897 επί δημαρχίας Ιωάννου Χατζαργύρη, λίγους μήνες πριν από τον ατυχή πόλεμο του '97.

Ο Τοπάλης έκρινε αναγκαία την κατασκευή του θεάτρου σε μια εποχή που η πόλη αντιμετώπιζε σοβαρά οργανωτικά και οικονομικά προβλήματα⁶⁴.

Το παλιό Δημοτικό Θέατρο

(βλ. Μουγογιάννης Γιάννης, «Ο Βολιώτικος πολιτισμός στον 20^ο αι.», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π.)

⁶³ Εμμανουήλ – Φεσσά Ελένη, «Οι πρώτες θεατρικές στέγες του Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, ό.π., σσ 32-45.

⁶⁴ Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π., σσ 102-198.

Το πρώτο Δημοτικό Θέατρο σχεδιάσθηκε από τον Κων/πολίτη αρχιτέκτονα Νικόλαο Δημάδη και τον πατέρα του Κων/νο σε νεοαναγεννησιακή μορφή. Τα σχέδια της μελέτης και των τροποποιήσεων από τον μηχανικό του Δήμου Περπινιάνη δεν έχουν βρεθεί. Το Δημοτικό θέατρο χτίστηκε σε χώρο απόκεντρο κοντά στο σημερινό Δημαρχείο. Οι δαπάνες ανέγερσης του θεάτρου καλύφθηκαν από τον δημοτικό προϋπολογισμό και από δανεισμό. Όμως το έργο ξεπέρασε τον προϋπολογισμό με αποτέλεσμα ο Δήμος να προβεί σε λύσεις ανάγκης, όπως στην ενοικίαση των θεωρείων καθώς και στη λύση μαγαζοθεάτρου, τακτική γνωστή και εφαρμόσιμη από τα Δημοτικά Θέατρα της Αθήνας και του Πειραιά. Το θέατρο παρά τις μεγάλες δαπάνες ήταν το μικρότερο και απλούστερο θέατρο της Ελλάδας.

Η αίθουσα του θεάτρου ήταν χωρητικότητας 400-500 θεατών και ανήκε στον γαλλικό τύπο. Όμως, η εξωτερική του μορφή φανερώνει ότι η αρχιτεκτονική του ακολουθεί την γερμανική παράδοση. Δυστυχώς, το πρώτο Δημοτικό Θέατρο κτίστηκε σε μια περίοδο κρίσης για το Βόλο, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση του τοπικού τύπου. Επιπλέον τρεις μήνες μετά τα εγκαίνια του θεάτρου έγινε η τουρκική κατοχή της πόλης του Βόλου, με αποτέλεσμα ο χώρος του θεάτρου να χρησιμοποιηθεί ως αποθήκη της επιμελητείας του Τουρκικού στρατού και να υποστεί ζημιές και καταστροφές⁶⁵.

Εκπαιδευτήριο Νικολαΐδη

Με ελβετικές προδιαγραφές και ρομαντικό πνεύμα κτίστηκε το 1895 το πρωτοποριακό ιδιωτικό εκπαιδευτήριο του Νικόλαου Δ.Νικολαΐδη. Πρόκειται για κεραμοσκεπές, διώροφο κτήριο, σχήματος Π, με καλαίσθητη μορφή και επιμελημένες αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες. Οι κεραίες του έχουν αετωματική απόληξη με ενδιαφέρουσες

⁶⁵ Εμμανουήλ – Φεσσά Ελένη, «Οι πρώτες θεατρικές στέγες του Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι, Χαρίτος Χ. [Επιμ.]*, ό.π σσ 215-223.

ζωγραφικές και πλαστικές διακοσμήσεις. Το διδακτήριο είχε μεταξύ άλλων 24 ανώγειες και ισόγειες αίθουσες, τέλειο γυμναστήριο καθώς και δεντροστοιχίες, ανθώνες και κήπους⁶⁶.

Εκπαιδευτήριο Νικολαΐδη

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου)

Το κωδωνοστάσιο του Αγίου Νικολάου

Το κωδωνοστάσιο του Αγίου Νικολάου κατασκευάστηκε από ιταλούς τεχνίτες με σχέδια και επίβλεψη του Εβαρίστο de Chirico το 1886. Φιλοτεχνήθηκε από τον Ιταλό γλύπτη Previsan.

(βλ. Τσοποτός Δ. Δημήτρης, *Ιστορία του Βόλου*, εκδ. Αίολος, Βόλος 1991)

⁶⁶ Εμμανουήλ-Φεσσά Ελένη, «Κτήρια δημόσιας χρήσης του Βόλου», *Εν Βόλω*, ό.π., σσ. 32-45.

3.3.2. Αρχιτεκτονική βιομηχανικών κτηρίων

Αξιοσημείωτη, επίσης, υπήρξε και η αρχιτεκτονική των βιομηχανικών κτηρίων. Οι πρώτες βιομηχανίες ξεκίνησαν τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Αυτές οι βιομηχανικές κατασκευές ήταν αρχικά στο σύνολό τους κατασκευές ισόγειες και αργότερα διώροφες και τριώροφες. Ήταν λιθόκτιστες με δίριχτες στέγες, πριονωτές, καλυμμένες με κεραμίδια γαλλικού τύπου και διάφορα διακοσμητικά στοιχεία στις προσόψεις. Χαρακτηριστικά δείγματα αυτού του τύπου ήταν τα μηχανουργεία Σταματόπουλου (1883) και Γκλαβάνη – Καζάζη (1896)⁶⁷.

Τα δημόσια κτήρια διέπονταν από νεοκλασικό ύφος όπως το παλιό Δημοτικό Θέατρο Βόλου. Τα ιδιωτικά μέγαρα είχαν πιο επιλεκτική αρχιτεκτονική, ενώ τα εργοστάσια διέπονταν κυρίως από λειτουργική αισθητική και αντίληψη δίνοντας μεγαλύτερη βάση στη δομή της κατασκευής με οδοντωτές στέγες και μεγάλα στη σειρά ανοίγματα. Γενικά όλα τα κτήρια δημόσια, ιδιωτικά, αποθήκες, εργοστάσια, κέντρα ψυχαγωγίας, καταστήματα ακολούθησαν αρχιτεκτονικά πρότυπα που δεν θύμιζαν τίποτα από το τουρκικό περιβάλλον⁶⁸.

Χαρακτηριστικό δείγμα αρχιτεκτονικής εργοστασίου εποχής (οδοντωτές στέγες, μεγάλα στη σειρά ανοίγματα)

(βλ. Χαστάογλου Βίλμα, *Βόλος Πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αι., ό.π.*)

⁶⁷ Βόλος ένας αιώνας, Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881), έως τους σεισμούς (1955), ό.π., σ. 37.

⁶⁸ Χαστάογλου Βίλμα, *Βόλος Πορτραίτο της πόλης τον 19ο αι. & 20ο αι. ό.π. σ. 68.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Συγκοινωνία

4.1. Οδικές συγκοινωνίες .

Σε ότι αφορά την οδοποιία οι συνθήκες τα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση παρέμειναν δυσχερείς. Το 1895 ξεκίνησε η κατασκευή της πρώτης αμαξωτής οδού Βόλου – Πορταριάς (10 χλμ), ενώ το 1883 άρχισαν οι εργασίες κατασκευής της οδού Γορίτσας – Αγριάς⁶⁹.

Ο Βόλος διέθετε βέβαια λιμάνι, όμως, οι οδικές συγκοινωνίες παρέμειναν σε άσχημη κατάσταση. Οι μεταφορές των προϊόντων γίνονταν με καραβάνια, τα οποία ακολουθούσαν τα φυσικά μονοπάτια και τους δρόμους που υπήρχαν από την εποχή της τουρκοκρατίας. Το κόστος της μεταφοράς των προϊόντων ήταν ασύμφορο. Υπήρχε κίνδυνος ληστειών, οι επαρχιακοί δρόμοι ήταν σε άθλια κατάσταση, οι γέφυρες σαθρές κ.λπ. . Η ανάγκη για γρήγορες και ασφαλείς μεταφορές κυρίως για τα σιτηρά της ενδοχώρας προς το λιμάνι του Βόλου ήταν επιτακτική και ο σιδηρόδρομος ως κοινωνικοπολιτικό αίτημα είχε έντονο και γεωργικό χαρακτήρα⁷⁰.

4.2. Σιδηρόδρομος

Το έμβλημα των Θεσσαλικών Σιδηροδρόμων σε φωτογραφία του Δημήτρη Λέτσιου.

(βλ. Φώτου Χρήστος, «Θεσσαλικοί σιδηρόδρομοι», Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π.)

⁶⁹ Χαστάογλου Βίλμα, «Βόλος Πορταίτο της πόλης τον 19ο αιώνα & 20ο αιώνα» ό.π. σ. 49

⁷⁰ Νάθενας Γιώργος – Καραθάνου Ζαυρή Μηλίτσα, Το Τραϊνάκι του Πηλίου, Από την πόλη των Αργοναυτών στο βουνό των Κενταύρων, εκδ. Μίλητος, Βόλος 2002, σ. 19.

Το πρώτο μεγάλο έργο που πραγματοποιήθηκε ήταν οι σιδηρόδρομοι. Οικονομικά κυρίως και άλλα συμφέροντα οδήγησαν στη δημιουργία του Θεσσαλικού σιδηροδρομικού δικτύου.

Τη δεκαετία του 1880 η κυβέρνηση Κουμουνδούρου έκρινε απαραίτητη τη δημιουργία Θεσσαλικού δικτύου. Όμως, η τελική σύμβαση υπογράφηκε το 1882 μεταξύ κυβέρνησης Τρικούπη και Εβαρίστο de Chirico (Ιταλού μηχανικού) εκπροσώπου του Κων/πολίτη τραπεζίτη Θ. Μαυροκορδάτου. Το δίκτυο περιελάμβανε δύο γραμμές. Τη γραμμή Βόλου – Βελεστίνου – Λάρισας και την γραμμή Βελεστίνου – Φαρσάλων – Καρδίτσας – Τρικάλων –Καλαμπάκας. Τον Οκτώβρη του 1882 ιδρύθηκε η ανώνυμος εταιρία «Σιδηρόδρομος Θεσσαλίας» η οποία ανέλαβε το έργο καθώς και την εκμετάλλευση του για 99 χρόνια. Ο Θ. Μαυροκορδάτος ανέλαβε όλες τις δαπάνες (σχέδια, μελέτες, εκτέλεση τεχνικών έργων κ.λπ.), επίσης την κατασκευή προκυμαίας καθώς και τις απαλλοτριώσεις οικοπέδων⁷¹.

Πανοραμική φωτογραφία των εγκαταστάσεων του σιδηροδρομικού σταθμού Βόλου στα 1885. Στο βάθος το λιμάνι και η πόλη του Βόλου (φωτ. Στ. Στουρνάρα)

Ακολουθώντας την τακτική της κατάληψης χώρων κατέλαβε έναν μεγάλο παραθαλάσσιο χώρο, 40 περίπου στρεμμάτων, τον χώρο στον οποίο βρίσκεται σήμερα ο σιδηροδρομικός σταθμός καθώς και μέρος της κοίτης του χειμάρρου Κραυσίδωνα. Η

⁷¹ Φώτου Χρήστος, «Οι Θεσσαλικοί σιδηρόδρομοι», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π., σσ 93-94.

εταιρεία αγνόησε εντελώς το σχέδιο πόλεως με αποτέλεσμα να απομονώσει τη συνοικία των Παλαιών από το βασικό ιστό της πόλης. Όπως ήταν φυσικό υπήρξαν αντιδράσεις από τους κατοίκους. Ο Δήμος Παγασών δεν αντέδρασε στην τακτική αυτή της εταιρείας διότι διέβλεπε τα οφέλη από το μεγάλο αυτό έργο.

Το 1882 τον Οκτώβρη κλήθηκε από την Κωνσταντινούπολη ο μηχανικός Delaporte προκειμένου να αναλάβει την κατασκευή αποβάθρας για την εκφόρτωση των υλικών κατασκευής του σιδηροδρόμου. Εκτός από τις καταλήψεις χώρων υπήρχαν και άλλα προβλήματα κατά την περίοδο κατασκευής των Θεσσαλικών σιδηροδρόμων. Ένα από αυτά είχε σχέση με τα προβλήματα μεταξύ εργαζομένων και εταιρείας. Στις 3 Δεκεμβρίου 1882 έγινε η πρώτη απεργία, διότι οι εργαζόμενοι δεν πληρώνονταν σε χρυσό όπως αρχικά είχε συμφωνηθεί. Επίσης πληρώνονταν μικρότερο ημερομίσθιο σε σχέση με τους αλλοδαπούς εργαζόμενους. Το 1887 ξανάγινε απεργία για το ίδιο θέμα του νομίσματος. Ένα άλλο θέμα που απασχόλησε την περίοδο αυτή την κοινωνία και τον τύπο του Βόλου ήταν η χρήση της γαλλικής γλώσσας ως επίσημης γλώσσας των Θεσσαλικών σιδηροδρόμων, υποτιμώντας την ελληνική. Αφορμή για αντιδράσεις στάθηκε η ονομασία της πρώτης ατμάμαξας, Volos, η οποία έφερε λατινικούς χαρακτήρες, καθώς και η προτίμηση υπαλλήλων, οι οποίοι κατείχαν τη γαλλική γλώσσα. Επιπλέον, αντίδραση υπήρξε και από τους αρχαιολόγους. Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο του αρχαιολόγου Γ.Γιαννόπουλου «οι εν Θεσσαλία προϊστορικοί τάφοι», ο οποίος επισημαίνει ότι ακόμη και αρχαιολογικοί λόφοι χρησιμοποιήθηκαν για επιχωματώσεις προκειμένου να ολοκληρωθεί το έργο του σιδηρόδρομου, χωρίς να αντιληφθεί κανείς τίποτα.

Ο σιδηροδρομικός σταθμός του Βόλου «εν μέσω των περιβαλλόντων αυτόν αμφιλαφών δένδρων, προσομοιάζει ωραία εξοχική επαύλει», σύμφωνα με περιγραφές της εποχής των εγκαίνιων των Σ.Θ. (συλλογή Γ. Νάθενα)

4.2.1 Τα εγκαίνια

Στα εγκαίνια του πρώτου τμήματος των σιδηροδρόμων Θεσσαλίας δόθηκε πανηγυρικός χαρακτήρας. Άλλωστε, η παρουσία του βασιλιά Γεωργίου, της βασιλικής οικογένειας καθώς και άλλων επισήμων προσέδωσε σ' αυτά εξαιρετική λαμπρότητα. Ο βασιλιάς με την ακολουθία του έφτασε στο λιμάνι του Βόλου με το πολεμικό πλοίο «Αμφιτρίτη» συνοδεία και άλλων πολεμικών πλοίων⁷².

Τα εγκαίνια της γραμμής 'Βόλου – Λάρισας' πραγματοποιήθηκαν στις 22 Απριλίου 1884. Για τα εγκαίνια ο Εβαρίστο de Chirico δώρισε στην πόλη του Βόλου το άγαλμα της

⁷² Κτενιάδης Σ.Ν., *Οι πρώτοι ελληνικοί σιδηρόδρομοι (πρωτότυπος ιστορική μελέτη)*, εκδ. Καλλέργη Η.Γ. & ΣΙΑ, Αθήναι 1936, σσ.65-67

θεάς Αθηνάς με τη μαρμάρινη προτομή του Γεωργίου Α΄ έργο του Ιταλού γλύπτη Previsan. Τα αποκαλυπτήρια του καλλιτεχνικού αυτού έργου έκανε ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄⁷³.

Μετά τον αγιασμό και τα αποκαλυπτήρια του αγάλματος της Θεάς Αθηνάς με την προτομή του βασιλιά, οι επίσημοι επιβιβάστηκαν στην αμαξοστοιχία, η οποία αποτελούνταν από δέκα βαγόνια. Ο βασιλιάς επιβιβάζεται στο βασιλικό βαγόνι με την πολυτελέστατη διακόσμηση για την πρώτη διαδρομή Βόλου-Λάρισας. Η ατμομηχανή ήταν στολισμένη με δάφνες και μυρτιές⁷⁴.

⁷³ Φώτου Χρήστος, «Θεσσαλικοί σιδηρόδρομοι», *Θεσσαλικοί σιδηρόδρομοι και Τζιόρτζιο ντε Κίρικο - Πρακτικά ημερίδας 4 Απριλίου 1993*, εκδ. ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος, 1995, σσ. 9-44.

⁷⁴ Κτενιάδης Σ.Ν., *Οι πρώτοι ελληνικοί σιδηρόδρομοι (πρωτότυπος ιστορική μελέτη)*, ό.π., σσ.68-69

4.2.2. Το Βασιλικό βαγόνι

Εξωτερική άποψη βαγονιού (Φωτ Αγγελοπούλου Σοφίας)

Λεπτομέρειες από το εσωτερικό του βαγονιού

(Φωτ Αγγελούλου Σοφίας)

Κύριο κτήριο του Σιδηροδρομικού Σταθμού Βόλου. Ο πάνω όροφος, όπου στεγάζεται “μουσείο” διασωθέντων στοιχείων των πρώτων χρόνων του Θεσσαλικού Σιδηροδρόμου, με πρωτοβουλία σιδηροδρομικών και φίλων του Σιδηροδρόμου.

(Φωτ. Αγγελοπούλου Σοφίας)

Μηχανή κοπής εισιτηρίων

Σήμα ατμομηχανής Βελγικής κατασκευής
της περιόδου 1887

1886: Χρονιά ολοκλήρωσης του Θεσσαλικού
Σιδηρόδρομου

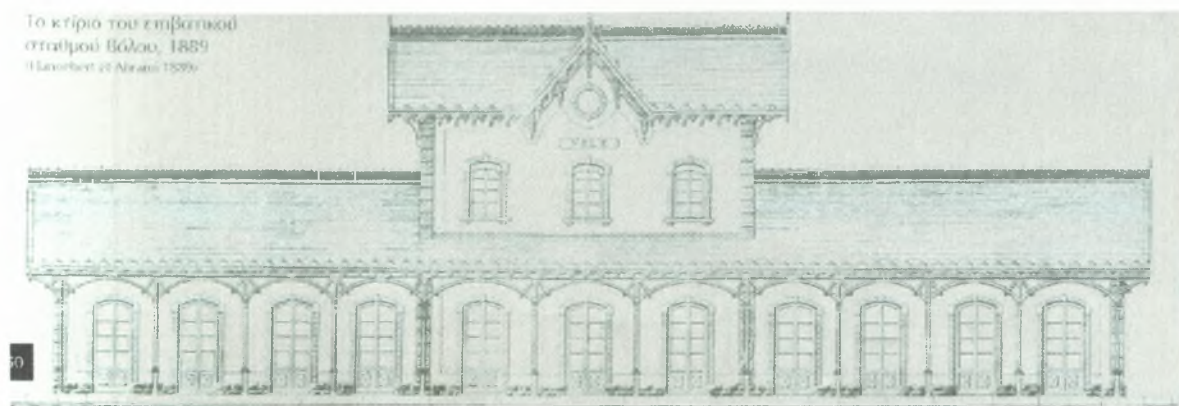
(Φωτ. Αγγελοπούλου Σοφίας)

Βαγονέτο μεταφοράς προσωπικού (φωτ. Αγγελοπούλου Σοφίας)

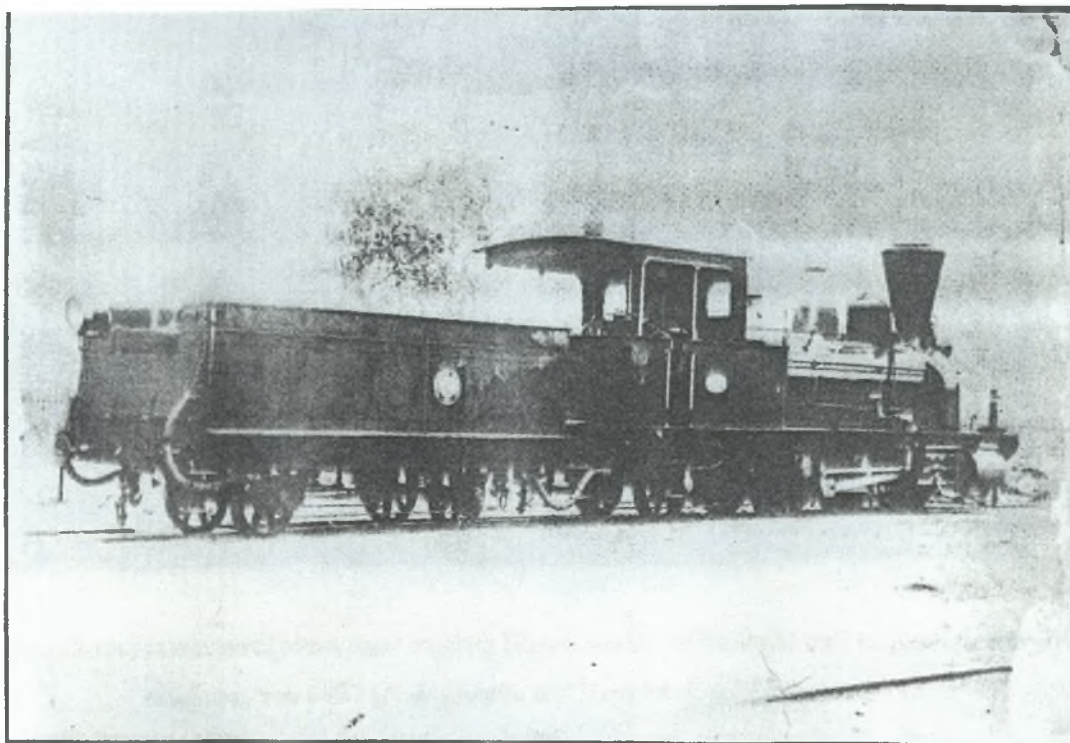
Τα διάφορα κτήρια του σταθμού (φυλάκια, αποθήκες και άλλοι χώροι) ακολούθησαν πρότυπα που εφαρμόζονταν εκείνη την εποχή στην δυτική Ευρώπη. Ο Βόλος αποτελούσε την κορωνίδα του θεσσαλικού δικτύου έως την κατασκευή της γραμμής Αθήνας –Λάρισας, οπότε έχασε την πρωτιά της⁷⁵.

⁷⁵ 35 Χαστάογλου Βύμα , *Βόλος , Πορτραίτο της πόλης τον 19ο & 20ο αιώνα*, ό.π., σ.50

(βλ. Χαστάογλου Βίλμα, Βόλος, Πορτραίτο της πόλης τον 19ο αι. & 20ο αι.)

Στον πόλεμο του 1897 ο Εβαρίστο de Chirico προσπαθεί με κάθε τρόπο να προστατεύσει το σιδηροδρομικό δίκτυο από τις καταστροφές για το σκοπό αυτό κατασκευάζει οχυρωματικά έργα. Χιλιάδες κόσμος από το εσωτερικό της Θεσσαλίας κατευθύνεται προς τη θάλασσα. Τα τραίνα κινούνται ασταμάτητα μεταφέροντας στρατιώτες, τραυματίες και πρόσφυγες. Οι Τούρκοι το 1897 μπαίνουν στο Βόλο, καταλαμβάνουν το σιδηρόδρομο και τοποθετούν Γερμανό διευθυντή. Ο Εβαρίστο de Chirico αρχίζει καινούργιο αγώνα. Το σιδηροδρομικό δίκτυο έχει υποστεί μεγάλες καταστροφές. Προσπαθεί να βοηθήσει όχι μόνο στις επισκευές αλλά οι προσπάθειες του εστιάζονται κυρίως στο να επιτύχει να περιέλθει ο σιδηρόδρομος πάλι στα ελληνικά χέρια. Τελικά, τα καταφέρνει μετά από πολλές διαβουλεύσεις. Ύστερα από κατάληψη 73 ημερών του σιδηροδρομικού δικτύου οι γερμανοί μηχανικοί και σιδηροδρομικοί αποσύρονται. Ο de Chirico αναλαμβάνει πάλι τη διεύθυνση. Συγκεντρώνει το προσωπικό που είχε διαλυθεί επισκευάζει το τροχαίο υλικό και θέτει σε λειτουργία όλα τα τακτικά δρομολόγια. Επιπλέον, παραχωρεί σιδηροδρομικούς χώρους για τη στέγαση προσφύγων, οργανώνει συσσίτια και θέτει σε λειτουργία έκτακτες αμαξοστοιχίες.

Από τις πρώτες ατμομηχανές των Θεσσαλικών σιδηροδρόμων. Η παραγγελία και προμήθειά τους έγινε με τη φροντίδα του Εβαρίστο ντε Κίρικο.

(βλ. Ανδρουλιδάκης Κώστας, *Μικρό αφιέρωμα στον Τζιόρτζιο ντε Κίρικο*,ό.π.)

Η προσφορά του αναγνωρίζεται από το ελληνικό κράτος. Το Δ.Συμβούλιο στέλνει επίσημο έγγραφο, στο οποίο εκφράζει «τα ευχαριστήρια αυτού εις τον Διευθύνοντα Σύμβουλον κ.Ε.Κηρύκον δια τα υπηρεσίας τας οποίας δια της προσωπικής του επιρροής και της δεξιότητος αυτού παρέσχεν εις την Εταιρείαν κατά την υπό των Τούρκων κατοχήν Θεσσαλίας»⁷⁶.

⁷⁶ Ανδρουλιδάκης Κώστας, *Μικρό αφιέρωμα στον Τζιόρτζιο ντε Κίρικο*, σσ. 43-44-47-48

Φουστανελλοφόροι συνωστίζονται στον σταθμό Βόλου για να μάθουν νέα από το μέτωπο του «άτυχου πολέμου» του 1897 (Λιθογραφία, συλλογή Μ. Καραθάνου)

Οι πρώτοι υπάλληλοι των Θεσσαλικών σιδηροδρόμων καθώς διασκεδάζουν σε κάποια γιορτή μέσα σε σιδηροδρομικό παράπηγμα

(φωτογρ. γύρω στα 1890)

(βλ. Ανδρουλιδάκης Κώστας, *Μικρό αφιέρωμα στον Τζιόρτζιο ντε Κίρικο*, ό.π.)

4.2.3. Το τραινάκι του Πηλίου

Η σιδηροδρομική γραμμή Βόλου – Λεχωνίων

Το τραινάκι στις στροφές της Γορίτσας. (φωτ. Στ. Στουρνάρας, αρχείο ΔΗ.Κ.Ι.)

(βλ. Φώτου Χρήστος, «Οι Θεσσαλικοί σιδηρόδρομοι», Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π.)

Η κατασκευή του Θεσσαλικού δικτύου, η οποία είχε ως συνέπεια τη γρήγορη και ασφαλή μεταφορά των προϊόντων του Θεσσαλικού κάμπου στο λιμάνι του Βόλου, ανέδειξε ένα άλλο μεγάλο χρόνιο πρόβλημα, το πρόβλημα της συγκοινωνίας του Πηλίου. Οικονομικοί λόγοι οδήγησαν την εταιρεία Θ.Σιδηροδρόμων στη σκέψη σύνδεσης του Βόλου με το Πήλιο. Η πρώτη σκέψη διατυπώθηκε το 1888 από τον Εβαρίστο de Chirico. Οι Σ.Θ. προτίμησαν για τη γραμμή αυτή ένα άγνωστο πλάτος, αυτό των 60 εκατοστών, υιοθετώντας μια πρακτική που εφαρμοζόταν επιτυχώς στην Ευρώπη και κυρίως στη Γαλλία και το Βέλγιο. Οι σιδηρόδρομοι αυτοί ονομάζονταν *Chemins defer economiques* (οικονομικοί σιδηρόδρομοι) για ευνόητους λόγους. Κινούνταν μέσα στις πόλεις στη μέση της οδού σαν τροχιόδρομοι, ενώ εκτός πόλεων τοποθετούνταν στο άκρο της οδού και προσέφεραν ανετότερες, ασφαλέστερες και οικονομικότερες υπηρεσίες σε σχέση με τις ιππήλατες άμαξες. Η ηγεσία των Θ.Σ. υιοθέτησε το μοντέλο αυτό στην κατασκευή της

γραμμής Βόλου-Λεχωνίων, όπου η χάραξη του είναι τροchioδρομική μέσα στο Βόλο και πλάι του δρόμου από τον Άναυρο ως τα Λεχώνια. Πρόκειται για τον πρώτο και μοναδικό σιδηρόδρομο στην Ελλάδα με πλάτος γραμμής 60 εκατοστών. Μετά από καθυστερήσεις, τελικά στις 16 Δεκεμβρίου 1892 υπογράφηκε σύμβαση μεταξύ της Εταιρείας και του ελληνικού κράτους.

(εικ. 1) Άποψη της αμαξοστοιχίας Βόλου-Λεχωνίων, στις στροφές της Γορίτσας το 1895. (φωτ. Στ. Στουρνάρας, από το λεύκωμα των Σ.Θ. του 1895 – αρχείο ΗΣΑΠ)

(εικ. 2)
Αμαξοστοιχία Βόλου-Λεχωνίων, την ημέρα των εγκαινίων, στον Άναυρο. Επί κεφαλής, μία εκ των 3 πρώτων ατμαμαξών του

δικτύου, που παρελήφθησαν την ίδια χρονιά από τον Παρισινό οίκο Weidknecht. Το 'ποζάρισμα' εμπρός από σημαντικά τεχνικά έργα της εποχής ήταν κάτι αρκετά συνηθισμένο.

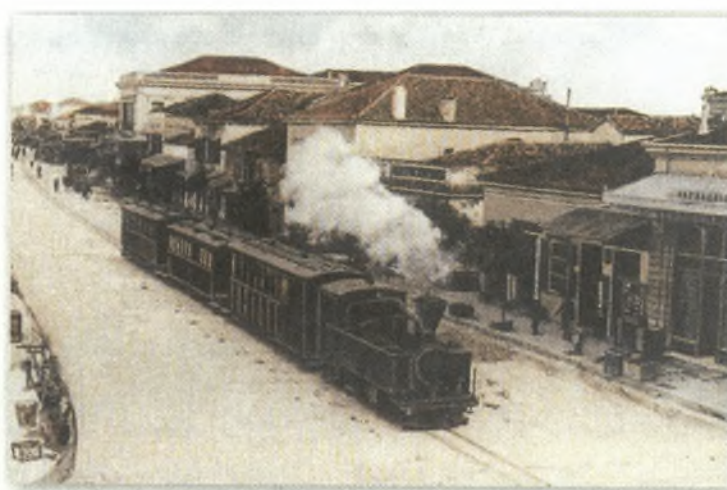
(φωτ. Στ. Στουρνάρας, από το λεύκωμα των Σ.Θ. του 1895 – αρχείο ΗΣΑΠ)

(εικ. 1,2 : βλ. Νάθενας Γιώργος – Καραθάνου Ζαρλή Μηλίτσα, *Το τραινάκι του Πηλίου*, ό.π.)

Τα εγκαίνια της γραμμής πραγματοποιήθηκαν πανηγυρικά στις 12 Οκτωβρίου 1895. Η γραμμή λειτούργησε κανονικά ως την άνοιξη του 1897, όπου με την τουρκική κατοχή διακόπτεται προσωρινά και μετά από ενέργειες επαναλειτουργεί το Σεπτέμβρη του ιδίου χρόνου⁷⁷.

Το τροχαίο υλικό απαρτιζόταν από 14 επιβατικές άμαξες, 12 φορτηγά βαγόνια καθώς και 5 ατμομηχανές. Τα Λεχώνια τότε θεωρούνταν τα ‘Ηλύσια Πεδία’ της Μαγνησίας. Ωστόσο δεν πρέπει να αγνοηθεί το γεγονός της αντίδρασης των κατοίκων των κτημάτων μέσα από τα οποία περνούσε η σιδηροδρομική γραμμή⁷⁸.

Το πασίγνωστο ατμοκίνητο τραινάκι του Πηλίου αποτελεί επίτευγμα της εποχής και έγινε σύμβολο του Βόλου⁷⁹.

Το τραινάκι στην οδό Δημητριάδος.

βλ. Χαστάογλου Βίλμα, Βόλος Πορταίτο της πόλης τον 19ο αι. & 20ο αι., ό.π.)

⁷⁷ Νάθενας Γιώργος – Καραθάνου Ζαυρή Μηλίτσα, *Το τραινάκι του Πηλίου*, ό.π., σσ. 23-25-26-27-28-31-32-41.

⁷⁸ Κίζης, «Οι σταθμοί του τράινου του Πηλίου και μερικές γενικότερες σκέψεις μετά την αναστήλωση τους», *Μνημεία της Μαγνησίας – Πρακτικά Συνεδρίου*, Βόλος 2002, σσ. 200-211.

⁷⁹ Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π., σ. 200

Οι Θεσσαλικοί σιδηρόδρομοι έδωσαν καινούργια δύναμη στο Βόλο και στη Θεσσαλία και συνέβαλαν στην περαιτέρω ανάπτυξή του.

Εγκαίνια της Σιδηροδρομικής Γραμμής Πηλίου. Στο σταθμό Βόλου, 1895

(βλ. *Βόλος ένας αιώνας. Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955)*, ό.π.)

Μία εκ των πρώτων αμαξοστοιχιών που κυκλοφόρησαν μεταξύ Βόλου -Λεχωνίων το 1895, στη μεταλλική γέφυρα του χειμάρρου Αναύρου (φωτ. Στ-. Στουρνάρας, από το λεύκωμα των Σ.Θ. του 1895 -αρχείο ΗΣΑΠ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 Οικονομία

5.1. Εμπορική δραστηριότητα

(βλ. Χαστάοργου Βίλμα, «Τα λιμενικά έργα στο Βόλο 1881-1950», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π.)

5.1.1. Λιμάνι

Από την περίοδο της Τουρκοκρατίας ο κόλπος του Βόλου θεωρούνταν ως ένα από τα καλύτερα φυσικά λιμάνια του κόσμου. Όμως, παρόλα τα πλεονεκτήματα παρουσίαζε σημαντικές ελλείψεις. Δεν υπήρχε κυματοθραύστης, ούτε αποβάθρα για την φόρτωση και εκφόρτωση των εμπορευμάτων. Οι παραπάνω ελλείψεις είχαν ως αποτέλεσμα να

δημιουργείται πρόβλημα προσέγγισης στο λιμάνι και καθυστερήσεις στις εμπορικές συναλλαγές.

Ο κεντρικός προβλήτας του 1880. (φωτ. Στ. Στουρνάρας, αρχείο ΔΗ.Κ.Ι.)

(βλ. Χαστάολγουν Βίλμα, «Τα λιμενικά έργα στο Βόλο 1881-1950», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π.)

Οι Οθωμανοί έδειξαν ολιγωρία όσον αφορά την επίλυση του προβλήματος. Μετά την προσάρτηση του Βόλου (1881) στο ελληνικό κράτος άρχισαν ενέργειες για τη βελτίωση της κατάστασης. Για το σκοπό αυτό ιδρύθηκε Λιμενική Επιτροπή και Λιμενικό Ταμείο και επιβλήθηκαν ειδικοί φόροι για τα έργα. Όμως, υπήρξαν καθυστερήσεις με αποτέλεσμα η έναρξη των έργων να ξεκινήσει το 1892 σε σχέδια της Γαλλικής Αποστολής. Τα λιμενικά έργα ολοκληρώθηκαν σε τρεις φάσεις από το 1892 έως και το 1902⁸⁰.

⁸⁰ Βόλος ένας αιώνας, Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955), ό.π., σ. 85.

(εικ. 1) Χρωμολιθόγραφη καρτποστάλ, περί το 1897. Εκδότης: Σ.Μ.Κυρνάσιος, Φωτογράφος: Άγνωστος

Η Προκυμαία με τη βεσπασιανή

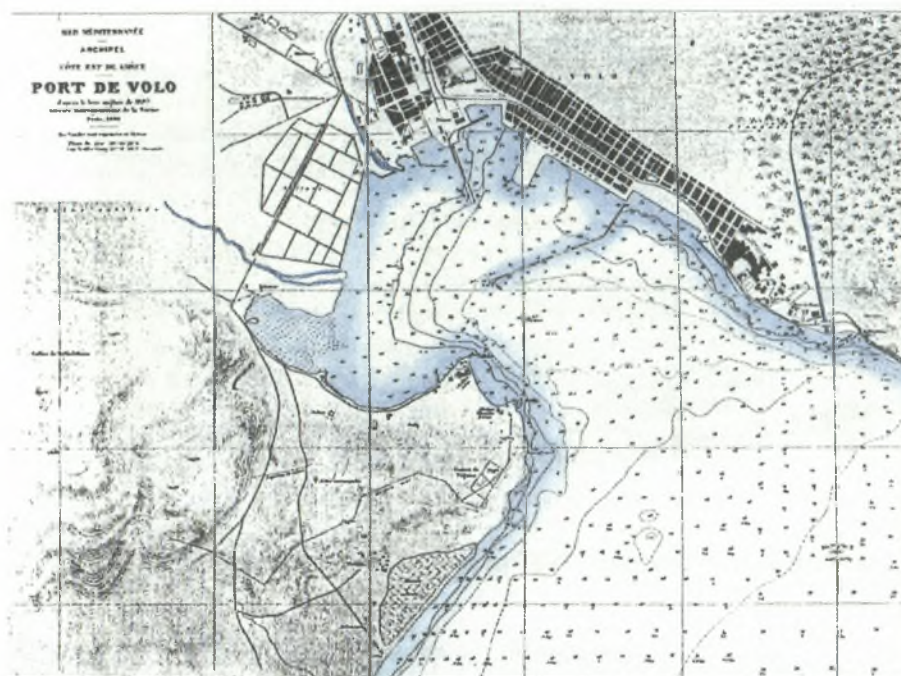
(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

Κατασκευές λιμενικών έργων

(βλ. Βόλος ένας αιώνας. Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955), ό.π.)

Το 1885 Γαλλική Αποστολή που ήταν στην ελληνική υπηρεσία (Κελενέκ. κλπ) ανέλαβε την μελέτη εκτροπής των δύο χειμάρρων της πόλης Κραυσίδωνα και Αναύρου προκειμένου να υλοποιηθεί η κατασκευή του λιμανιού. Πρόκειται για παρέμβαση στο φυσικό τοπίο της πόλης, αλλά επιβάλλονταν. Η κατασκευή του λιμανιού ξεκίνησε από το 1892, με εμβαθύνσεις και κατασκευές κρηπιδωμάτων της νέας προκυμαίας Αργοναυτών με επιχωμάτωση πλάτους έως 40μ. Στη θέση του μικρού προβλήτα του 1880 κατασκευάστηκε νέος, μήκους 250μ και πλάτους 60μ. Το 1896 η ξύλινη σκάλα του τελωνείου αντικαταστάθηκε από την κατασκευή λιμενίσκου των καϊκιών δίπλα στο τελωνείο.

Το σχέδιο για την κατασκευή του λιμανιού από τη Γαλλική Αποστολή Δημοσίων Έργων, 1890 (bibliotheque Nationale de France).

(βλ. Χαστάογλου Βίλμα, *Βόλος πορτραίτο της πόλης τον 19ο αι και 20ο αι, ό.π.*)

Το λιμενικό ταμείο ενδιαφέρθηκε για την ανάπτυξη της χερσαίας συγκοινωνίας και κατασκεύασε τον αμαξωτό δρόμο Βόλου- Αλμυρού. Επίσης δαπάνησε γύρω στις 800 χιλιάδες δραχμές για το δίκτυο οδών Πηλίου⁸¹.

⁸¹ Τσοποτός Δημήτρης, *Ιστορία του Βόλου*, Καλλιτεχνικός οργανισμός Δήμου Βόλου, Βόλος 1991, σσ. 291-295.

(εικ. 2) Λιθόγραφη καρτποστάλ, περί το 1897. Εκδότης: Σ.Μ.Κυρνάσιος,

Φωτογράφος: Άγνωστος

(εικ. 1,2: βλ. Μπατουδάκης Σταύρος, «Ο νομός Μαγνησίας μέσα από τη φωτογραφική τέχνη», *Εν Βόλω*, τ. 5ο, εκδ. Βόλος, 2002)

Το 1886 προκειμένου να εξισορροπήσουν την έλλειψη πρόβλεψης δημοσίων χώρων και πλατειών αποφασίστηκε η διαπλάτυνση της προκυμαίας από τα 30 στα 40μ. Με την ενέργεια αυτή η πόλη απέκτησε έναν από τους δημοφιλέστερους δημόσιους χώρους και την πιο ευρύχωρη αστική προκυμαία σε ελληνική πόλη⁸².

⁸² Χαστάογλου Βίλμα, *Βόλος, Πορταίτο της πόλης τον 19ο & 20ο αιώνα*, ό.π., σ. 65

Εργασίες διαπλάτυνσης του κεντρικού προβλήτα περί το 1897.

(Συλλογή Στ. Μπατουδάκη)

(βλ. Χαστάολγου Βίλμα, «Τα λιμενικά έργα στο Βόλο 1881-1955», Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π.)

Παραλία. Χοντροχάρτνη στερεοσκοπική φωτογραφία, περί το 1891. Φωτογράφοι: Bert & Elmer Underwood.

(βλ. Μπατουδάκης Σταύρος, «Ο νομός Μαγνησίας μέσα από τη φωτογραφική τέχνη», Εν Βόλω, ό.π.)

Κ.Βολανάκης. «Το λιμάνι του Βόλου. Λάδι σε μουσαμά, 32,5x48εκ., ενυπόγραφο. Εθνική Πινακοθήκη
(βλ. Βλάχος Μανόλης, «Κωνσταντίνος Βολανάκης (1837-1907)», Οι Έλληνες Ζωγράφοι. Από τον 19ο αι.
στον 20ο αι., τ. Α΄, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα)

5.1.2. Εμπόριο

Εμπόριο και λιμάνι είναι δύο κρίκοι άρρηκτα δεμένοι μεταξύ τους. Η εμπορική ανάπτυξη του Βόλου συνδέεται άμεσα με το λιμάνι του. Το λιμάνι υπήρξε το μοναδικό μέσο επικοινωνίας με τον υπόλοιπο κόσμο, διότι το οδικό δίκτυο ήταν ανύπαρκτο. Ήδη, από την περίοδο της Τουρκοκρατίας το λιμάνι λειτουργούσε ως διακομιστικό μέσο για το εμπόριο μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Από το λιμάνι του Βόλου εξάγονταν εκτός από δημητριακά, ελιές, δέρματα, καπνός και κουκούλια. Για τα δύο τελευταία υπήρχαν ειδικοί έμποροι. Αρχικά τα προϊόντα μετέφεραν ελληνικά και ιταλικά ιστιοφόρα. Με την ανακάλυψη όμως του ατμού η πρώτη ατμοπλοϊκή εταιρεία ήταν ρώσικη. Σε όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας η πιο σημαντική γραμμή ήταν η γραμμή Βόλου-Μασσαλίας. Το εισαγωγικό

εμπόριο ήταν πολύ περιορισμένο. Λίγο πριν την προσάρτηση άρχισε η εισαγωγή ορισμένων προϊόντων, όπως ο καφές, η ζάχαρη και τα αλκοολούχα ποτά, σε μικρή βέβαια ποσότητα.

Ιστιοφόρα στο λιμάνι του Βόλου.

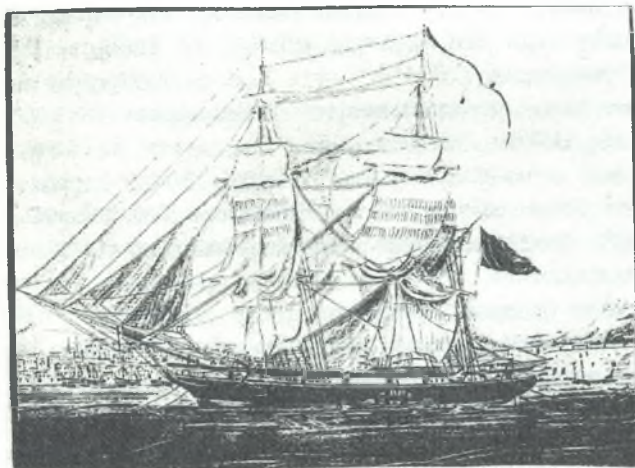
(βλ. Βόλος ένας αιώνας. Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955), ό.π.)

Άποψη του λιμένα του Βόλου στα τέλη του 19ου αιώνα

(carte postale Στ.Στουρνάρα)

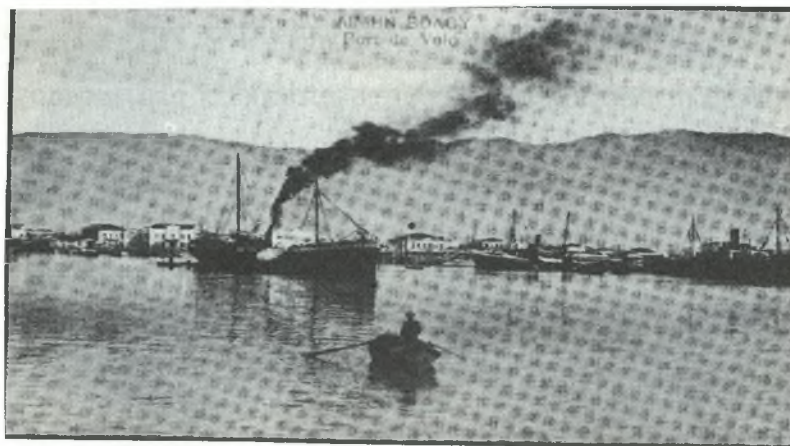
(βλ. Νάθενα Γιώργου-Καραθάνου Ζαρλή Μηλίτσα, *Το τραινάκι του Πηλίου*, ό.π.)

Έμπορικόν ιστιοφόρον πλοῖον τοῦ 19ου αἰῶνος

(βλ. Τσοποτός Κ. Δημήτριος, *Ιστορία του Βόλου*, ό.π.)

Μετά την απελευθέρωση το λιμάνι του Βόλου όπως ήταν φυσικό άλλαξε ρόλο. Με τη βοήθεια του σιδηροδρόμου τα προϊόντα του Θεσσαλικού κάμπου (κυρίως δημητριακά) έφταναν στο λιμάνι του Βόλου και συνέβαλαν στην εμπορική δραστηριότητα. Το λιμάνι λόγω της μεγάλης εμπορικής κινητικότητας ανταγωνιζόταν το μεγαλύτερο λιμάνι της χώρας, τον Πειραιά. Οι προσδοκίες είχαν ευοδωθεί. Αντίθετα, παρατηρείται μείωση σε ό,τι αφορά το εισαγωγικό εμπόριο εξαιτίας των δασμών που επέβαλε το ελληνικό κράτος. Όμως, εκτός από τους φόρους του Κράτους υπήρχαν και εκείνοι του Δήμου 2% επί των εισαγόμενων προϊόντων. Η αύξηση στις εξαγωγές – τον πρώτο χρόνο – μετά την προσάρτηση ίσως να οφείλονταν στο άνοιγμα της αγοράς. Οι προσδοκίες όμως διαψεύστηκαν με την κρίση του 1892. Η κρίση αυτή όμως γρήγορα ξεπεράστηκε. Οι κύριες χώρες με τις οποίες συνέχιζαν να έχουν εμπορικές σχέσεις ήταν η Αυστροουγγαρία, το Βέλγιο, οι Η.Π.Α., η Μ.Βρετανία, η Γαλλία, η Ρωσία και η Τουρκία. Το μεγαλύτερο μέρος της διακίνησης γινόταν κυρίως από ελληνικά πλοία.

Ατμόπλοιο στο λιμάνι του Βόλου.

(βλ. Ανδρουλιδάκης Κώστας, *Μικρό αφιέρωμα στον Τζιόρτζιο ντε Κίρικο*, ό.π.)

Το λιμάνι του Βόλου ήταν το δεύτερο μετά τον Πειραιά και το σημαντικότερο της ελληνικής επικράτειας. Από εδώ εξάγονταν δημητριακά προς άλλες περιοχές του ελληνικού βασιλείου και τα νησιά, καπνός σε φύλλα προς την Αίγυπτο και από εκεί μετά την μεταποίηση του στα καπνεργαστήρια προς την Αγγλία και τις Η.Π.Α. . Άροτρα του εργοστασίου Γκλαβάνη-Καζάζη εξάγονταν προς την Τουρκία. Παράλληλα εισάγονταν καφές και πετρέλαιο από τις Η.Π.Α., κάρβουνο από τη Μ.Βρετανία, μέταλλα από τη Γαλλία, τη Γερμανία και το Βέλγιο, ρύζι και ζάχαρη από την Αυστροουγγαρία και δημητριακά από τη Ρωσία και την Τουρκία⁸³.

5.2. Βιομηχανία

Ο Βόλος ξεκίνησε από τις μικρές βιοτεχνίες, το υπαίθριο εμπόριο και με ανταλλαγές στη στεριά που γίνονταν με πρωτόγονα μεταφορικά μέσα⁸⁴.

Η πόλη αμέσως μετά την απελευθέρωση (1881) σταδιακά εξελίχθηκε σε μια από τις σπουδαιότερες βιομηχανικές πόλεις της ελληνικής επικράτειας. Εξαιτίας των προοπτικών που διαγράφονταν ευνοϊκές, ο Βόλος προσέλκυσε πολλούς επιχειρηματίες που επένδυαν τα κεφάλαιά τους και με πρωτοποριακές ιδέες, με βάση την τεχνογνωσία της εποχής. Οι

⁸³ Λεύκωμα, «Βόλος ένας αιώνας», εφημερίδα. Θεσσαλία, εκδ. Βόλος 2000, σσ. 12-13.

⁸⁴ Κορδάτος Γιάννης, *Η ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, ό.π., σ. 942-943.

συνθήκες ήταν ευνοϊκές για την εκβιομηχάνιση του Βόλου από πολύ νωρίς. Υπήρχε προσφορά εργασίας, τα απαραίτητα κεφάλαια, καθώς και η πρόσβαση σε πρώτες ύλες.

Οι πρώτες επιχειρήσεις ιδρύθηκαν στη δεκαετία του 1880. Ήταν μικρά εργαστήρια, με περιορισμένα κεφάλαια και ανύπαρκτη τεχνολογία. Οι επιχειρηματίες ήταν κυρίως Πηλιορείτες. Η βασική τους μέριμνα ήταν η μεταποίηση των προϊόντων της περιοχής για τις ανάγκες της στενής τοπικής αγοράς.

Αρχικά οι κλάδοι που αναπτύχθηκαν ήταν η βυρσοδεψία, τα είδη διατροφής και αργότερα η υφαντουργία και η σιδηρουργία.

Το πρώτο εργοστάσιο της πόλης ιδρύθηκε το 1883. Πρόκειται για το σιδηρουργείο του Μελέτη Σταματόπουλου. Τον ίδιο χρόνο ιδρύθηκε και το σιδηρουργείο του Χ. Μπελέση, το οποίο ήταν μικρότερης εμβέλειας⁸⁵.

Η Σιδηροβιομηχανία Σταματόπουλου

Μελέτιος Σταματόπουλος

⁸⁵ Βόλος, ένας αιώνας. Από την έναρξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955), ό.π., σσ. 127-128

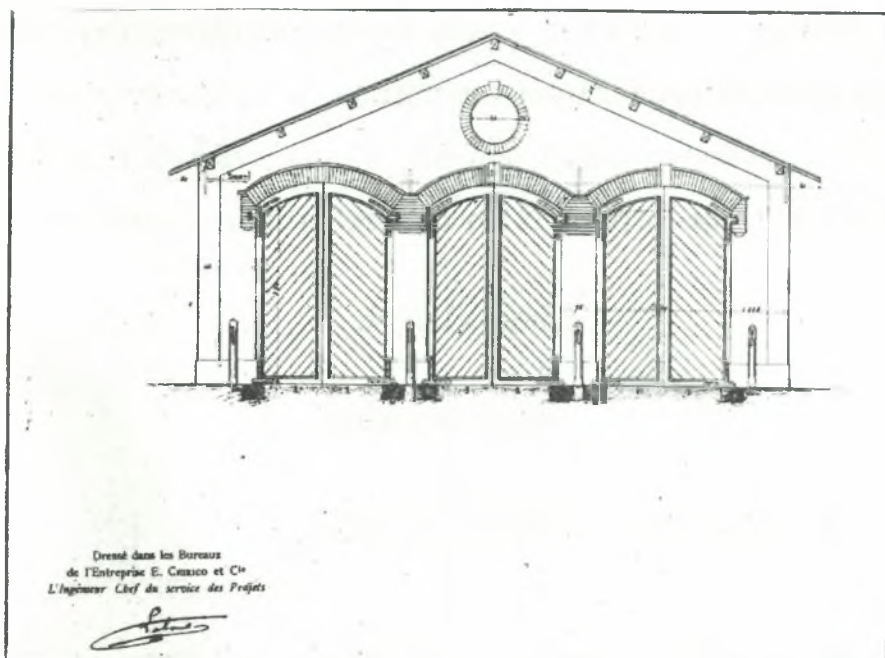

Οι торναδόροι του Σταματόπουλου

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

Οι πρώτες βιομηχανικές εγκαταστάσεις τοποθετούνται γύρω από το 1890. Σύμφωνα με γραπτές μαρτυρίες το 1894 ο Βόλος διέθετε δεκατρία ατμοκίνητα εργοστάσια, δηλ. πέντε ατμόμυλους, τρία βυρσοδεψία, τρία σιδηρουργεία, ένα μηχανουργείο σιδηροδρόμου και ένα μικρό χαλυβουργείο, που παρήγαγε γεωργικά εργαλεία και γεωργικές μηχανές⁸⁶.

⁸⁶ Κορδάτος Γιάννης, *Η Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, ό.π., σ.σ. 995.

Πρόοψη κτιρίου των σιδηροδρομικών συνεργείων Βόλου, από σχέδιο της κατασκευαστικής εταιρίας του Ε. ντε Κίρικο. Στα κτίρια αυτά επισκευάζονταν οι ατμομηχανές και τα βαγόνια των Θεσσαλικών τραίνων.

(βλ. Ανδρουλιδάκης Κώστας, *Μικρό αφιέρωμα στον Τζιόρτζιο ντε Κίρικο*, ό.π.)

Σημαντική επίσης για την περίοδο αυτή θεωρείται η άδεια, η οποία δόθηκε για την κατασκευή του εργοστασίου φωταερίου στην περιοχή των Παλαιών. Αξίζει να σημειωθεί ότι η πόλη φωτιζόταν έως το 1894 με φανάρια πετρελαίου⁸⁷.

Για τις βιομηχανίες και τις βιοτεχνίες του Βόλου, το εργατικό υλικό προέρχεται από το Πήλιο και την υπόλοιπη Θεσσαλία. Ανάμεσα σε αυτούς προσφέρονται για εργασία και γυναίκες. Το 1897 σύμφωνα με το Φιλαδελφέα το Πήλιο μπορεί να προσφέρει 2-3 χιλιάδες κορίτσια και γυναίκες και τονίζει πως αν ευδοκιμούν τα καπνά στη Θεσσαλία, αυτό οφείλεται στα γυναικεία χέρια⁸⁸.

⁸⁷ Βόλος ένας αιώνας, Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881), έως τους σεισμούς (1955), ό.π., σσ. 127-128.

⁸⁸ Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος, «Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σ. 284.

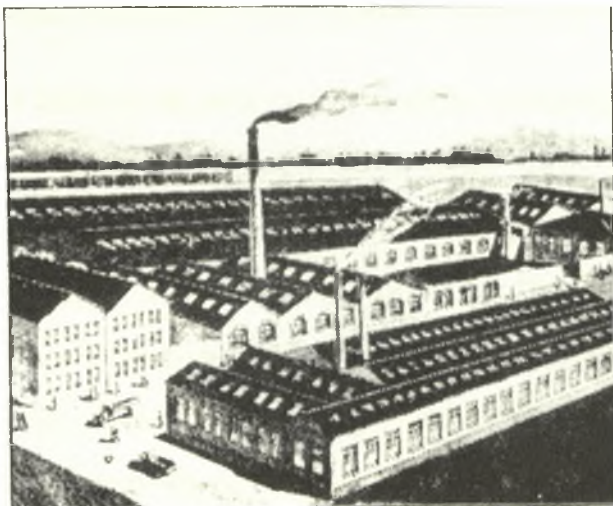
Οι βιομηχανίες εγκαταστάθηκαν κοντά στον σιδηροδρομικό σταθμό και το λιμάνι, καταλαμβάνοντας τη ζώνη γύρω από το Κάστρο που μετατράπηκε de facto σε βιομηχανική. Το μηχανουργείο των Κ. Γκλαβάνη και Μ. Καζάζη κατασκευάστηκε με οδηγίες του Μ. Καζάζη, απέναντι από τον σιδηροδρομικό σταθμό και κοντά στο λιμάνι το 1896⁸⁹.

Κωστής Γκλαβάνης

Δήμαρχος Βόλου

(Από την Πινακοθήκη του Δήμου Βόλου)

Εικ.1. Το εργοστάσιο Γκλαβάνη

Μηχανοκατασκευές Νικολάου Γ.Ροδίτη και Υιού. Ιδρύθηκε το 1886 από τον Γ. Ροδίτη ως μηχανουργείο στην αρχή.

⁸⁹ Χαστάογλου Βίλμα, *Βόλος, Πορτραίτο της πόλης τον 19ο & 20ο αιώνα*, ό.π., σσ. 66-67

Πρόκειται για μια αξιόλογη και σημαντική βιομηχανία που συνέβαλε στην οικονομική ανάπτυξη του Βόλου. «Η Ανώνυμος Βιομηχανική Εταιρεία Γκλαβάνης», η αρχαιότερη σιδηροβιομηχανία του Βόλου, ιδρύθηκε το 1895 από τα αδέρφια Κωστή, Βάγγο και Γιάννη Γκλαβάνη (απ' τη Ζαγορά Πηλίου) και τον Μιχαήλ Καζάζη.

Εικ.2. Μιχαλάκης Καζάζης

(Εικ.1,2, βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα τον πρώτο καιρό ήταν η απραγωγή της τοπικής σιδηροβιομηχανίας. Τα εργοστάσια Σταματόπουλου και Γκλαβάνη – Καζάζη παρήγαγαν πλην των άλλων προϊόντων και άροτρα. Αξίζει να σημειωθεί - όπως αναφέρουν οι εφημερίδες της εποχής - πως η αντίδραση των Θεσσαλών ήταν έντονη καθώς ήταν έτοιμοι να λιθοβολήσουν τα μηχανήματα αυτά. Αποτέλεσμα αυτού ήταν το εργοστάσιο Σταματόπουλου να διαθέσει μόνο 4 άροτρα το 1884. Εντούτοις, με τον καιρό οι άνθρωποι άρχισαν να εξοικειώνονται με τα νέα μηχανήματα. Έτσι λοιπόν, το 1885 διατέθηκαν 58 άροτρα, το 1893 620 κ.ο.κ⁹⁰.

Η σιδηροβιομηχανία Μελετίου Κ. Σταματοπούλου Υιών, ιδρύθηκε από τον Μελέτιο Κ. Σταματόπουλο το 1883. Η ομόρρυθμος εταιρεία Παπαρρήγα, ιδρύθηκε το 1889 από τον Κωνσταντίνο Παπαρρήγα. Ξεκίνησε σαν μια μικρή βιοτεχνία και αργότερα εξελίχθηκε σε

⁹⁰ Κολιού Νίτσα, *Οι ρίζες του εργατικού κινήματος και ο "εργάτης του Βόλου"*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1988, σ.14

βιομηχανία⁹¹. Οι μηχανοκατασκευές Νικολάου Γ.Ροδίτη και Υιού ιδρύθηκε το 1886 από τον Γ.Ροδίτη ως μηχανουργείο στην αρχή.

Όμως, η σπουδαιότερη βιομηχανία του Βόλου που συνέβαλε στην οικονομική ανάπτυξη του, είναι η καπνοβιομηχανία «ΑΔΕΛΦΟΙ Ν.ΜΑΤΣΑΓΓΟΥ». Η καπνοβιομηχανία αυτή μοναδική στο Βόλο και σε ολόκληρη τη Θεσσαλία, ιδρύθηκε το 1890 από τον Νικόλαο Ματσάγγο, έναν από τους πρώτους Έλληνες καπνεμπόρους που ασχολήθηκαν με την εξαγωγή ελληνικών καπνών. Ξεκίνησε από ένα μικρό καπνεκοπτήριο και εξελίχθηκε σε μεγάλη βιομηχανία.

Η σιδηροβιομηχανία, οι αλευρόμυλοι, οι σιδηρόδρομοι, η υφαντουργία και περισσότερο από άλλα, τα εργαστήρια καπνεργασίας καπνού απασχολούν τα περισσότερα μέλη της Βολιώτικης αναπτυσσόμενης βιομηχανίας⁹². Στις βιομηχανίες του Βόλου πρέπει να προστεθούν και μικρότερες μονάδες όπως ελαιουργεία και σαπωνοποιία, υφαντουργεία και μεταξουργεία, αλευρόμυλοι, βυρσοδεψία, αγγειοπλαστεία, ξυλουργεία, καρεκλάδικα και ποικίλες άλλες βιοτεχνίες⁹³.

Στα 1894 αξιοσημείωτη πρόοδο αποτέλεσε η κατάθεση του θεμελίου λίθου για το εργοστάσιο του αεριόφωτος της πόλης του Βόλου η οποία φωτιζόταν ως τότε από 250 φανάρια πετρελαίου. Τον επόμενο χρόνο το 1895 έγινε η έναρξη της λειτουργίας του εργοστασίου⁹⁴.

⁹¹ Παπαϊωάννου Ι.Κ., *Ο Βόλος και το Πήλιο*, ό.π., σσ. 128-129.

⁹² Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος, «Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σ. 291.

⁹³ Κολιού Νίτσα, *Οι ρίζες του εργατικού κινήματος και ο "εργάτης του Βόλου"*, ό.π.

⁹⁴ Τσοποτός Δημήτριος, *Ιστορία του Βόλου*, ό.π., σ. 295.

Το 1893 ο Δήμος αγόρασε έναντι 2561 δρχ. το αχρησιμοποίητο πλέον Οθωμανικό νεκροταφείο στα Παλιά και από το 1895 ο δημοτικός φωτισμός εξασφαλιζόταν από το εργοστάσιο αερίοφωτος που ανεγέρθηκε στη θέση αυτή⁹⁵.

Στην Ελλάδα πέντε πόλεις διέθεταν στοιχειώδη δίκτυα φωταερίου τον 19ο αιώνα: η Αθήνα, ο Πειραιάς, ο Βόλος, η Κέρκυρα και η Πάτρα. Στις 15 Απριλίου 1895 ξεκίνησε τη λειτουργία του το εργοστάσιο φωταερίου στον Βόλο. Η ανέγερση του εργοστασίου ανατέθηκε στον Σπ.Κριτσιλή από τον Δήμο, καθώς και η εκμετάλλευσή του, για 50 χρόνια⁹⁶.

Ο γκαζιέρης

(Το σκίτσο είναι του Γιώργου Γαγάρα)

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου, ό.π.)

5.3. Εργατική τάξη

Παράλληλα με την βιομηχανική ανάπτυξη του Βόλου, δημιουργήθηκε και η εργατική τάξη που αρχίζει να παίζει τον ιστορικό της ρόλο στην πολιτικοοικονομική ζωή. Περίπου το 1893 βγήκε στο Βόλο η πρώτη κρατικοσοσιαλιστική εφημερίδα με τον τίτλο «ισότης»⁹⁷.

Οι πρώτοι εργατικοί συνασπισμοί στον Βόλο εμφανίζονται σχεδόν αμέσως μετά την απελευθέρωση (1882) και δεν αρκούνται στην αλληλεγγύη των μελών τους, αλλά

⁹⁵ Χαστάογλου Βίλμα, *Βόλος, Πορταίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα*, ό.π. σ. 64

⁹⁶ Καλόγηρη Παναγιώτα, «Ο εξηλεκτρισμός του Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π., σ. 125

⁹⁷ Κορδάτος Γιάννης, *Η ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, ό.π., σ. 995

πραγματοποιούν πρώιμες απεργίες (οι εργάτες των Θεσσαλικών σιδηροδρόμων). Το πρώτο σωματείο ιδρύθηκε το 1883 με την επωνυμία «Εργατικός Σύλλογος» με αλληλοβοηθητικό χαρακτήρα. Το 1889 ιδρύθηκε ο Σύλλογος Εμποροϋπάλληλων .

Επίσης, αρκετά πρώιμη υπήρξε στον Βόλο και η διάδοση σοσιαλιστικών ιδεών. Το 1894 έγινε μεγάλο συλλαλητήριο με ομιλητές εξ Αθηνών, εκπροσώπους συλλόγων και εκδόθηκε ψήφισμα με απαιτήσεις για δωρη εργασία , αργία τις Κυριακές και σύνταξη στα 50 χρόνια⁹⁸.

⁹⁸ Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος, «Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σ. 292

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 Τράπεζες

Η εμπορική, βιομηχανική, οικοδομική κλπ. δραστηριότητα προσέλκυσαν από την αρχή το ενδιαφέρον του κεφαλαίου και δημιούργησε την ανάγκη δημιουργίας τραπεζικών ιδρυμάτων στο Βόλο⁹⁹.

6.1. Προνομιούχος Ηπειροθεσσαλική Τράπεζα

Στις 3 Ιουνίου 1882, ιδρύεται στο Βόλο η Προνομιούχος Ηπειροθεσσαλική Τράπεζα, η οποία είχε σκοπό να τοκίζει και ιδρύθηκε από τους αστοτσιφλικάδες. Αυτή η νέα τράπεζα από τη μια μεριά εξυπηρετούσε το εμπόριο και την βιομηχανία και από την άλλη ανάγκαζε τους τοκογλύφους να ρίξουν το κομπόδεμά τους στην αγορά. Κατ' αυτόν τον τρόπο ωφελήθηκαν τα αστικά στοιχεία του Βόλου και της Θεσσαλίας, οι μεσαίες όμως τάξεις και οι φτωχοαγρότες δεν είδαν κανένα όφελος, γιατί για αυτούς η τράπεζα δεν ενδιαφερόταν¹⁰⁰.

Το κτήριο της παλιάς Τράπεζας Ηπειροθεσσαλίας.

(βλ. Μουγογιάννης Γιάννης, «Ο Βολιώτικος πολιτισμός στον 20ο αι.», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π.)

⁹⁹ Τσοποτός Δημήτρης, *Ιστορία του Βόλου*, ό.π., σ. 286.

¹⁰⁰ Κορδάτος Γιάννης, *Η ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, ό.π., σ. 961

Η τράπεζα ιδρύθηκε με κύριο μέτοχο τον Α. Συγγρό και με δυνατότητα έκδοσης τραπεζογραμμάτων. Το γεγονός αυτό υπήρξε σημαντικό. Ωστόσο, η Τράπεζα δεν επιτέλεσε τον αρχικό σκοπό της και μετά τη επιβολή του διεθνούς ελέγχου και τον πόλεμο του 1897 συρρικνώθηκε και τελικά συγχωνεύτηκε με την Εθνική Τράπεζα.

6.2. Τράπεζα Δ. Κοσμάδοπούλου

Αξιόλογη και καθαρά Βολιώτικη υπήρξε η Τράπεζα Δ. Κοσμάδοπούλου που ιδρύθηκε το 1885¹⁰¹.

Τράπεζα Κοσμάδοπούλου

Δεξίωση για τα εγκαίνια της Τράπεζας

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

¹⁰¹ Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος, «Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π, σ. 287

Ο Δημήτρης Κοσμαδόπουλος υπήρξε από τις μεγαλύτερες μορφές στον τραπεζικό χώρο. Τα εγκαίνια της τράπεζας έγιναν με μια δεξίωση που άφησε εποχή .

6.3. Τράπεζα Αθηνών

Η τράπεζα Αθηνών ιδρύεται το 1894 για την εξυπηρέτηση των εμπορικών αναγκών του Βόλου, με πρώτο διευθυντή τον Μωυσή Λεβή (από το 1894 έως το 1899)¹⁰² .

(βλ. Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος, «Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)», Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή, ό.π.)

¹⁰² Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π., σσ. 84-88.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 Κοινωνική οργάνωση

7.1 Κοινωνία

Ο Βόλος δεν υπήρξε ποτέ ένα χωριό. Από τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα παρουσιάζεται ως μια αστική κοινότητα, η οποία λαμβάνει χώρα γύρω από το Οθωμανικό Κάστρο με εμπορικό αρχικά χαρακτήρα και βιομηχανικό στη συνέχεια της εξέλιξής του.

Αμέσως μετά την απελευθέρωση εμφανίζονται νέες κοινωνικές κατηγορίες, οι οποίες συνέβαλαν στον προσδιορισμό της φυσιογνωμίας της πόλης. Χωρίς να παρατηρείται το σύνηθες διπολικό φαινόμενο των αντιπαλόμενων κοινωνικών τάξεων, παρατηρείται συσπείρωση όλων των κοινωνικών ομάδων, οι οποίες είναι εκφραστές ιδεολογικών και κοινωνικών τάσεων της εποχής.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως τις δύο βασικές τάσεις “συντήρηση” και “πρόοδο” εκφράζουν άτομα από όλα τα κοινωνικά στρώματα της πόλης. Εκτός από τις δύο βασικές τάσεις υπήρχε και η “εργατική τάξη”. Οι κοινωνικές αντιθέσεις εκφράζονταν από τρεις κύκλους. Τον πρώτο αποτελούν οι πρώτοι οικιστές της πόλης και οι επιχειρηματίες. Τον δεύτερο οι απόγονοι των πρώτων, οι οποίοι επηρεασμένοι από την επαφή τους στην Ευρώπη που έκαναν τις σπουδές τους κατήγγειλαν τις κοινωνικές ανισότητες. Τέλος, τον τρίτο κύκλο αποτελούν οι καπνεργάτες και τσαγκαράδες, που διακατέχονταν, τις περισσότερες φορές, από αθεϊστικές και αριστερές ιδέες.¹⁰³

¹⁰³ Βόλος 1 αι. Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881), έως τους σεισμούς (1955), ό.π., σσ. 163-164-165

Αναμνηστικές φωτογραφίες της εποχής.

(βλ. Μπατουδάκης Σταύρος, «Ο νομός Μαγνησίας μέσα από τη φωτογραφική τέχνη», *Εν Βόλω*, τ. 5ο, Βόλος 2001)

Πτυχές της κοινωνικής ζωής του Βόλου στα τέλη του 19ου αι.(αρχείο Τσικρίκη Τερψιχόρης)

„ΑΡΙΟΝ“
Capitol Manufacturing
 N. & P. D. PANA & Co., *Exporters*
 ALEXANDRIA, CAIRO.

„ΑΡΙΟΝ“
Capitol Manufacturing
 N. & P. D. PANA & Co., *Exporters*
 ALEXANDRIA, CAIRO.

(Αρχείο Τσιρκική Τερψιχώρης)

7.2. Ορθόδοξη Χριστιανική Εκκλησία - Ναοί

7.2.1. Άγιος Νικόλαος

Ο Ν.Γάτσος, ο πρώτος οικιστής της νέας πόλης του Βόλου, προκειμένου να εξασφαλίσει ένα χώρο για να χτιστεί εκκλησία στο νέο οικισμό, χρησιμοποίησε ένα τέχνασμα. Έφερε από τις αρχαίες Παγασές κομμάτια από αρχαία μάρμαρα, δυο αρχαίους τάφους με οστά, στήλες με επιγραφές και μερικές εικόνες μαζί με την εικόνα του Αγίου Νικολάου. Αυτά τα έθαψε στο χώρο όπου οι Βολιώτες ήθελαν να χτίσουν εκκλησία. Στη συνέχεια διέδωσε πως βρήκαν τα θεμέλια παλιάς εκκλησίας του Αγίου Νικολάου και ζήτησε άδεια ανακατασκευής από τους Τούρκους. Μετά από πολλές προσπάθειες δόθηκε η άδεια και την άνοιξη του 1855 μπήκαν τα θεμέλια της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου στο Βόλο. Η εκκλησία χτίστηκε σε διάστημα ενός έτους. Λειτουργούσαν 4 ιερείς έγγαμοι, 2 ιερομόναχοι και ένας έγγαμος ιεροδιάκονος. Η αποπεράτωση του ναού συνέπεσε με τη Μεγάλη Εβδομάδα του 1856¹⁰⁴.

Εγκαινιάστηκε στις 21/4/1856. Στο προαύλιο του ναού υπήρχαν τρία κελιά καθώς και τρία ισόγεια δωμάτια. Το ένα ήταν αποθήκη, το άλλο άσυλο γερόντων, ενώ το τρίτο λειτουργούσε ως δημοτικό σχολείο ως το 1870. Ο Άγιος Νικόλαος ήταν η πρώτη εκκλησία του Βόλου. Λειτουργούσε ως Δημόσια Αρχή και προσέφερε πολλές υπηρεσίες. Στον περίβολο του ναού χτίστηκε το 1886 το κωδωνοστάσιο, που δώρισε ο Εβαρίστο ντε Κίρικο στην πόλη και ήταν έργο του ιταλού γλύπτη Previsan. Ο ναός καταστράφηκε αργότερα από πυρκαϊά και στη θέση του χτίστηκε ο σημερινός μητροπολιτικός ναός του Βόλου.

Στο περιοδικό «Φήμη» ο Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης αναφέρει: «Ήδη οικοδομήθη μαρμάρινον κομψόν και υψεφερές κωδωνοστάσιον αντί 32 χιλιάδων δραχμων εκτός των εξόδων των θεμελιών, το οποίον πρό μηνός ήτοι τη 6 του παρελθόντος Δεκεμβρίου (1886) ήρξατο

¹⁰⁴ Μίχου Ν. Σταυρούλα, *Άγιος Νικόλαος, Ο πολιούχος του Βόλου*, εκδ. Τάσου Ξουράφα, Βόλος 2002, σσ.32-33.

προεκάλουν το λαόν, όπως εισέρχεται εν τω οίκω του Θεου και προσφέρη αυτω έλαιον ειρήνης και προσκυνη αυτω εν πνεύματι και αληθεία, κατά το 'Πνεύμα ο Θεός και τους προσκυνούντας αυτόν εν πνεύματι και αληθεία δει προσκυνειν'»¹⁰⁵.

Το δε κωδωνοστάσιο παραμένει μέχρι και σήμερα στη θέση του ως απομεινάρι εκείνης της εποχής¹⁰⁶.

7.2.2. Άγιος Κωνσταντίνος

Στα τέλη του 19ου αι. ο τότε μητροπολίτης Δημητριάδος Γρηγόριος Φουρτουνιάδης έδωσε την άδεια να χτιστεί πρόχειρος μικρός ναός προκειμένου να εξυπηρετήσει τα θρησκευτικά καθήκοντα των κατοίκων της συνοικίας του Αγίου Κωνσταντίνου. Ο ναός χτίστηκε δίπλα στη θάλασσα. Οι διαστάσεις του ναού εκείνου ήταν 12X6 μέτρα με πετρόχτιστη βάση. Οι τοίχοι του ήταν στο μεγαλύτερο μέρος τους φτιαγμένοι από χοντρές καστανιές και η στέγη του καλύπτονταν με βιομηχανικά κεραμίδια¹⁰⁷.

(βλ. Τριάντου Γ.Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

¹⁰⁵ Εσφιγμενίτης Ζωσιμάς, Ημερολόγιο έτος δεύτερον, «*Η Φήμη*», εκδ. Εν Βόλω, 1887, σ.122

¹⁰⁶ Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π., σ.298.

¹⁰⁷ Ζαχαρός Ν.Απόστολος, «Ο ναός του Αγ. Κωνσταντίνου Βόλου και τα ψηφιδωτά του», *Μαγνησία*, Τ.2ο, Βόλος 2004, σσ. 129-133.

Στο εσωτερικό του λιθόχτιστου αυτού κτίσματος που λειτουργούσε ως προσκυνητήριο των αγίων, έκαιγε μια μεγάλη κανδύλα¹⁰⁸.

Σύμφωνα με τον Τσοποτό:

- Το 1891 ανεγέρθηκε ο προσωρινός ξύλινος ναός της Μεταμορφώσεως στον οποίο η πρώτη αναίμακτη λειτουργία πραγματοποιήθηκε στις 9 Ιουνίου.
- Το 1892 στις 17 Μαΐου έγιναν τα εγκαίνια του ναού των Αγίων Θεοδώρων πάνω σε θεμέλια βυζαντινού ναού.
- Στις 16 Μαΐου 1893 έγινε η πρώτη λειτουργία σε νεόδμητο ναό του Νεκροταφείου.
- Στις 30 Σεπτεμβρίου 1895 έγινε η πρώτη λειτουργία σε εκκλησία των φυλακών του Βόλου¹⁰⁹.

7.2.3. Άγιοι Θεόδωροι

Η εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων. Δαγγεροτυπία του Φ.Μαργαρίτη, γύρω στα 1847-48. ο φουστανελλοφόρος έχει τοποθετηθεί στο πρώτο πλάνο σαν στοιχείο σύγκρισης του μεγέθους της εκκλησίας. Στο δεξιό άκρο η άμαξα, την οποία προφανώς χρησιμοποιούσε ο φωτογράφος για τη μεταφορά των φωτογραφικών εξαρτημάτων του. (Μουσείο Paul Getty, California)

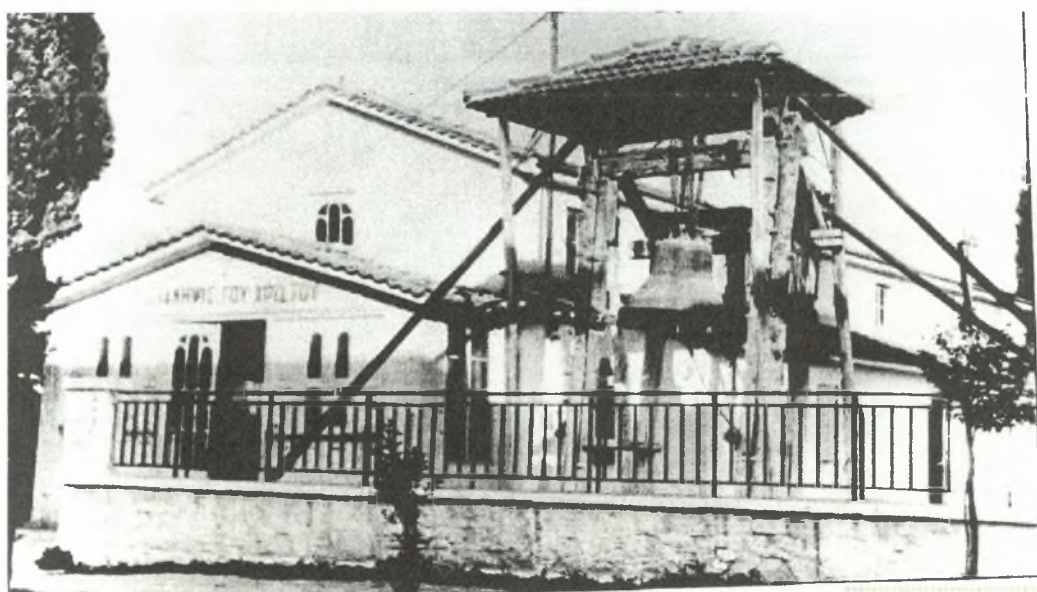
(βλ. Ξανθάκης Άλκης, «Η γέννηση της φωτογραφίας στην Ελλάδα», Η περίπτωση της Θεσσαλίας», *Εν Βόλω*, ό.π.)

¹⁰⁸ Τριάντου Γ.Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π., σ.300

¹⁰⁹ Τσοποτός Δημήτρης, *Ιστορία του Βόλου*, ό.π., σ. 296.

7.2.4 Ο Ναός της Αναλήψεως του Χριστού

Ο ναός της Αναλήψεως του Χριστού ξεκίνησε το 1896 από ένα παραγκάκι. Στη θέση του ναού υπήρχε κοιμητήριο, το οποίο είχε μεταφερθεί από την περιοχή του Αναύρου το 1870 ύστερα από απαίτηση των Τούρκων. Αρχικά η περιοχή ήταν σχεδόν ερημική αλλά μετά την απελευθέρωση το 1881 η περιοχή κατοικήθηκε. Έτσι, προέκυψε η ανάγκη μεταφοράς του νεκροταφείου., πράγμα που έγινε μετά το 1883, όπου άρχισε να λειτουργεί το νεκροταφείο στον Ξηρόκαμπο. Οι κάτοικοι της περιοχής εξέφρασαν την ανάγκη δημιουργίας εκκλησίας. Προέβησαν σε διάφορες ενέργειες και διαβήματα προς το Δήμο προκειμένου να χτιστεί ο ναός. Όμως, ο Δήμος καθυστέρουσε να υλοποιήσει το αίτημά τους. Έτσι, οι κάτοικοι πήραν την κατάσταση στα χέρια τους. Χωρίς την άδεια και την οικονομική ενίσχυση του Δήμου μετέτρεψαν σε εκκλησία το μικρό αμαξοστάσιο (24τ.μ.), που χρησιμοποιούνταν για τη στέγαση της νεκροφόρου άμαξας του Δήμου.

Εικ. 1

Στις 21 Δεκεμβρίου 1896 έγιναν τα εγκαίνια της μικρής και πρόχειρης εκκλησίας. Για να γίνει η λειτουργία πήραν από τον φωτογράφο Στουρνάρα μια ζωγραφισμένη εικόνα της

Αναλήψεως. Αργότερα στη θέση αυτή ανεγέρθη ο σημερινός μεγαλοπρεπής ναός της Αναλήψεως¹¹⁰.

Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ προχείρου ξυλίνου ναΐσκου.
Εἰς τὸ βάθος διακρίνεται ὁ νέος ναός. (Ἀρχεῖον π. 1.Π. Συρεγγέλα)

Εικ. 2

¹¹⁰ Κολιού Νίτσα, *Ανάληψις, Ιερός Ναός Αναλήψεως του Χριστού Βόλου*, εκδ. Ιερού Ναού Αναλήψεως του Χριστού Βόλου, Βόλος 2000, σσ. 17-31

Άπό τό ἐσωτερικόν τοῦ παραπήγατος. (Αρχεῖον π. ἱ.Π.Συμεγγέλα)

Εικ. 3

(Εικ. 1,2,3: βλ.Κολιού Νίτσα, *Ανάληψις, Ιερός Ναός Αναλήψεως του Χριστού Βόλου*, ό.π.)

7.2.5. Παναγία Τρύπα ή Παναγίτσα

Ο ναός είναι αφιερωμένος στα γενέθλια της Θεοτόκου. Κατά πάσα πιθανότητα ήταν αρχαίος ναός, ο οποίος μετατράπηκε σε χριστιανική εκκλησία¹¹¹.

Βρίσκεται στους πρόποδες του λόφου της Γορίτσας, στον αμαξωτό δρόμο Βόλου-Αγριάς. Είναι μια σπηλιά, η οποία μετατράπηκε σε εκκλησία με είσοδο που σχεδόν βρέχεται από τη θάλασσα. Παναηγυρίζει στις 8 Σεπτεμβρίου, στα γενέθλια της Θεοτόκου¹¹².

¹¹¹ Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.

¹¹² Τσοποτός Δημήτρης, *Ιστορία του Βόλου*, ό.π., σ.266

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου, ό.π.)

7.2.6 Ο Ναός των Ταξιαρχών στο νεκροταφείο του Βόλου

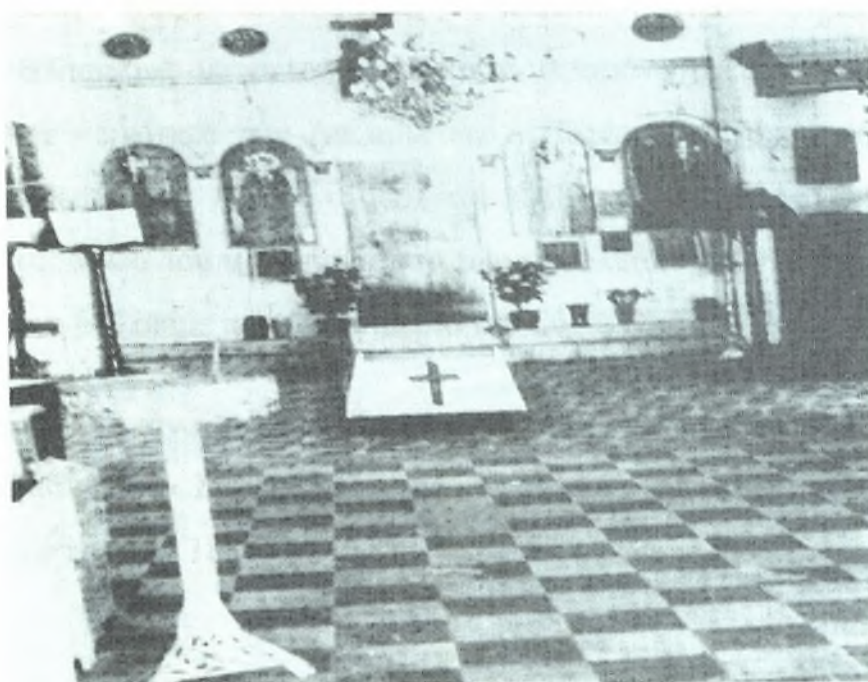
Η πρώτη θεία λειτουργία του ναού έγινε στις 16 Μαΐου του 1893. Πρόκειται για έναν απλό μικρό ναΐσκο σταυρικού σχήματος με θόλο. Από εφημερίδα της εποχής πληροφορούμαστε ότι ο ναός έγινε με πολύ προχειρότητα από τον εργολάβο, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζει το κτίσμα πολλά προβλήματα. Ο ναός έχει κεραμοσκεπαστή, δίριχτη στέγη, ενώ το μισό δάπεδο καλύπτεται με ασπρόμαυρα τετράγωνα πλακάκια. Το άλλο μισό με πλακάκια που φέρουν έλικες. Στην ανατολική πλευρά, στην κόγχη του ιερού υπάρχουν τρίλοβα παράθυρα, με χρωματιστά τζάμια και δεξιά-αριστερά κόγχες, πρόθεση και διακονικό για τις λατρευτικές ανάγκες. Ψηλά, ανοίγονται τέσσερις μικρές κυκλικές φωτιστικές θυρίδες με χρωματιστά τζάμια. Στον κυρίως ναό υπάρχουν είσοδοι στη βόρεια, νότια και δυτική πλευρά. Το ιερό είναι υπερυψωμένο κατά δύο μαρμάρινα σκαλοπάτια. Το τέμπλο είναι απλό, ξύλινο. Επίσης, υπάρχουν ένθετες εικόνες. Αργότερα, ο ναός ανακαινίστηκε. Αξίζει να σημειωθεί πως ο μικρός αυτός ναός, του νεκροταφείου, στα μετέπειτα χρόνια έπαιξε σημαντικό ρόλο σε δύσκολες περιόδους¹¹³.

¹¹³ Κυρίτση - Γιασιράνη Βασυλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, εκδ. Ωρες, 1996, σσ. 43-44.

Η εκκλησία των Αγίων Ταξιμαρχών στο νεκροταφείο του Βόλου.

Εικ. 1

*Το εσωτερικό του ναού των Ταξιμαρχών
πριν ανακαινισθεί.*

Εικ. 2

(Εικ. 1,2: βλ. Κυρίτση - Γιασιράνη Βασιλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, ό.π.)

7.3. Η καθολική κοινότητα του Βόλου

Μετά την απελευθέρωση, ο Βόλος αποτέλεσε πόλο έλξης για πολλούς, διότι ήταν τόπος ανεκμετάλλευτος, και υποσχόταν πολλά. Το γεγονός αυτό προσέλκυσε πολλούς ξένους από την Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα και τα νησιά. Παρατηρείται επίσης και το φαινόμενο της παλιννόστησης. Μεγάλος αριθμός πολιτών από την Σμύρνη, την Αίγυπτο και την Κων/πολη επέστρεψαν στον τόπο τους. Επίσης, υπήρχε σημαντική παρουσία ξένων, οι οποίοι είχαν δημιουργήσει παροικίες (Γάλλοι, Ιταλοί, Εβραίοι). Η παρουσία ξένων, ευρωπαίων - κυρίως Ιταλών- (εργατών και τεχνικών) που εργάζονταν στα έργα κατασκευής του σιδηροδρόμου κατέστησε αναγκαία την ίδρυση καθολικής εκκλησίας στον Βόλο¹¹⁴.

Μετά το 1830 στα μεγάλα ελληνικά λιμάνια παρατηρείται το φαινόμενο της εγκατάστασης πολυεθνικών κοινοτήτων καθολικών, οι οποίοι ήταν οργανωμένοι σε ενορίες με αλλοδαπούς κυρίως εφημέριους. Επόμενο λοιπόν, ήταν το φαινόμενο αυτό να λαμβάνει χώρα και στον Βόλο. Μέχρι το διορισμό του πρώτου μόνιμου εφημέριου το 1882 τους καθολικούς της Θεσσαλίας υπηρετούσαν Γάλλοι ιερομόναχοι από τη Θεσσαλονίκη, οι οποίοι ανήκαν στην κοινότητα των Λαζαριστών ή Πατέρων της Ιεραποστολής. Μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας οι 300 καθολικοί υπάγονταν στη Λατινική Αρχιεπισκοπή Αθηνών. Με πρωτοβουλία του αρχιεπισκόπου των καθολικών Ιωάννη Μαραγκού, ιδρύθηκε το 1882 η ενορία του Βόλου με πρώτο εφημέριο τον Σύριο Μαρίνο Ξανθάκη¹¹⁵.

Για τις λατρευτικές ανάγκες των Χριστιανών καθολικού δόγματος κτίστηκε στο Βόλο ο Ναός της Αμιάντου Συλλήψεως της Θεοτόκου (γνωστή στους Βολιώτες ως «Φραγκόκλησα») αρχικά το 1884.

¹¹⁴ Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π., σσ. 34 –42

¹¹⁵ Ρούσσος Ν. Μάρκος –Μηλιδώνης, «Η καθολική κοινότητα Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π., σσ 195-196.

Η μικρή παροικία των ευρωπαίων είχε ως σημείο αναφοράς την καθολική εκκλησία¹¹⁶.

Η ΦΡΑΓΚΟΚΚΛΗΣΑ

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη , *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

¹¹⁶ Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος, «Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π, σσ 267-328

Ο παλιός ναός της Αμιάντου Συλλήψεως της Θεοτόκου που καταστράφηκε από τους σεισμούς του '55 (φωτ. Κ.Διαμαντόπουλος, αρχείο Λιαναρίδη, ΔΗ.Κ.Ι.)

(βλ. Μηλιδώνης- Ρούσσος Ν. Μάρκος – Μηλιδώνης «Η καθολική κοινότητα Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.] ό.π.)

Η εκκλησία των καθολικών το 1884 αποτελεί απόδειξη της έντονης παρουσίας επιχειρηματιών άλλων εθνοτήτων στην πόλη του Βόλου εξαιτίας της εμπορικής κίνησης της πόλης. Η εκκλησία λειτουργούσε για τρία χρόνια σε κάποιο σπίτι , όπου ήταν εγκατεστημένη. Αυτό αποτέλεσε το θεμέλιο λίθο της εκκλησίας των καθολικών το 1887¹¹⁷.

Οι πρόξενοι της Γαλλίας, της Αυστρίας και της Ιταλίας καθώς και ο Εβαρίστο de Chirico ανέλαβαν την συντήρηση του εφημέριου καθώς και την ενοικίαση κατοικίας, στην οποία λειτούργησε παρεκκλήσιο. Το 1883 τον πρώτο εφημέριο αντικατέστησε ο επίσης Σύριος Στέφανος Ματζολίνος. Κύριο μέλημα και των δύο εφημέριων ήταν η αγορά οικοπέδου για την ανέγερση του ναού των καθολικών. Με τη συμβολή όλων αγοράσθηκε το

¹¹⁷ Τσοποτός Δημήτρης , *Ιστορία του Βόλου* , ό.π., σ 286.

οικόπεδο. Ο δε Εβαρίστο de Chirico είχε παραγγείλει στη Σικελία (την ιδιαίτερη πατρίδα του) ιερά σκεύη, άμφια και εικόνες για το παρεκκλήσι της Παναγίας .

Από την επίσκεψη του καθολικού αρχιεπισκόπου Αθηνών στο Βόλο στις 22 Απριλίου 1896.

(βλ. Ρούσος - Ν. Μάρκος- Μηλιδώνης, «Η καθολική κοινότητα Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.] ό.π.)

7.3.1. Ο Ιωάννης Δαλέζιος

Ο Ιωάννης Δαλέζιος γεννήθηκε στη Σύρο και μεγάλωσε σύμφωνα με τα πρότυπα της καθολικής εκκλησίας. Ήταν ο ιερέας που αντικατέστησε τον εφημέριο Σ.Ματζολίνο τον Δεκέμβρη του 1884. Βοήθησε πολύ την καθολική κοινότητα. Αρχικά φρόντισε για την κατασκευή πρεσβυτερίου με μεγάλη αίθουσα, η οποία λειτούργησε ως παρεκκλήσιο μέχρι την αποπεράτωση του ναού της Αμιάντου Συλλήψεως της Θεοτόκου. Επίσης φρόντισε και για την λειτουργία σχολείου για τα καθολικά παιδιά. Πολλοί ορθόδοξοι αναγνωρίζοντας το έργο του ζήτησαν να διδάξει και στα δικά τους παιδιά. Δυστυχώς κατηγορήθηκε για προσηλυτισμό. Το μαύρο 1897 βρίσκει τον Δαλέζιο στη θέση του, αρνούμενος να

εγκαταλείπει τον Βόλο για λόγους ασφαλείας και προσφέροντας βοήθεια στους πρόσφυγες. Το 1897 δολοφονήθηκε από τους Τούρκους εξαιτίας μιας καυστικής ομιλίας του εναντίον των Τούρκων στη διάρκεια κάποιας λειτουργίας. Η πόλη του Βόλου τον τίμησε δίνοντας το όνομα του σε έναν δρόμο¹¹⁸.

ΔΟΝ ΔΑΛΕΖΙΟΣ

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

¹¹⁸ Ρούσσος Ν. Μάρκος-Μηλιδώνης, «Η καθολική κοινότητα Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, ό.π, Χαρίτος Χ. [Επιμ.] σσ.196 –197-198-199-200.

7.4. Η Ισραηλιτική κοινότητα Βόλου

Η παρουσία των Εβραίων στην περιοχή χρονολογείται από πολύ παλιά 1ο –2ο αιώνα. Κατά την τουρκοκρατία η συνοικία των Εβραίων βρισκόταν στα λεγόμενα «Παλιά». Οι αντιθέσεις μεταξύ ελλήνων και εβραίων ήταν τόσο θρησκευτικές και κοινωνικές μα περισσότερο οικονομικές. Οι Εβραίοι ήταν ευνοούμενοι από τους Τούρκους, διότι δεν επαναστατούσαν και δεν ζητούσαν ελευθερία. Το μοναδικό τους μέλημα ήταν το πώς θα πλουτίσουν. Όμως, οι Εβραίοι του Βόλου τόσο οι φτωχοί όσο και οι πλούσιοι μέσα στις τότε κοινωνικοοικονομικές συνθήκες στάθηκαν παράγοντες προόδου. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι πολλοί από τους εβραίους πρωτοστάτησαν στο πρώτο ξεκίνημα του βολιώτικου προλεταριάτου¹¹⁹.

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα όταν άρχισε να κτίζεται η νέα πόλη, ανατολικά του κάστρου, μετακομίζουν εκεί καταλαμβάνοντας την δυτική πλευρά. Οι περιηγητές της εποχής αναφέρουν ανάμεσα στους οικιστές της νέας πόλης και τον Ισραηλίτη Λιάχο. Το 1865 οι Ισραηλίτες χτίζουν την πρώτη Συναγωγή, η οποία ολοκληρώθηκε το 1870 με την συμβολή όλων των Εβραίων. Πρόκειται για ένα κτίσμα λιθόκτιστο αρκετά ευρύχωρο, κεραμοσκεπές, με αυλόγυρο. Εσωτερικά τέσσερις κίονες στήριζαν έναν γαλάζιο θόλο, ο οποίος ήταν διακοσμημένος με χρυσά αστέρια, σύμβολο του έναστρου ουρανού. Κάτω από το θόλο κρεμόταν ένας μεγάλος πολυέλαιος. Γύρω του και σε άλλα σημεία υπήρχαν αρκετοί μικρότεροι. Στο κέντρο υπήρχε ιερό βήμα (Τεβά), όπου οι ραβίνοι έκαναν τη λειτουργία. Ανατολικά υπήρχε η ιερά κιβωτός ενώ δυτικά υπερυψωμένα ο γυναικωνίτης, ο οποίος επικοινωνούσε με σκάλα με τον κύριο χώρο της Συναγωγής. Στο μεγαλύτερο μέρος του κυρίως χώρου υπήρχαν καθίσματα για τους πιστούς. Στην αυλή υπήρχε λουτρό για τις νεόνυμφες, σύμφωνα με τα εβραϊκά έθιμα¹²⁰. Στη δυτική πλευρά υπήρχε εξωτερική σκάλα

¹¹⁹ Κορδάτος Γιάννης, *Η ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, ό.π., σσ 950-951

¹²⁰ Φρεζής Ραφαήλ, *Η Ισραηλιτική κοινότητα Βόλου*, εκδ. Ώρες, Βόλος 1994, σσ. 23-24

που οδηγούσε στον πρώτο όροφο όπου λειτουργούσε εβραϊκό σχολείο με δασκάλους εβραίους και χριστιανούς. Επίσης, εκεί στεγάζονταν τα γραφεία της κοινότητας καθώς και οι σύλλογοί της¹²¹.

Η κατεστραμμένη από τους Ναζί συναγωγή, 1944.

(Φωτ. αρχείο Ζημέρη ΔΗ.Κ.Ι.)

(βλ. Φρεζής Ραφαήλ, «Η Ισραηλιτική κοινότητα Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.] ό.π.)

Ο παιδαγωγός Κουρτίδης δίνει μια περιγραφή της Συναγωγής: Είνε γυμνή σχεδόν τετράγωνος αίθουσα ... εντός μεγάλης κανδύλας ανάκεινται δυό αντίγραφα της Παλαιάς Διαθήκης ... πενιχρότης και ένδεια εκτείνεται επί των τοίχων, επί του δαπέδου, επί της

¹²¹ Φρεζής Ραφαήλ, «Η Ισραηλιτική κοινότητα Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.] ό.π, σσ. 207-212

οροφής ... οι άνθρωποι ουτοι λατρεύουσι πολύ οικονομικώς τον θεόν των& αγνοούν αν ο Θεός των τοις ανταποδίδει με την γνωστήν του δικαιοσύνην την αγάπην του¹²².

Μετά την απελευθέρωση το 1881, η πρώτη απογραφή έδειξε ότι από τους 4987 κατοίκους οι 300 ήταν Εβραίοι¹²³.

Οι Εβραίοι μετά την απελευθέρωση αποτελούσαν την σημαντικότερη αλλόθρησκη κοινότητα της πόλης. Η συνοικία τους αυξήθηκε και πολλά μέλη της εγκαταστάθηκαν έξω από αυτή. Το 1894 ιδρύθηκε η Ιερατική σχολή με διευθυντή τον Αρχιραβίνο Μ.Σ Πέσαχ¹²⁴.

Ιερατική σχολή

(βλ. Φρεζής Ραφαήλ, «Η Ισραηλιτική κοινότητα Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, ό.π.)

Ο Μωσής Συμεών Πέσαχ υπήρξε από τους πιο ξεχωριστούς ραβίνους. Διορίστηκε ραβίνος – δάσκαλος το 1892 Προσέφερε σημαντικό έργο στην κοινότητα ως το θάνατο του

¹²² Κορδάτος Γιάννης, *Η ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, ό.π., σσ. 950-951

¹²³ Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος, «Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σσ 267-328

¹²⁴ Χαστάογλου Βίλμα, *Βόλος, Πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αι.*, ό.π., σ. 68

το 1955. Ήταν διευθυντής του εβραϊκού δημοτικού σχολείου καθώς και της Ιερατικής Σχολής. Το 1882 αναγνωρίστηκε με νόμο το δημοτικό σχολείο και ο Δήμος ανέλαβε επίσημα την επιχορήγηση του δημοτικού σχολείου. Επίσης, παραχώρησε οικόπεδο για νεκροταφείο κοντά στο ορθόδοξο νεκροταφείο. Μεταφέρθηκε από την Νεάπολη, όπου υπήρχε το παλιό εβραϊκό νεκροταφείο, στην θέση αυτή που λειτουργεί ως σήμερα.

ΜΩΣΕ ΣΥΜΩΝ ΠΕΣΑΧ

(βλ. Φρεζής Ραφαήλ, «Η Ισραηλιτική κοινότητα Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π.)

Οι Εβραίοι, άνθρωποι με ανοικτό πνεύμα, άρχισαν να συμμετέχουν σε όλους τους τομείς της πόλης. Η παρουσία τους φαίνεται εντονότερη στον οικονομικό τομέα, στον οποίο έχουν μακράιωνη παράδοση. Αναμφίβολα, οι Εβραίοι, υπήρξαν παράγοντες προόδου για τη πόλη¹²⁵.

¹²⁵ Φρεζής Ραφαήλ, «Η Ισραηλιτική κοινότητα Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π., σσ. 207-212.

ΕΒΡΑΪΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΤΟΥ 1892

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

7.5. Κοινωφελή ιδρύματα

Με σκοπούς φιλανθρωπικούς και γενικότερα κοινωφελείς ιδρύθηκαν τα σωματεία: «Φιλελεήμων Αδελφότης» το 1885, δημιούργημα της ήταν το πρώτο υποτυπώδες νοσοκομείο της πόλης, η «Φιλόπτωχος Αδελφότης», που ιδρύθηκε το 1894 και εξέδιδε το δεκαπενθήμερο περιοδικό «Ομόνοια». Αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας ήταν η ίδρυση του πτωχοκομείου (1894) και της σχολής για άπορα παιδιά το 1897. Επίσης δημιούργημα της ήταν και ο Γυμναστικός Σύλλογος (1896)¹²⁶. Ο Γυμναστικός σύλλογος Βόλου ιδρύθηκε με αφορμή την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα το 1896¹²⁷.

¹²⁶ Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος, «*Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)*», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σσ. 267-328

¹²⁷ Κολιού Νίτσα, *Ενθύμιον εκπαιδεύσεως Θηλέων*, ό.π., σ. 62.

ΠΤΩΧΟΚΟΜΕΙΟ

Αρχείο Σ. Στουρνάρα

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, Ο Βόλος, μέσα από την ομίχλη του χρόνου, ό.π.)

7.5.1. Το ορφανοτροφείο Βόλου

Ιδρύθηκε το 1893. Στην αρχή λειτούργησε ως γηροκομείο ενώ λίγο αργότερα χτίστηκε το κτίριο σε οικόπεδο Τούρκου μπέη, ο οποίος το παραχώρησε στους Χριστιανούς. Μια πτέρυγα φιλοξενούσε τα ορφανά παιδιά της περιοχής¹²⁸.

Ορφανοτροφείο Βόλου

(βλ. Κλιάφα Μαρούλα, Θεσσαλία 1881-1981: εκατό χρόνια ζωή, ό.π.)

¹²⁸ Κλιάφα Μαρούλα, Θεσσαλία 1881-1981: εκατό χρόνια ζωή, ό.π., σ .142

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 Εκπαίδευση

8.1 Δημόσια Εκπαίδευση

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, όταν ιδρύθηκε η νέα πόλη του Βόλου, οι κάτοικοι έδειξαν ενδιαφέρον και για την εκπαίδευση προκειμένου να εκτελούν επιτυχώς τις οικονομικές διεργασίες. Το 1853 λειτούργησε στο Βόλο το πρώτο μικτό αλληλοδιδασκτικό σχολείο. Το 1870 η κοινότητα έκτισε στην πλατεία του Αγίου Νικολάου ιδιόκτητο διδακτήριο (αρρένων) όπου στο ισόγειο στέγασε το Αλληλοδιδασκτικό και στον πάνω όροφο το πρώτο Ελληνικό σχολείο (Σχολαρχείο αρρένων). Το σχολείο Μέσης εκπαίδευσης είχε πέντε τάξεις. Το 1870 έγινε το πρώτο σχολείο θηλέων (παρθεναγωγείο) για την μόρφωση των κοριτσιών. Περιλάμβανε Δημοτικό σχολείο και τάξεις Σχολαρχείου. Τον ίδιο χρόνο λειτούργησε και το εβραϊκό σχολείο στον πάνω όροφο της Συναγωγής. Το 1877 ιδρύεται το πρώτο νηπιαγωγείο Βόλου¹²⁹.

Αξίζει να σημειωθεί πως λίγα χρόνια πριν την προσάρτηση λειτουργούσε τουρκικό σχολείο μέσα στο κάστρο του Βόλου. Ήταν ένα από τα τέσσερα τουρκικά σχολεία που λειτουργούσαν στην Θεσσαλία¹³⁰.

Μετά την απελευθέρωση του Βόλου (1881) το ελληνικό κράτος ανέλαβε την θεσμική κατοχύρωση των ήδη υπαρχόντων σχολείων ιδρύοντας «νέα» σχολεία. Από την απογραφή του 1881 προκύπτει ότι στην επαρχία Βόλου λειτουργούσαν 87 σχολεία αρρένων με 780 μαθητές και μόνο 5 σχολεία θηλέων με 301 μαθήτριες. Το 1883 ο επιθεωρητής Νικ. Πολίτης καταγράφει στο Βόλο στο κεφάλαιο «Δήμος Παγασών. Α. Βόλος :

¹²⁹ Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος, «Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σσ. 277-298

¹³⁰ Χαστάογλου Βίμα, *Βόλος, Πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα*, ό.π. σ.68

1. Πλήρες σχολείον. Συντηρείται υπό του δημοσίου.
2. Πλήρες δημοτικόν σχολείον : Συντηρείται από τον δήμο, ελάχιστα συντηρείται εξ αυτού.
3. Οθωμανικόν σχολείο. Συμβάλλει στα έξοδα και ο Δήμος .
4. Σχολή Κορασίδων. Συντηρείται από τον Δήμο.
5. Νηπιαγωγείο Συντηρείται από ιδιώτη και με την συμβολή του Δήμου¹³¹.

Ο διάσημος λαογράφος και καθηγητής Πανεπιστημίου Νικ. Πολίτης ήταν το 1883 επιθεωρητής Εκπαίδευσης. Με την ιδιότητα αυτή επιθεώρησε τα σχολεία της περιοχής Βόλου και διαπίστωσε ότι ήταν "ελλιπεσιτάτη η διδασκαλία εις τα σχολεία θηλέων".

(βλ. Κολιού Νίτσα, *Ενθύμιον εκπαιδύσεως θηλέων*, εκδ. Θεσσαλικές, Βόλος, 1997)

Παρατηρείται λοιπόν, πως μετά την απελευθέρωση υπήρξε συστηματική εκπαίδευση. Το Γυμνάσιο του Βόλου λειτούργησε από το πρώτο έτος της απελευθέρωσης (1881) στεγασμένο σε ιδιωτικό οίκημα.. Βέβαια, όπως ήταν φυσικό δεν είχε πολλούς μαθητές (μόνο 50) - καθώς οι περισσότεροι φοιτούσαν στα σχολεία της ελεύθερης Ελλάδας - και είχε

¹³¹ Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος, «Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π, σσ. 277-298

αρχικά μόνο δύο τάξεις. Πρώτος διευθυντής διετέλεσε ο καθηγητής Κων. Γούναρης, φιλόλογος. Το 1882 λειτούργησαν τέσσερις τάξεις και Ο Κων. Γούναρης γίνεται γυμνασιάρχης μέχρι το 1885. πρώτοι απόφοιτοι ήταν ο Αντώνιος Καρτάλης, ο Γεωργ. Λαναράς, ο Σπυρίδων Σπυρίδης, ο Δημ. Σακελλαρίου και ο Ιωανν. Αντωνόπουλος. Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897-όπως ήταν επόμενο- διετάραξε τον τακτικό ρυθμό του Γυμνασίου. Το έτος 1897-1898 το σχολείο δε λειτούργησε και οι μαθητές αναγκάστηκαν να καταφύγουν στην ελεύθερη Ελλάδα¹³².

Το 1895 κτίστηκε το διδακτήριο Νικολαΐδη. Υπήρχε επίσης και παρθεναγωγείο¹³³.

Κ. ΓΟΥΝΑΡΗΣ

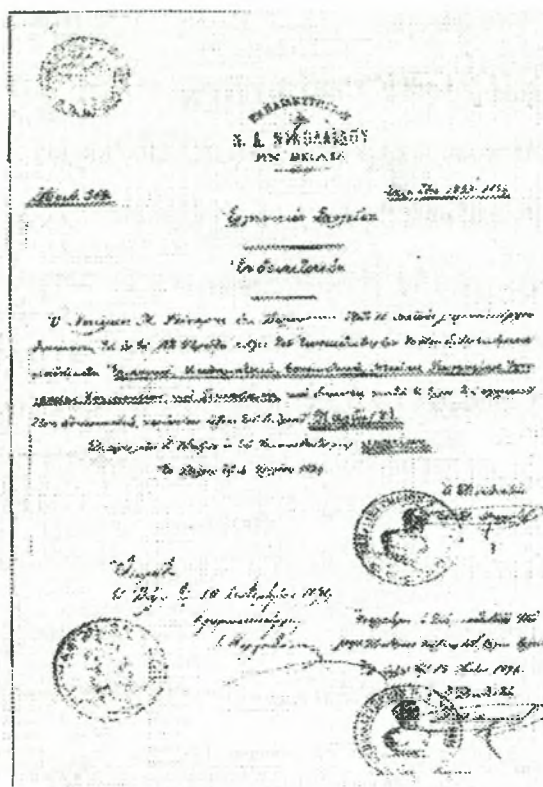
(ex Ν. Μιτζέλλης)

Ο πρώτος γυμνασιάρχης του γυμνασίου
(1881—1885) — (1891—1892)

(βλ. Μαυρομάτης Κώστας, *Αναμνηστικό Λεύκωμα δεύτερης πενηκονταετίας (1934-1987)*, εκδ 1^ο
Λύκειο Βόλου 1978)

¹³² Μαυρομάτης Κώστας, *Αναμνηστικό Λεύκωμα δεύτερης πενηκονταετίας (1934-1987)*, ό.π., σσ.7-8-9-16

¹³³ Τριάντου Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π., σ. 36

Ενδεικτικό του 1893

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

Στα 1894 υπήρχαν στο Βόλο:

- ❖ Γυμνάσιον τετρατάξιον
- ❖ Σχολαρχείον
- ❖ 3 Δημοτικά Σχολεία αρρένων
- ❖ 3 Παρθεναγωγεία
- ❖ Νηπιαγωγείον
- ❖ 1 ιδιωτικόν λύκειον
- ❖ 1 Μωαμεθανική προπαιδευτική Σχολή (στο τότε φρούριο)
- ❖ 1 Ισραηλιτική σχολή ¹³⁴

¹³⁴ Τσοποτός Δημήτριος, *Ιστορία του Βόλου*, ό.π., σ. 294

8.2. Ιδιωτική εκπαίδευση στο Βόλο.

Γύρω στα τέλη του 19ου αιώνα, αναπτύχθηκε στην πόλη του Βόλου και η ιδιωτική εκπαίδευση, παράλληλα με τη δημόσια. Στόχος της ήταν να καλύψει τα κενά που άφηνε η δημόσια εκπαίδευση. Ο παλιός εκπαιδευτικός Νικ. Δ. Νικολαΐδης ζήτησε άδεια το 1886 για ίδρυση ιδιωτικού Ελληνικού σχολείου με τρεις τάξεις και το 1887 Γυμνάσιου με τέσσερις τάξεις. Την επόμενη χρονιά λειτούργησε και το τετρατάξιο δημοτικό σχολείο και νηπιαγωγείο, ώστε το εκπαιδευτήριο να αποτελεί πλήρες εκπαιδευτικό συγκρότημα. Το 1895 εγκαταστάθηκε σε μεγαλοπρεπές κτήριο¹³⁵.

Το 1895 θεωρείται σημαντική χρονιά για τα εκπαιδευτήρια Νικολαΐδη, διότι τότε τα ιδιωτικά αυτά σχολεία αποκτούν ιδιόκτητο μεγαλόπρεπο διδακτήριο. Αξίζει να σημειωθεί πως στα εκπαιδευτήρια Νικολαΐδη δίδασκαν σπουδαίοι καθηγητές. Ανάμεσα τους ήταν και ο Γ.Γούναρης, πρώην γυμνασιάρχης καθώς και ο καλλιτέχνης-φωτογράφος της εποχής Στέφανος Στουρνάρας που δίδασκε ιχνογραφία¹³⁶.

Οι εγκαταστάσεις των εκπαιδευτηρίων Νικολαΐδη.

((βλ. Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος, «Η άνθιση του εκπαιδευτικού θεσμού στο Βόλο», *Βόλος: 1881-1955, Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος [Επιμ.] ό.π.)

¹³⁵ Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος «Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, ό.π., σσ. 277-298

¹³⁶ Κολιού Νίτσα, *Ενθύμιον εκπαιδεύσεως Θηλέων*, ό.π., σ.54.

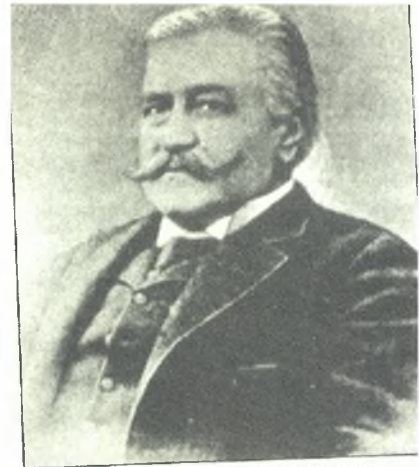
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 Πολιτική κατάσταση – Τοπική Αυτοδιοίκηση

9.1. Πολιτική φυσιογνωμία του Βόλου

Δύο μήνες αφότου απελευθερώθηκε ο Βόλος, στις 20 Δεκεμβρίου 1881, έγιναν οι πρώτες βουλευτικές εκλογές της επαρχίας Βόλου και εκλέχθηκαν έξι βουλευτές. Ο λαός της πόλης και της επαρχίας του Βόλου θα έστελνε για πρώτη φορά αντιπροσώπους στο ελληνικό κοινοβούλιο¹³⁷.

Η πολιτική ζωή του Βόλου είχε μονοπωληθεί από τα λεγόμενα τζάκια. Οι αστοκοτζαμπάσηδες του Βόλου ήταν χωρισμένοι σε δυο πολιτικές φατρίες. Στη μία φατρία αρχηγός ήταν ο μεγάλος επιχειρηματίας Κοκοσλής. Στην άλλη αρχηγός ήταν ο Γεώργιος Καρτάλης. Υπήρχε κι ένα τρίτο κόμμα με αρχηγό τον Γ.Ν. Φιλάρετο. Αφού πραγματοποιήθηκε η προσάρτηση της Θεσσαλίας, ο

Φιλάρετος έβαλε υποψηφιότητα στις πρώτες βουλευτικές εκλογές (20 Δεκεμβρίου του 1881). Παρόλο που ήταν ανεξάρτητος ήρθε πρώτος. Σε αυτές τις εκλογές εκδηλώθηκε ένας αυθόρμητος λαϊκισμός.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΟΚΟΣΛΗΣ

Γεώργιος Καρτάλης (βλ. *Βόλος ένας αιώνας, Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955)*, ό.π.)

Το ίδιο συνέβη και στις επόμενες εκλογές που πραγματοποιήθηκαν το 1885. Πάντως εκείνη την εποχή δεν υπήρχε οργανωμένο κόμμα που να αντιπροσωπεύει τις λαϊκές μάζες.

¹³⁷ Τσοποτός Δημήτριος, *Ιστορία του Βόλου*, ό.π., σ. 286

Ο Φιλάρετος στην πραγματικότητα ήταν ο θεωρητικός εκπρόσωπος της ανερχόμενης αστικής τάξης που έκανε διμέτωπο αγώνα ενάντια στον φεουδαρχικό κοτζαμπαδισμό και στην εργατοαγροτιά. Όμως, τελικά όσο και αν πολέμησε τον κοτζαμπαδισμό του Πηλίου, δεν υποστήριξε τις λαϊκές μάζες διατυπώνοντας ένα πρόγραμμα με προοδευτικά αιτήματα αστικοδημοκρατικών μεταρρυθμίσεων. Το αποτέλεσμα ήταν στις βουλευτικές εκλογές του 1885 να μην τον ψηφίσουν. Οπότε, παρέμειναν τα δύο μεγάλα κόμματα. Το κόμμα του Κοκοσλή και το κόμμα του Καρτάλη. Όμως, στην πορεία ο Κοκοσλής αποχώρησε από την πολιτική και την αρχηγία την πήρε ο Μακριτσιώτης Κωστής Τοπάλης που διέθετε πολλά πνευματικά χαρίσματα και είχε λάβει αξιόλογη μόρφωση. Έδειξε ότι είχε πρόγραμμα δείχνοντας ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το αγροτικό ζήτημα και για τη συγκοινωνία. Το σημαντικό ήταν ότι δεν πραγματοποίησε τίποτα από όλα αυτά. Στην ουσία ήταν άβουλος και αιχμάλωτος των αστοτσιφλικάδων. Επίσης, αξιόλογοι πολιτικοί εκείνου του καιρού ήταν ο Αντώνης Καρτάλης και ο Αλέξανδρος Κασσαβέτης¹³⁸.

Ο Γ. Φιλάρετος, πολιτικός και άριστος δημοσιογράφος, ιδρυτής του Συλλόγου "Ρήγας" και της ομώνυμης εφημερίδας.

(βλ. Κολιού Νίτσα, *Τυπο-φωτο-γραφικό πανόραμα του Βόλου*, ό.π.)

¹³⁸ Κορδάτος Γιάννης, *Η ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, ό.π., σσ. 988-992.

9.2. Τοπική αυτοδιοίκηση

Ο Δήμος Παγασών, όπως αρχικά ονομαζόταν ο Δήμος Βόλου, ξεκίνησε τη θητεία του το Μάρτη του 1883. Το Δημοτικό Συμβούλιο που διοικούσε την πόλη από το 1878 παρέμεινε ως τις πρώτες δημοτικές εκλογές του 1883 με πρώτο αιρετό Δήμαρχο τον Γεώργιο Καρτάλη¹³⁹.

Η σφραγίδα του Δήμου Παγασών με έμβλημα την Αργώ

Γεώργιος Καρτάλης

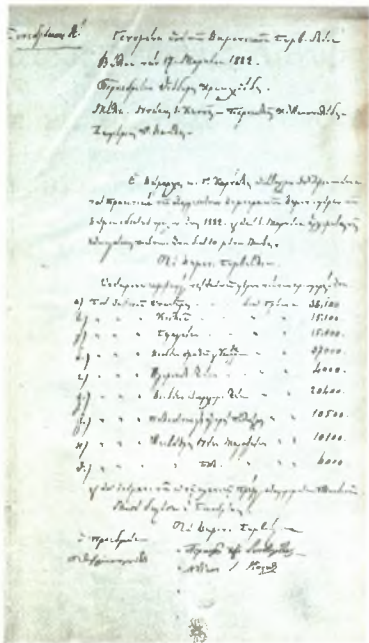
(βλ. *Βόλος ένας αιώνας, Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955)*, ό.π.)

(βλ. Ζαχαρίου Γιώργος, Σελίδες από την ιστορία της Μαγνησίας, εκδ. Κώδικας, Βόλος, 1994)

Ο Δήμος, σύμφωνα με το νόμο, ήταν υπεύθυνος για την εκπαίδευση, την Αστυνομία, την Πυροσβεστική και την οικονομική ενίσχυση των δικαστικών υπηρεσιών, της χωροφυλακής και της εκκλησίας. Ο ρόλος του Δήμου ήταν καθοριστικός για την πόλη. Οι δημοτικές αρχές εργάστηκαν με συνέπεια. Για το σχέδιο της πόλης τον πρώτο μηχανικό που προσέλαβε ο Δήμος ήταν ο Μιχάλης Μπιτζάκης το 1882. Από το 1883 έως το 1891, που ήταν δήμαρχος ο Γεώργιος Καρτάλης πραγματοποιήθηκαν και επιλύθηκαν πολλά έργα και προβλήματα. Το 1883 μετά από πλημμύρες αποφασίστηκε η μεταφορά της κοίτης του χειμάρρου Κραυσίδωνα, γεγονός που είχε ως συνέπεια την διεύρυνση του λιμανιού του Βόλου και την αποφυγή πλημμυρών. Επίσης, με πρωτοβουλία του Δημοτικού Συμβουλίου

¹³⁹ *Βόλος ένας αιώνας, Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881), έως τους σεισμούς (1955)*, ό.π., σσ. 247-248.

κατασκευάστηκε το νεκροταφείο του Βόλου στην περιοχή Ξηροκάμπου, ανηγέρθη ο ναός των Αγίων Θεοδώρων, λειτούργησαν δημοτικά σφαγεία, έγινε ο επαρχιακός δρόμος Βόλου – Αγριάς καθώς και άλλα έργα.

Από τα πρα

οτικού Συμβουλίου Βόλου, 17 Μαρτίου 1882

(βλ. Βόλος ένας αιώνας. Απο την ενταξη στο ελληνικο κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955), ό.π.)

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΤΟΠΑΛΗΣ
Δήμαρχος Παγασών

Από την πινακοθήκη του Δήμου

Νέος δήμαρχος εκλέχτηκε ο Αλέξανδρος Τοπάλης. Το Δημοτικό Συμβούλιο αποτελούσαν σημαντικοί παράγοντες της πόλης και κυρίως εκφραστές της ανερχόμενης αστικής τάξης (βιομήχανοι, μεγαλέμποροι, κ.α.)¹⁴⁰.

Ο Αλέξανδρος Τοπάλης εξελέγη δήμαρχος Παγασών το 1891. δύο σημαντικά έργα σφράγισαν τη θητεία του: το εργοστάσιο φωταερίου

¹⁴⁰ Βόλος ένας αιώνας,, ό.π., σσ. 247-248.

που εγκαινιάστηκε τον Απρίλιο του 1895 και χτίστηκε σε χώρο της μουσουλμανικής κοινότητας, η ανέγερση του Δημοτικού Θεάτρου καθώς και η μπάντα δημοτικής μουσικής. Ο Τοπάλης συνέβαλε στον εξευρωπαϊσμό της πόλης¹⁴¹.

Το Δημοτικό Θέατρο εγκαινιάστηκε στις 2 Φεβρουαρίου του 1897, την εποχή που ήταν δήμαρχος ο γιατρός Ιωάννης Αργύρης ή Χατζηαργύρης που εκλέχτηκε το 1895. Η θητεία του συνέπεσε με τραγικά γεγονότα. Το 1897 ήταν μια ατυχής χρονιά λόγω της κατοχής του Βόλου από τους Τούρκους. Κάθε πρωτοβουλία έμεινε ημιτελής και το Δημοτικό Ταμείο λόγω των συνθηκών άδειασε κυριολεκτικά¹⁴².

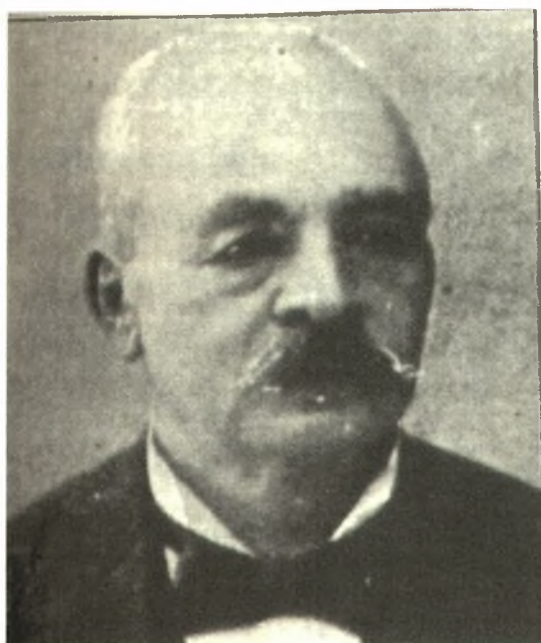

Το παλιό Δημοτικό Θέατρο

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

¹⁴¹ Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π., σ. 102

¹⁴² *Βόλος ένας αιώνας, Βόλος ένας αιώνας. Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955)*, ό.π., σ. 249.

Ιωάννης Χατζηαργύρης, Δήμαρχος Παγασών

(βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10 Πολιτισμός

10.1. Εκδοτική δραστηριότητα στο Βόλο

Οι πρώτοι οικιστές της νέας πόλης του Βόλου, μετά το 1840, δεν έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την τυπογραφία, διότι κύριο μέλημά τους τη συγκεκριμένη εποχή ήταν η εμπορική τους ανάπτυξη καθώς και η προσαρμογή τους στις αλλαγές των καιρών¹⁴³.

Στο Βόλο ως το 1881 δεν υπήρχαν τυπογραφεία και δεν εκδίδονταν εφημερίδες. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως στο Βόλο υπήρχε ήδη από το 1860 βιβλιοπωλείο των αδερφών Καψαρού από την Πορταριά, ενώ αργότερα το 1879 άνοιξε βιβλιοπωλείο ο Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης¹⁴⁴.

Ο Βόλος ως νεοσύστατη πόλη με αστικό χαρακτήρα αρχίζει να εκφράζει από νωρίς, λίγο πριν το 1881, την ανάγκη του να εκφραστεί μέσα από τον έντυπο τύπο. Η έκδοση βιβλίων και περιοδικών με ποικίλη ύλη θα ικανοποιήσει αυτή την ανάγκη. Απαραίτητη όμως προϋπόθεση για την ανάγκη αυτή είναι η ίδρυση και λειτουργία τοπικών τυπογραφείων.

Η ανάγκη για υποστήριξη των νέων βιομηχανιών και τραπεζών με έντυπο υλικό καθώς και η ανάγκη για τη διάδοση των ιδεών σε πλατύτερα κοινωνικά στρώματα γέννησε την τυπογραφία στη νεοσύστατη πόλη του Βόλου αμέσως μετά την απελευθέρωση (1881). Η νέα αυτή επαγγελματική τάξη, οι τυπογράφοι, ήταν άνθρωποι που αγαπούσαν την πρόοδο και είχαν μεγάλες πνευματικές ανησυχίες. Η συχνή επαφή τους με συγγραφείς και διανοούμενους τους έκανε μεγάλους μαχητές και υποστηρικτές σε αγώνες κοινωνικούς και εθνικούς.

¹⁴³ Παναγιώτου Γιώργος, «Έντυπα και εκδοτική κίνηση στο Βόλο», *Βόλος: 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, ό.π., Χαρίτος Χ. [Επιμ.], σσ. 265-273.

¹⁴⁴ Φώτου Χρήστος, «Ο Βόλος και οι Θεσσαλικοί σιδηρόδρομοι», *Θεσσαλικοί σιδηρόδρομοι και Τζιόρτζιο ντε Κίρικο*, ό.π., σσ. 9-

Στα τέλη του 19ου αιώνα ιδρύθηκαν τα πρώτα τυπογραφεία στο Βόλο. Τα περισσότερα διέθεταν χειροκίνητα ή ποδοκίνητα πιεστήρια, τα περίφημα Βικτώρια ή τα τιπ-τοπ¹⁴⁵.

Εργάτες σε τυπογραφείο Βολιώτικης εφημερίδας

(βλ. Σάμιος Παντελής, «τυπογραφία στον Βόλο», *Εν Βόλω*, τευχ. 13, Απριλ. – Ιούν. 2004)

Ο βολιώτικος τύπος γεννήθηκε ιστορικά και άρχισε τη δυναμική του πορεία αμέσως μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους στις 2 Νοεμβρίου του 1881¹⁴⁶. Οι πρώτες εφημερίδες του Βόλου παρουσιάζουν τις ανησυχίες και τις πολιτικοκοινωνικές ζυμώσεις της εποχής. Λειτουργούν ως πρόδρομοι της πολυπόθητης ελευθερίας¹⁴⁷.

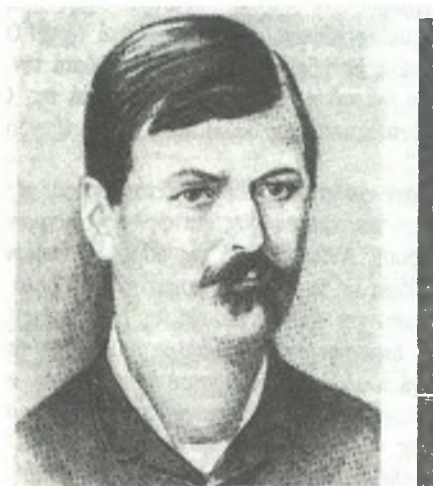
Για πολλά χρόνια ο Βόλος βρισκόταν στο μεταίχμιο μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Παρακολουθεί τα πάντα και νιώθει την ανάγκη να εκφραστεί. Η πρώτη εφημερίδα εκδόθηκε στην Αθήνα και χαρακτηρίζεται από αδιαφάνεια. Αργότερα κάποια φύλλα ανέφεραν ως τόπο έκδοσης το Βόλο, αλλά είναι σίγουρο ότι τυπώνονταν στην Αθήνα. Με την είσοδο του

¹⁴⁵ Σάμιος Παντελής, «Η τυπογραφία στον Βόλο», *Εν Βόλω*, , ό.π., σσ. 40-43.

¹⁴⁶ Βόλος ένας αιώνας, ό.π., σ. 282.

¹⁴⁷ Κορδάτος Γιάννης, *Η ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, ό.π., σ. 985

ελληνικού στρατού στην πόλη κυκλοφόρησε στον Βόλο. Ο **Κων/νος Σακελλαρίδης** ήταν ο εκδότης της. Η εφημερίδα έφερε το όνομα "Θεσσαλία" χωρίς να έχει καμία σχέση με τη σημερινή. Κυκλοφόρησε από το 1881 έως το 1888 και από το 1892 ως το 1902.

Εικ.1 : Κων/νος Σακελλαρίδης

Ο τυπογράφος **Αντώνιος Καραβατσέλος** εκδίδει στις 3 Νοεμβρίου 1881 (μια μέρα μετά την απελευθέρωση) την εφημερίδα "Φωνή του Λαού", έντυπο που έζησε ως τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897¹⁴⁸.

Πρόκειται για την αρχαιότερη θεσσαλική εφημερίδα. Στην αρχή υποστήριζε την προοδευτική μερίδα της αστικής τάξης, αλλά δεν μπόρεσε να επιζήσει για πολύ. Έκλεισε και ξαναεμφανίστηκε το 1892.

Με μικρές διακοπές διατηρήθηκε ως το 1902. δυστυχώς σώθηκαν πολύ λίγα φύλλα, τα οποία βρίσκονται σε ιδιωτικές βιβλιοθήκες¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Παναγιώτου Α. Γιώργος, «Βολιώτικος Τύπος, ο Γουτεμβέργιος στη Ξόβεργα», *Εν Βόλω*, ό.π., σσ. 12-16.

¹⁴⁹ Κορδάτος Γιάννης, *Η Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, ό.π., σ. 985

**Διαφήμιση του τυπογραφείου Καραβατσέλου,
που έβγαλε το 1881 τη “Φωνή του Λαού”.**

Εικ. 2

(Εικ.1,2: βλ. Κολιού Νίτσα, *Τυπο-φωτο- γραφικό πανόραμα του Βόλου*, ό.π.)

ΦΩΝΗ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

ΟΡΟΙ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

Ἐν Βαλὼν ἑτάχεια ἀρχ. 6
Ἐν τῇ λαϊκῇ ἑλλάδι 7
Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ 8
Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ 9
Αἱ συνδρομαὶ προπληρώνονται

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΑΠΑΣ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ

Πᾶσα εἰρήνη ἀποδίδεται ὡς ἐξ ἑξῆς :
Διευθυνταὶ **ΦΩΝΗΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ**
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Α. ΚΑΡΑΒΑΤΣΕΛΟΥ

ΟΡΟΙ ΚΑΤΑΧΩΡΗΣΕΩΝ

Ἐν τῇ Α' καὶ Β' ἐκδόσει εἰσὶν ἄρ. 40
Διευθυνταὶ καὶ ἀγγέλαι κατ' ἀποκοπὴν
Πλειστηριασμοὶ, συμπληρωματὶ ἐκπεμπόμενοι
Αἱ καταχωρήσεις ἐπὶ πληρωμῇ.

ΚΤΟΣ ΣΤ.

Ἐν Βόλῳ τῇ 18 Ἰανουαρίου 1897 Σελ. 262

ΑΡΙΘ. 262

ΕΛΛΗΝ ΓΕΩΡΓΙΚΟΝ ΤΑΜΕΙΟΝ

Εἰς οὐδὲν μέρος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου νομίζομεν ἐπιβάλλεται ἰδιώτικη φορολογία εἰς ἐπαρχίους ἢ νομαρχιακὰς περιφέρειας τοῦ Κράτους, χωρὶς ἐκ τοῦ προτέρου νὰ καθορισθῇ καὶ μέχρι τῶν ἐλαχίστων λευκομεριδίων, τὸ ἀντάλλαγμα τὸ ἀντιστηνόμενον, ὅπου προωρίζεται νὰ παρασχεθῇ ὡς ἀμοιβὴ τῆς τοιαύτης φορολογίας.

Παρ' ἡμῖν ὅμως χωρὶς ἀκόμη ἡ τοιαύτη ἔρευνα νὰ προχωρήσῃ οὐτε καλὰ καὶ εἰς τὴν διατυπώσιν τῆς ἀρχῆς τοῦ σκοποῦ θέλει χρησιμοποιοθῇ, ἐνῶ τε περὶ αὐτῆς λεγόμενα καὶ διαθρονηλόμενα εὐρίσκονται ἔτι εἰς ρευστὴν καὶ ἀερόδυν κατὰστάσιν, προχωρήσαμεν ἡμῶς εἰς τὸ τέλος καὶ καθωρίσαμεν τὰς φορολογίας. Τὸ δὲ περιεργότερον οὐκ ἡ φορολογία αὕτη περιενοῦται καὶ τὸ πρόσημα τῆς δυνάμεις ὑπὲρ τοῦ Θεσσαλικοῦ λαοῦ, ἐπιβάλλεται φορολογία ἀνεξετάστως καὶ ἀνεξερευνήτως, καὶ ἡ φορολογία αὕτη, διὰ τὴν ὅποιον ἂν εἰς ἄλλας ἐπαρχίας ἐπιβάλλεται κατὰ τὸ ἐκαστὸν μόνον, θὰ ἐτίρουν δύνανται, καὶ θὰ ἐσέειτο ἡ γῆ ἐκ τῆς βοτῆς τῶν διαμαρτυρῶν, ἐνταῦθα ἐκλαμβάνεται ὡς ἡ μᾶλλον καλακτικὴ εὐνοία ὡς τὸ τιμωτάτον ὄφελος, διὰ τοῦ ὁποῦ οἱ ἀργοντες ἐκδηλοῦσιν τὴν ὑπὲρ τοῦ πιστοῦ καὶ εὐνοουμένου λαοῦ πολυμέριμον συμπέθειαν καὶ σπουρῇ.

Οἱ δὲ ἀντιπρόσωποι, καὶ αὐτοὶ ὡς νὰ ἐδίδουν τὰς γλώσσας τῶν οὐχὶ βούλονται, ἀποδείχονται καὶ συζητοῦσι περὶ πραγμάτων καὶ σκέψεων, ἐντελὲς ξένων, καὶ ὡς μὴ συνδεόμενων μὲ τὸ κοινοβουλευτικὸν πολιτεῖμα, μὲ τὸν λεγόμενον ἄρτην εἰς τὸν ὅποιον ὠρκοῦσθαι πείνται καὶ εὐλαβεῖαν.

Κίς τριῶν ἀναγκῶν τὴν πληρῶν θέλουν χρησιμεύει οἱ πόροι τοῦ Γεωργικοῦ Ταμείου, ἀπαντῶσιν οἱ δημοὶ οὐργοὶ καὶ συντάσσονται αὐτοῦ ἐξετάσων μεν τοὺς τρεῖς κατὰ σειράν, καὶ ἰδὼμεν κατὰ πόσον δικαιολογεῖται ἡ εἰδικὴ φορολογία πρὸς ἀδελφοὺς καὶ κατασκευῇ καὶ διαχείρισιν τῶν πόρων αὐτῶν.

Ἐν πρώτοις, ἡ ἀνάγκη τῆς ἀκαλα-

τριώσεως τῶν τμημάτων τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν Γεωργικῶν ὑπὲρ τῶν ἐπιμύρων καλλιεργητῶν. Ἀλλὰ ποῦ γῆς τὸ μέρος ἢ τὸ ὅλον συνεσιφέρει ὑπὲρ τοῦ ὅλου καὶ τοῦ μέρους, χωρὶς ἐπὶ τῶν νὰ διαπιστωθῇ ἡ ἀνάγκη τῆς τοιαύτης καταμερίσεως τῶν ἀναγκῶν. Οὐδεὶς ἀρνεῖται ὅτι ἐν Θεσσαλίᾳ ὡς καὶ ἐλλαχού τοῦ Βασιλείου ὑπάρχουσιν ἐπιμύροι καλλιεργηταί, ἀλλὰ καὶ κατὰ πόσον θέλον ἡ ἀνθρώπινος νόμος, οἱ μὴ ἐπιμύροι καλλιεργηταὶ ἐπιβαρύνονται νὰ συνεσιφέρωσιν ὑπὲρ τῶν τοιούτων. Διὰ τὴν ἐκτέλεσιν μὴ πως ἡ φορολογία τοῦ σίτου καὶ τῶν ἄλλων προϊόντων εἶναι παραγωγή μόνον τῶν ἐπιμύρων ἢ τῶν γεωργικῶν, καὶ δὲν εἶναι τῶν ἄλλων καλλιεργητῶν. Τότε λοιπὸν διατί αὐτοὺς τοὺς τρίτους, τοὺς μὴ ἔχοντας οὐδὲ συμφέρον οὐδὲ σχέσιν, οὐδὲ καὶ ἀπώτερον σκοπὸν ὠφελείας ἐκ τῆς ἀπαλλοτριώσεως ἥτις εἶναι καὶ αὐτὸ ζήτημα ἂν θὰ καταστήσει τοὺς ἐπιμύρους καλλιεργητὰς κατὰ τὴν ἀφ' ὅτι εἶναι, ἐπιβάλλεται παρανομίως καὶ ἀνευ ἀνταλλάγματος φορολογία.

Ἄλλ' ἔστω καὶ ἂν κατηγορηματικῶς δὲν ἀπαντήσωσιν οἱ δρῶντες καὶ εἰρηγῆται τῆς ἐπιβληθείσης φορολογίας, διὰ τὸν πρῶτον σκοπὸν ἢ ἀνάγκην, μένει ὁ δεύτερος εἴτε τὸ ὅτι οἱ πόροι θὰ χρησιμεύωσιν ὑπὲρ τῆς ἐκτελέσεως καὶ κατασκευῆς τῶν περιπτώσεων ὑδραυλικῶν ἔργων, τῆς σώτηρας αὐτῆς σαινίδος, τοῦ σωστικοῦ αὐτοῦ σωσίδου, ὅπου τείνεται εἰς τὸν Θεσσαλικὸν λαόν, ὡς τὸ καλλίτερον ἀντάλλαγμα οἰσότητος ἐπιβληθῆται φορολογίας. Ἀλλ' ὅμως ἐν βίβασιν ἀντιστήνουμεν, ἀλλὰ καὶ πόσα ὑπὲρ καὶ κατὰ ὑπολόγιστον καὶ ἐν ὑπόψει ἡ ἐπιτροπὴ ἢ ἐκ μηχανικῶν ἢ δημοσιευσοῦ καὶ αὐτὴ τὴν ἐκθεσίαν τῆς ἐν τῷ αὐτῷ τύχῃ τῆς ἄλλης ἐπιτροπῆς, μὴ πως καὶ αὕτη ὡς τοῦλάχιστον ἦτο καὶ εἶναι ὁ προορισμός τῆς, διευτυποῦς ἡ διατυπώσιν ἐν τῇ ἐκθεσίᾳ τῆς, τὸ ὁριστικὸν τὸ βεβαιούμενον, ἀναμασὰ ἄς μᾶς ἐπιτραπῇ ἡ ἐκφρασις, τὴν ἐκθεσίαν τοῦ ἄλλοτε προηγουμένου τῆς ἀποστολῆς τῶν Γάλλων μηχανικῶν κ. Γκοτλάν, καὶ μᾶλλον καταγίνεται εἰς τὸ νὰ κληρονομήσῃ τὰ συμπεράσματα ἐκείνης, ἢ νὰ διατυπώσῃ ἰδικὰ τῇ, στερηζόμενα

ἐπὶ πραγμάτων καὶ ἀξιοθῶν, ὡς ἐπιβάλλεται εἰς τοὺς εἰδικῶς ἔχοντας ἐντολὴν νὰ ἐκφράσωσι πορίσματα, ἐκ τῶν μαθηματικῶν γνώσεων ἐλλειψόμενα καὶ μετ' αὐτῶν συνδεδεμένα.

Ὅμιλοῦσι περὶ κατασκευῆς ἔργων, περὶ μεταβολῆς ἢ καὶ μετατροπῆς ρεῖθρων καὶ ρευμάτων, παταμῶν καὶ λιμνῶν ἀλλ' ὅλα οἱ ὅροι γλωσσικοῦ συζητητῶν περὶ ἀθανάσιας ψυχῆς, ἢ περὶ πραγμάτων ἄτινα ἐκ τοῦ πλησίον ἐμελέτησαν καὶ κατενόησαν, καὶ εἰς βίβασιν περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων.

Ἄφοι λοιπὸν ἐπιτραπῇ περ' αὐτοῖς τοῖς μαθηματικῶν μηχανικῶν ἢ ἀρχιτεκτονικῶν τοιαύτη ἀβεβαιότης καὶ τοιαύτη ἀτέλεια γνώσεων περὶ τοῦ τί θέον γενέσθαι ἐν τίνι δικαιοματί, καὶ πρὸς πόσον σκοπὸν θὰ ἐπιβληθῇ φορολογία, ἥτις καὶ ὅταν ἐπιβληθῇ θὰ παρουσῇ καὶ τὸ ἄλλο χειρότερον ἀποτέλεσμα. τὸ νὰ συμβῇ ἄλλη εἰς ἐπίτευξιν ὠφελειῶν ὑπὲρ τρίτων, μετ' ὧν οὐδὲν συμφέρον κοινόν ἔχει, ἢ δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ὡς κατὰ μέγεθος συμμέλλον εἰς τὴν γενικὴν ὠφελείαν, διότι πολλὰ τὰ πλεῖστα τῶν κατασκευασθραμένων ὑδραυλικῶν ἔργων, ὡς σκοπὸν καὶ ἀποτέλεσμα θὰ ἀποφέρωσιν εἰς τὸν πλοῦτα τῶν τοῦ Δημοσίου, ἐκ τῆς ἐκπονήσεως ἐκαστοῦ αὐτῶν χιλιάδων πλῆθους γῆς ἐκ τῶν ἀποξηρανθησάντων, εἴτε ὑπὲρ ἰδιοκτητῶν, οἱ ὅποιοι εἰς τὴν καταβληθῆσάντων φορολογίαν κατ' ἐλάχιστον θὰ συμμετέσχουσιν.

Μένει ὡς τρίτη καὶ σπουδαιότερα πληρῶς ἀνάγκη, ἡ διὰ τῆς συστάσεως τοῦ Γεωργικοῦ Ταμείου, ἀνακούφις τῶν καλλιεργητῶν ἐπιμύρων καὶ μὴ, ἀπὸ τῆς καταπιεζούσης αὐτοὺς τοκογλυφίας, πρὸς κατάργησιν καὶ καταπολέμησιν τῆς ὁποίας ἀπαριθμοῦνται ὅλα τα κακά, ἅτινα οἱ εὐφρανταστάτοι τῶν ποιητῶν καὶ δραματογράφων ἀνέγραψαν καὶ ἐξιδανικεύσαν ἐν τοῖς θαυμαζομένοις ἔργοις τῆς ποιητικῆς ἐμπνευστικῶς τῶν.

Τῇ ἀληθείᾳ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἤδυνάτο τις νὰ συμψηφίσῃ μετὰ τῶν πρωτοεργατῶν καὶ πρωταθλητῶν καὶ πρωτοστατῶν καὶ ἐλογητῶν τῆς φορολογίας αὐτῆς. Ἀλλ' ἴσα ἴσα οἱ λόγοι οἱ μεγάλοι καὶ καλλίμοροι αὐτοὶ μᾶς τρομάζουσιν καὶ πιεσοῦσι, καὶ μᾶς κά-

Η "Φωνή του Λαού" (1881-1901) του Αντ. Καραβατσέλου. Εδώ το φύλλο της 18ης Ιανουαρίου 1897 (εβδομαδιαίο αυτή την εποχή) διαστάσεων 24X35 εκ.

(βλ. Κολιού Νίτσα, Τυπο-φωτο-γραφικό πανόραμα του Βόλου, ό.π.)

Τυπογράφοι, κυρίως, εκδίδουν τις πρώτες εφημερίδες της πόλης, ενώ σε προεκλογικές περιόδους, τα τοπικά κόμματα κυκλοφορούν έντυπα με λίγες σελίδες για να υποστηρίξουν την παράταξή τους. Σε μη προεκλογική περίοδο η θεματογραφία των εντύπων ελάχιστα αφορούν τον τόπο τους και τους κατοίκους του. Όταν αναφέρονται στην πόλη περιορίζονται σε διαμάχες πολιτικών προσώπων ή σε κουτσομπολιά. Οι διαστάσεις των πρώτων εφημερίδων ήταν πολύ μικρότερες απ' τις σημερινές. Προς το τέλος του 19ου αιώνα εμφανίζονται έντυπα με μεγαλύτερο σχήμα.

Εκτός από τις δύο εφημερίδες που προαναφέρθηκαν, σημαντικές ήταν και οι εφημερίδες "Ρήγας του Λαού" (που ο τίτλος του δεν έχει καμία σχέση με το Ρήγα Βελεστινλή). Σ' αυτήν έγραψαν τα πιο φωτεινά πνεύματα της εποχής.

Ακόμη το "Εθνικόν Μεγαλείον", "Ο Βώλος", οι "Παγασαί" του τυπογράφου Ιωάννη Φ. Μπέμπου και το "Βήμα"¹⁵⁰.

¹⁵⁰ Παναγιώτου Α. Γιώργος, «Βολιώτικος Τύπος, ο Γουτεμβέργιος στην Ξόβεργα», *Εν Βόλω*, ό.π., σσ. 12-16.

Το φύλλο της Θεσσαλίας όπως κυκλοφόρησε στις 18-12-1882

(βλ. Βόλος ένας αιώνας. Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955), ό.π.)

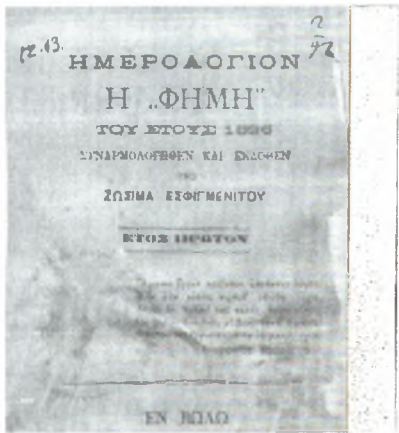
Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης

Ο Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης υπήρξε μια μεγάλη πνευματική μορφή που ασχολήθηκε συστηματικά με την αρχειακή έρευνα της παλιάς εποχής της Θεσσαλομαγνησίας. Περιέτρεξε όλη την περιοχή, αντέγραψε επιγραφές, διέσωσε παραδόσεις και μάζεψε ιστορικό υλικό για τα χρόνια της τουρκοκρατίας και την επανάσταση του 1821¹⁵¹.

Το πραγματικό του όνομα ήταν Ζήσης Καμπυλάκης και γεννήθηκε το 1835 στον Άγιο Λαυρέντιο. Στην τοπική ιστορία έμεινε γνωστός με το όνομα Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης από το 1860 εξαιτίας της φοίτησής του στην Αθωνιάδα Σχολή του Αγίου Όρους, όπου είχε πάει για να μορφωθεί. Το όνομα αυτό το διατήρησε και αργότερα αφού του εγκατέλειψε το μοναστήρι και ασχολήθηκε με τα κοσμικά. Όταν εγκαταστάθηκε στο Βόλο άρχισε να εκδίδει βιβλία με σκοπό να μεταδώσει τη γνώση του. Το 1897 ιδρύει το βιβλιοπωλείο του 'Η Ιωλκός', απ'

¹⁵¹ Κορδάτος Γιάννης, *Η ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, ό.π. σ. 11

όπου δίνει τις δικές του πνευματικές και θρησκευτικές μάχες μέχρι το θάνατό του το 1902. Συγκεντρώνει χιλιάδες τόμους σπάνιων βιβλίων και εγγράφων και διασώζει πολύτιμο αρχαιολογικό, ιστορικό και λαογραφικό υλικό απ' όλη την περιοχή. Εκδίδει το ημερολόγιο "Η Φήμη" το 1886 και το 1887. Το 1889 ο Ζωσιμάς εκδίδει το περιοδικό "Προμηθεύς" για 13 χρόνια ως το 1901. Ξεκινάει ως μηνιαίο και εξελίσσεται σε δεκαπενθήμερο περιοδικό με συνδρομητές σ' όλη την Ελλάδα. Η εκδοτική του όμως δραστηριότητα συνεχίζεται. Η προσφορά του στο κοινωνικό σύνολο της εποχής είναι μεγάλης σημασίας. Η γνώση μας για την περιοχή αν δεν υπήρχε αυτός ο σπουδαίος εκδότης θα ήταν σαφώς φτωχότερη¹⁵².

Διάφορες εκδόσεις του Ζωσιμά Εσφιγμενίτη

(βλ. Σάμιος Παντελής, «Η τυπογραφία στον Βόλο», *Εν Βόλω*, ό.π.)

¹⁵² Μουγογιάννης Γιάννης, «Ο εκδότης Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης», *Εν Βόλω*, ό.π., σσ. 56-57.

Σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας δίνει ο Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης ως τον Ιανουάριο του 1897 κυκλοφόρησαν στον Βόλο 28 εφημερίδες:

1. «Θεσσαλία» από το 1881-88
2. «Φωνή του λαού» από το 1881 Νοέμβρ. 2
3. «Ελευθερία» από το 1883-1884 (εικ. 1)
4. «Εθνικόν Μεγαλείον» 1884 (εικ. 2)
5. «Βώλος » από το Σεπτέμβριο 9(εικ. 3)
6. «Πήλιον » 1888 (εικ. 4)
7. «Παγασαί» 1889 κατ' Αύγουστον.
8. «Πατρίς » από το 1891 Αύγουστο 24(εικ. 5)
9. «Λαός » από το 1891 Μαρτ. 24 φ 12(εικ. 6)
10. « Νέα Θεσσαλία» 1892 Ιουλ. 29
11. «Σατανάς», 1882
12. «Σύγκλητος», ολίγα φύλλα
13. «Ανεξαρτησία », ολίγα φύλλα
14. «Δημητριάς», 1893 Απρ. 8 φ 3 (εικ. 7)
15. «Πρόοδος », 1894, ολίγα φύλλα
- 16 «Φωνή των έξω Ελλήνων », από το 1894 (εικ. 8)

17. «Αναμόρφωσις», ημερησία, ολίγα φύλλα (εικ. 9)

18. «Αγκάθι» από το 1896, φύλλα 12(εικ. 10)

19. «Χείρων» 1896 Φεβρ. 21 εν φύλλο.

20. «Σημαία», ολίγα φύλλα (εικ. 11)

21. «Αυγή», 1895 κατ' Απρίλιο (εικ. 12)

22. «Σάτυρος», φύλλα 2(εικ. 13)

23. «Κορδόνι», 1895 φυλλ. 3

24. «Ρήγας », 1885 Μαρτ. 12 φυλλ. 7(εικ. 14)

25. «΄Αβδηρα», ολίγα φύλλα

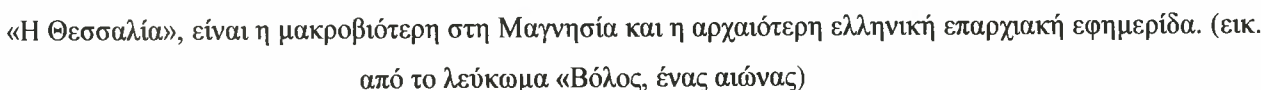
26. «Πλειάς», 1886 Δεκεμβρ. 29 Φυλ 2

27. «Ισότης», 1891 Ιαν. 10 Φυλ 7

28. «Βήμα», 1897 Ιανουαρίου 13

Ο Ε. Παπαγεωργιάδης υπήρξε εκδότης της εβδομαδιαίας εφημερίδας «Ελευθερία». Ο τυπογράφος Ν. Ρουσσόπουλος εξέδωσε την δισέλιδη εβδομαδιαία εφημερίδα «Εθνικόν Μεγαλείον», από το 1883 ως το 1900. Από το 1886 ως το 1906 κυκλοφόρησε ο «Βόλος» εβδομαδιαία δισέλιδη εφημερίδα, την οποία εξέδωσε ο τυπογράφος Ιωάννης Ν. Δομέστιχος και οι «Παγασαί» από τον τυπογράφο Ιωάννη Φ. Μπέμπο. Αυτή την περίοδο κυκλοφόρησαν επίσης σατυρικά φύλλα, φαινόμενο που παρατηρούνταν σε όλη την Ελλάδα. Τέτοιου είδους πολιτική και κοινωνική κριτική ασκούσαν τα σατυρικά φύλλα «Βόλος» (1884), «ο Βλάξ»

Οι περισσότερες βολιώτικες εφημερίδες, αξίζει να σημειωθεί, ότι ήταν με το μέρος του λαού. Αυτό αποδεικνύεται πέρα από το περιεχόμενο και από τον τίτλο τους, όπως για παράδειγμα η «εφημερίς του λαού» όπως αυτοαποκαλούνταν η πρώτη «Θεσσαλία» καθώς και άλλες¹⁵³.

¹⁵³ Παναγιώτου Γιώργος, «Έντυπα και εκδοτική κίνηση στο Βόλο», *Βόλος: 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ό.π., σσ. 265-273

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
08/12/2017 04:28:15 EET - 137.108.70.7

ΕΘΝΙΚΟΝ ΜΕΓΑΛΕΙΟΝ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΟΥΜΕΝΟΥ ΛΑΟΥ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΠΡΟΠΛΗΡΩΤΕΑ

Ετήσιον 12. 20.

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΔΙΣ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ

Υπεύθυνος Συντάκτης
Κ. Ι. ΔΑΣΤΕΡΙΑΔΗΣΔιευθυντής
Σ. ΡΟΥΣΣΟΥΛΟΣ

ΤΙΜΗ ΚΑΤΑΧΩΡΗΣΕΩΝ

Δι' έκαστον στήλον διατρίβων Α. 40
Αι εἰσδοκίαι κατ' ἀποκοπήν.

Ἀλληλογραφία ἐκ Μακεδονίας.

Περὶ τῆς ἱστορικῆς μελέτης τῆς πόλεως Σερρών ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων.

Ἡ πόλις Σέρραι κείται εἰς γαμηλὴν πεδιάδα Ν. Δ. ἀπὸ τῆς θάλασσας ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος, ὅστις ἐπιπλεῖται καθ' ἑκάστον ἔτος διὰ πλημμυρῶν τὴν ἰλὺν, καὶ οὕτως αὐτὴν εὐφοροῦσιν.

Ὁ ἀρχαιότατος κάτοικος τῶν Σερρῶν ἀναφέρεται οἱ Παιόπλαι, λαοὶ τῶν Παιονίων, καταλαβόντες ὅλην τὴν ἐκ τῆς πόλεως τοῦ Παγγαίου ὄρους χώραν. Ὁ πρῶτος γινώσκων αὐτῶν ἀναφέρεται ὁ ἡμίθεος Παιών, υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Καλύπτης, θυγατρὸς τοῦ Αἰόλου, ἐξ οὗ δὲ οὐκ αὖτις ἐκλήθη καὶ Αἰωλίδαι. Οἱ Παιόπλαι αὐτοὶ λέγεται ἐπὶ τὸ πλείστον γεωργικῶς διωκόντες τὸ πρῶτον ἀσκήσαντες, μέχρις οὗ δύο ἀδελφοὶ σχηματίσαντες ἐπὶ αὐτοῦ δυνατὴν μερίδα τοῦ λαοῦ μετέβησαν πρὸς τὴν βασιλείαν τῆς Περσίδος Δαρειοῦ τὸν Ὑστάσπου, ἵνα τῇ βοθείᾳ αὐτοῦ λάβωσι τὴν τροχίαν τῆς πόλεως.

Ὁ Δαρειὸς ὅμως ἀντὶ τῆς παροτρύνσεως βοήθειαν, ἀλλ' ἐν ἀπέκλεισεν αὐτῷ ἀποδοῦν, ὑποσχόμενος αὐτῷ τὴν πόλιν ὡς μισθὸν ἵνα αὐτὸς ἐκ τῆς πόλεως ἀφαιρῇ τὸν λαόν. Ὁ Δαρειὸς ὅμως ἀντὶ τῆς παροτρύνσεως βοήθειαν, ἀλλ' ἐν ἀπέκλεισεν αὐτῷ ἀποδοῦν, ὑποσχόμενος αὐτῷ τὴν πόλιν ὡς μισθὸν ἵνα αὐτὸς ἐκ τῆς πόλεως ἀφαιρῇ τὸν λαόν. Ὁ Δαρειὸς ὅμως ἀντὶ τῆς παροτρύνσεως βοήθειαν, ἀλλ' ἐν ἀπέκλεισεν αὐτῷ ἀποδοῦν, ὑποσχόμενος αὐτῷ τὴν πόλιν ὡς μισθὸν ἵνα αὐτὸς ἐκ τῆς πόλεως ἀφαιρῇ τὸν λαόν.

Ἐπεὶ δὲ τὸ πάλαι καὶ ἄλλα ὀνόματα, ὡς Σέρραι, Σέρροι, Σέρρα, Φερραὶ, Σερραῖον, πόλις καὶ Σέρραι, ἀναφέρονται ἐν παλαιῇ τῇ ὀνομασίᾳ τῆς πόλεως ὁ Ἡρόδοτος, λέγων ἐν τῇ 2ῃ ἐπιστροφῇ ἡττημένους ἐξ Ἑλλάδος διέμειναν εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Σερραίων, οὓς διέειλεν ἀπερῆσαι τὸν πόλεον εἰς τὸν ὑπὸ λιμοῦ θνήσκοντα, τρετὸν αὐτοῦ. Ὁ Λύσιος ἐπίσης λέγων ἐν τῇ 1ῃ ἐπιστροφῇ Παῦλος νικῆσαι τὸν Περσίδα ἀφαιρῇ εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Σερρῶν, πρὸς δὲ καὶ ὁ Θεόπομπος τὸ ἀναφέρει

λέγων ἐν τῇ 2ῃ ἐπιστροφῇ καὶ ἐν τῇ 3ῃ πόλις Σέρραι τὸ πάλαι, τὸν κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν κατέστη γινώσκων καὶ ἐπίσημος διὰ τῆς καλλοῦς αὐτῆς, δι' ἧς καὶ τὸ μῆλόν τῆς ἑίδος κατέστη, τὸ μὲν τῶν Σέρρων καὶ Βουλγαρῶν, τὸ δὲ τῶν Βυζαντινῶν, ὅς ὦν ἐπεκλήθη, καὶ πλοῦσιν αὐτῶν εὐδαίμων πόλις, θαυμάσιον ἄνυσιν, καὶ μητροπόλιν.

Ἐδεδόθη δὲ τὸν χριστιανισμὸν μετὰ τοῦ Βου. καὶ Γου. Μ. Χ. αἰῶνος καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν περὶ τὸ 1204 Μ. Χ. ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Βουλγαρῶν, οἵτινες ἐκρημνίσαν τὰ παλαιὰ αὐτῆς τείχη καὶ ἐμείναν κύριοι ἐπὶ 37 ἔτη, τὸ δὲ 1245 ἐκυριεύσαν αὐτὴν οἱ Βυζαντινοὶ αυτοκράτωρ Δούκας, ὅστις ἐκπεδὼν ποιήσας τοὺς Βουλγαρούς, ἀνέκτισεν τὰ τείχη τῆς πόλεως, διώρισεν δὲ ἡγεμόνα αὐτῆς τὸν ἐκ βασιλικῆς γένους καταγόμενον Κατακουζίνον, ὅστις εἶχε πλούσια κτήματα ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ οὗ τὸ Β. Α. αὐτῆς προέσκειτο ὡς ἐνομοκράτει ἐπὶ καὶ νῦν φέρει τὸ ὄνομα αὐτοῦ «Κατακουζινοῦ συνοικία καὶ ὁθωμανιστὴ «Κατακουζινοῦ» καλούμενον. Τὸ 1345 Μ. Χ. ἐκυριεύσαν αὐτὴν Σέρρανοι, ὁ Δούσαν, Σέρρος τὴν καταγωγὴν, ὅστις ἐστέθη βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως τῶν Σερρῶν Μακαρίου. ὁ αὐτὸς συμμαχῆσαι μετὰ τοῦ τότε Βυζαντινοῦ αυτοκράτορος Ἀνδρονίκου καὶ συζυγῆσαι τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἑλένην ἐξελληνίσθη παντελῶς ἐπροστάτευε τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τέχνην καὶ καθωρμάτισεν τὴν πόλιν, διὰ διαφόρων οἰκοδομῶν, ἐξ ὧν σώζονται ἐπὶ καὶ νῦν αἱ ἐπὶ τῶν παλαιῶν ἐρείπων ἀνακτισθεῖσαι ἐκκλησίαι τῆς Μητροπόλεως καὶ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου καὶ τὰ ἐν τῇ ἀκροπόλει ἐρείπια βασιλικοῦ Παλατίου καὶ Πύργου, ὅς ἐκτίσας πρὸς τὴν τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἑλένης, ὅς μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐς τῆς παρεφθαρμένη ἐπιγραφή «Πύργος. . . . Ἑλένη. . . ὅς ἐκτίσας ἐν τῇ ὀρεινῇ. . .

Μετὰ τὸν ἄξιον μνηστὴ τούτων ἡγεμόνα τρεῖς ἡλώθη ἡ πόλις ὑπὸ διαφόρων βυρραβικῶν ἔθνων καὶ κατεδαφίσθη μέχρις οὗ αὐτῆς τὴν ἀνέκτισαν οἱ Σέρροι, οἵτινες περιέκλεισαν αὐτὴν ἐντὸς στερεῶν τειχῶν, ὧν τὰ εἰσὶν καὶ αἱ πύλαι καὶ νῦν ἐτι σώζονται.

Τελευταῖος δὲ κατακτητὴς τῶν Σερρῶν πρὸ τῆς Τουρκοκρατίας ὑπῆρξεν ὁ Βρότος, Ἕλληνας τὸ γένος, ὅστις ἐξομύσας παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς Τούρκους. Ὁ Βρότος οὗτος ὠνομάσθη Ὁρβανὸς—Βένος, ὅστις εἶχε πλούσια κτήματα εἰς Σέρρας καὶ τοῦ ὀνόματός καὶ νῦν σώζονται οἱ ἀπόγονοι μετὰ τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος. Τραχὺτὴ ἡ περιληπτικὴ σκιαγράφος τῶν Σερρῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι Τουρκοκρατίας.

Ἐπιφυλασσόμενος δὲ ἐν ἄλλῃ εὐκαιρίᾳ νὰ περιγράψω τὴν σημερινὴν κατὰστασιν αὐτῆς, διατελὼ μετ' ὑπελπίων.

Το "Εθνικόν Μεγαλεῖον" (1884-1900) τοῦ Ν. Ρουσσοῦλου. Στὴν ἀρχὴ διςβδομαδιαῖο σε μικρὸ σχήμα, το 1886 σε μεγάλο σχήμα καὶ ἀργότερα, πάλι σε μικρὸ, εβδομαδιαῖο.

Τρεῖς δείγματα με ἡμερομηνίες 28/7/1884, 30/10/1898, 9/3/1900

(Εκ. 2)

Ο ΒΩΛΟΣ

ΤΙΜΑΙ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

Ἐτήσια διὰ τοὺς ἐν τῷ ἱωαννικῷ ἔρ. 10
 ἱωαννικῷ ἔρ. 12
 Ἐξαμηνιαία 8
 ἱωαννικῷ ἔρ. 6

Ἐκδίδεται τὴς τῆς εβδομάδος.

ΕΚΔΟΤΑΙ

Ἱωάννης Ν. Δουρίσσης
 Κ. Ν. Παρασκευάπουλος

ΤΙΜΑΙ ΚΑΤΑΧΩΡΙΣΜΩΝ

Διατίθωνται στίχοι λεπτὰ 20. Εἰδοποιήσιον 15.
 Πᾶσα δημοσίευσιν προπληροῦται. Ὁ προπληρόντων
 τὴν συνδρομὴν τοῦ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ δημοσιεύῃ
 πανταχοῦ καὶ ἴσως εἰδοποιήσιν ἐκ 5—6 στίχων.

Τηλεγραφήματα.

ΒΕΡΛΙΝΟΝ, 1 Μαρτίου. — Τὸ σήμερον περὶ τῆς ὑγείας τοῦ
 αὐτοκράτορος δημοσιεύθη δελτίον λίγην ὅτι ἡ κατάστασις τοῦ αὐτο-
 κράτορος εἶναι εὐαίρετος.

Ἡ Βόρεια Γερμανία ἔφημερίς ἀγγέλλει ὅτι ὁ κ. Βισμαρκ
 πέσχει ἐκ ἐλαδίου καὶ ὅτι ὁ βασις τοῦ δολφίνου αὐτῷ ὅτι ἀπό-
 λυτος ἀνέπαυσις εἶναι ἀπαραίτητος.

ΠΑΡΙΣΙΟΙ, αὐθημερόν. — Τηλεγραφήματα εἰς Ἀθῆναις
 ὅτι κατὰ τινὰ φήμην οἱ Σουδανοὶ ἐκπορεύσαν τὸν Σουαχίμ καὶ ἐφύ-
 λαντες τὸν ἀγγλόν διώκοντες.

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 1 Μαρτίου. — Ἐξέδωκε προκήρυξις τοῦ αὐτοκράτο-
 ρος Φρειδερίκου πρὸς τὸν γερμανικὸν λαόν λέγουσα, ὅτι ἡ Γερ-
 μανία στηρίζουμένη εἰς τὴν ἐπιστῇ, ἰσχυρὸν ἐπιθυμεῖ νὰ ἐξακολουθῇ
 ἀπολαύουσα τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐν εἰρήνῃ παρουσίας.

Ὁ αὐτοκράτωρ, λίγαι ἡ προκήρυξις ἀπόφασις ἔχει νὰ συνεχίσῃ
 τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ θέλει προσπαθῆσαι νὰ καταστήσῃ τὴν
 Γερμανίαν τὸ κέντρον τῆς εἰρήνης καὶ νὰ προαγάγῃ τὴν εὐμερίαν
 τῆς αὐτοκρατορίας.

ΠΑΡΙΣΙΟΙ, 1 Μαρτίου. Αἱ ἐφημερίδες δίδονται συναικῶς τὴν
 προκήρυξιν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὴν πρὸς τὸν πρίγκηπα Βισμαρκ
 ἐπιστολὴν τοῦ ὅτι τὴν ἔλπειν εἰρημικῶν καὶ φιλελευθέρων ἰδεῶν.

Ὁ κ. Καρνώ, πατὴρ τοῦ Πρίγκηπου τῆς Δημοκρατίας, ἔλει-
 86 ἔων, προσελθὼν ὑπὸ περινευμονίας.

ΒΟΥΚΟΥΡΕΤΙΟΝ, αὐθημερόν. Τὸ ὑπουργικὸν ἰσχυματισθῆ
 σὺν τῇ Βραβάντῃ, πρῶτος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου καὶ ὑπουρ-
 γὸς στρατιωτικῶν Στουρτζας, τῶν οικονομικῶν Φρενκλίν, τῶν
 ἐσωτερικῶν Νάου, τῆς παιδείας Ὁρελάν, τῶν δημοσίων ἔργων
 Ἰζάν, τοῦ ἐμπορίου Σάου, τῆς δικαιοσύνης.

ΣΟΦΙΑ, αὐθημερόν. Κατόπιν ὑπεταίρειων κεφαλαίων τοῦ πρώ-
 του συντάγματος τοῦ περὶ τοῦ, ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν προ-
 φυλάξεις τὸν ταγμαστὴν Ποπόφ.

ΒΕΡΟΛΙΝΟΝ, αὐθημερόν. Ἡ κηδεία τοῦ αὐτοκράτορος Γου-
 λέλμου ὤριστη διὰ τὴν προσεχῆ Παρασκευήν. Ἡ Γαλλία ἀντιπρο-
 σωπευθήσεται ὑπὸ τοῦ στρατηγῶν Βιλό.

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 2 Μαρτίου. Ὁ πρίγκηψ Βισμαρκ ἀπέρχεται πρὸς
 τὸν κόμητα Καλόδου ἐπιστολὴν δι' ἧς ἐκπερισταί αὐτῷ ἐπὶ τῇ τε-
 λευταίᾳ ἐκδηλώσει ὑπὸ τῆς Αὐστρίας συμπαθὲς καὶ διακρινύ-
 ται, ὅτι ἡ μετὰ Αὐστρίας καὶ Γερμανίας φιλία εἶναι ἀδιάρρηκτος.

Ὁ κόμης Καλόδου ἀπέστειλε πρὸς τὸν πρίγκηπα Βισμαρκ ἐγ-
 καρδιστάτην ἀπάντησιν.

ΒΕΡΟΛΙΝΟΝ, 2 Μαρτίου. Ὁ αὐτοκράτωρ διήλθε καλὴν νύκτα.
 Ἐργάζεται ἐνδελεχῶς.

ΗΒΕΡΟΥΠΟΛΙΣ, αὐθημερόν. Αἱ βωσικαὶ ἐφημερίδες ἀνελεί-
 ζουσι τὸν εἰρηκτικὸν χαρακτῆρα τῆς προκηρύξεως τοῦ αὐτοκράτορος
 Φρειδερίκου. Βλέπουσι ἐν αὐτῇ οἰανὸν τῆς ἐδραιώσεως τῆς ἐυρω-
 παϊκῆς εἰρήνης.

ΠΑΡΙΣΙΟΙ, αὐθημερόν. Τηλεγράφημα ἐκ Σουαχίμ τῆς 13 τρέ-
 χοντος λέγει ὅτι ἡσυγία ἐκπαιεῖται ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 3 Μαρτίου. Ὁ βωσικὸς τύπος ἐκείρων τὸ εἰρηνι-
 κὸν ὄρος τῆς προκηρύξεως τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας προλέ-
 γει, ὅτι αὐτὴς ἡ εἰρήνη τῆς Εὐρώπης παγιωθήσεται.

Ἡ κηδεία τοῦ αὐτοκράτορος Γουλιέλμου γίνεται αὐριον. Ὁ
 αὐτοκράτωρ Φρειδερίκος προτίθεται νὰ συνοδεύσῃ τὴν ἐκφορὰν.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Μὲ ὅλας τὰς προσπαθείας καὶ τὴν δραστηριότητα ἣν
 δεικνύει ἡ ἀστυνομία διὰ τὴν καθαρότητα τῆς πόλεως μας
 πληροφοροῦμεθα, ὅτι ἐβρατίος τις κατὰ τὴν συνοικίαν
 «Ἐβραϊκὰ», ἐν τινὶ οἰκίᾳ ἐξακολουθεῖ νὰ σφάζῃ ἀμνοὺς
 πληρῶν διὰ τοῦ αἵματος τούτων λάκκου ἐντὸς καὶ ἐκτὸς
 ἀπορεύων οὕτω τὰ ὄμματα τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων.
 Εἰς ἐποχὴν καὶ ἣν ματτίζει ἡ ἐπάρκτος νόσος εὐλογίᾳ
 διαφόρου πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐν παραμοναὶς θέρους
 ἡ ἀτυχεῖς ἐκτελουμένη αὕτη ἐργασία δύναται νὰ ἔχῃ
 μεγάλαν καὶ θλιβεράν συνεπείαν διὰ τὴν πόλιν ἣτις ἐπόμε-
 νον εἶναι νὰ διακινδυνεύσῃ ἡ ὑγεία τῶν συμπολιτῶν μας.

— Ἡ ἔκτακτος Πρεσβεία, ἣτις θέλει μεταβῇ εἰς Κων-
 σταντινίαν, ὅπως ἐπιδώσῃ τῷ Σουλτάνῳ τὸν Μεγαλόσταυ-
 ρον τοῦ Σωτήρος ἀδαμαντοκόλλητον, σὺγκείται ἐκ τοῦ ὑπο-
 στρατήγου κ. Β. Βαλτινοῦ καὶ τοῦ κ. Μιχαήλ Γ. Ἀντωνο-
 πούλου, Γενικοῦ γραμματέως τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτε-
 ρικῶν, ὡς ἐκτάκτων ἀπεσταλμένων, καὶ τοῦ λοχαγοῦ κ.
 Γ. Παπαδιαμαντοπούλου ὡς ἀκολούθου ὑπαπιστοῦ.

Πολύτιμος καὶ καλλιτεχνικώτατος κατεσκευάσθη ὁ Με-
 γαλόσταυρος ὅστις ἀπονεμηθήσεται τῷ Σουλτάνῳ. Ὀλό-
 κληρος ὁ ἀστήρ τοῦ παραστήμου καλύπτεται ὑπὸ μικρῶν
 ἀδαμαντίνων λίθων τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ στέμμα ἀποτε-
 λεῖται ἐπίσης ἐξ ἀδάμαντος τεχνικώτατα ἐξεργασμένου.
 Ἡ δαπάνη τοῦ λαμπροῦ παραστήμου ἀνῆλθεν εἰς 14,000
 φιορίν καὶ 27,000 περίπου φρ.

Κιςτέτι δὲν ὤριστη ἡ ἡμέρα τῆς εἰς Κωνσταντινὴν μετα-
 ταξέσεως τῆς ἐκτάκτου πρεσβείας, ἣτις θέλει κομίσαι τὸ
 ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἡμῶν ἀπονεμόμενον τῷ Σουλτάνῳ πα-
 ράσημον. Ἐπειδὴ ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Αὐτοκράτορος
 Γουλιέλμου ἐνδέχεται ἐξαιρετικῶς νὰ διετάχθῃ πένθος καὶ
 ἐν τοῖς Τούρκοις Ἀνακτόροις, ὅτε πρὸ τῆς λήξεως αὐτοῦ
 οὐδέμις ἐπίσημος τελετὴ ἐπιτρέπεται, πληροφορία ἐλη-
 τήθησαν περὶ τούτου παρὰ τῆς ἐν τῇ πρωτεύουσιν τουρ-
 κικῆς πρεσβείας, μετὰ τὴν λήψιν τῶν ὁποίων θέλει ὀρι-
 σθῇ ἡ ἡμέρα τῆς ἀναχωρήσεως τῆς ἑλλην. πρεσβείας.

— Προχθὲς ἀρίετο ἐξ Ἀθηνῶν ὁ κ. Γ. Ν. Φιλάρετος.

— Ἐν Ἀγίῳ Αὐρανόφω τὸ ἐσπέραις τῆς παρελθούσης
 Κυριακῆς ἀτελέσθησαν αἱ ἀρχαῖες τοῦ Ἀποστόλου Ἀδάμ
 μετὰ τῆς δεσποινίδος Εὐφροσύνης Ν. Κρατσοῦ Εὐχόμεθα
 αὐτοῖς ταχεῖαν στέψιν.

— Ὡς προεγράψαμεν τῷ Ἀδελφῷ προεκήρυξε τριῶν
 ἐβδομάδων πένθος ἐν τῇ Αὐλῇ ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ
 αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας. Οὕτω οἱ παρουσιαζόμενοι
 ἄνωγον τοῦ βασιλέως πρέπει νὰ φέρωσι σημεῖον πένθους.

— Τὸ ἔτος 1888 εἶναι ἀστρονομικῶς ὁμοῖον πρὸς τὸ
 1860. Αἱ ἑορταὶ συμπίπτουσιν πρὸς τὰς αὐτὰς ἡμέρας μετὰ

“Ο Βώλος”, διεβδομαδιαία οκτασέλιδη εφημεριδούλα των Ι. Δομέστιχον και Κ. Παρασκευάπουλου.
 Πρώτο φύλλο στις 9/9/1888. Εδώ το φύλλο 50 (5/3/1888) διαστάσεων 22Χ30 εκ.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ

Ἐκδίδουσι δις τῆς ἑβδομάδος.
(Γραφείον ἡ Τυπογραφείον ὁδὸς Ἀγίου Νικολάου

Πωλείται εν οικίᾳ περὶν μὲν τρία δωμάτια καί-
μενον ἐνταῦθα σπασθεν τῆς οἰκίας Ἰωάννου
Ζάχου ἐκ πύλων 300 περίπου, τῆς ἱκοιτη-
αίας Χαντζηγώργη & Ζοοῦρη. Πληροφορίαι
εἰς κλιθεὶον ἱκοιτητῶν ἀπάναντι οἰκίᾳ τοῦ
π. Γεωργίου Περούκη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
08/12/2017 04:28:15 EET - 137.108.70.7

Τιμὴ συνδρομῆς
Ἔτησίως
προπληρωτέα
Ἐν Ἑλλάδι Δρ. 6.
Ἐξωτερικῶς Δρ. 10.

Αἱ ἀποδείξεις σφραγίζονται
τὴν ὑπογραφήν τοῦ
ἀπεσταλμένου
Κ. Παπακωνσταντίνου

Κίς ἀδίδου φέρεται
τὸ πᾶν ὅσον

ΛΑΟΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΔΙΕ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ

Τιμαὶ καταχωρήσεων
Διατρίβων ὁ στίχ. λ. 30
ἐν τοῖς ὅμοιοις ὁ στίχ.
λ. 50. Προγράμματα
ἐπιστημονικῶν ὁ στίχ.
λ. 45. Αἱ ἐδωκοφύλλοι
ἐκτελεστούν μετὰ προη-
γουμένην συμφωνίαν.
Ἡ δημοσιεύσις προ-
κλήρωνται.

ὑποψήφιοι ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ τοῦ κορδονίου:

ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ Ν. — ΑΞΕΛΟΣ Ν. — ΣΧΙΝΑΣ Ν.
ΓΑΡΕΦΗΣ Κ. — ΚΟΤΖΑΜΑΝΗΣ Γ.

ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

Κατὰ τοῦ Τριφυλικῶν ὑποψηφίου Ἰω. Γιαννακοῦ μέ-
νει ἀνικτὴ ἀκόμη ἡ κατηγορία ὅτι ἦτο συνεργὸς τῆς
ληστείας τοῦ Μπαλατισοῦ εἰς τὸ σχολεῖο τῆς Ζαγοράς.
Το ἐκδόθεν βούλευμα παραδέχεται ὅτι ὁ ὑποψήφιος
εἶχε καθοῦλι μὲ τὸν Μπαλατισὸν καὶ τοῦ ἔδωκε βάρκα
γιὰ νὰ περάσῃ ἔς τὴν Σκίπλον· ὅτι ἄνθρωποι μὲ λερω-
μένα φορέματα (τοῦτέστι λησταί) ἐτηγύριζαν τὴν νύκτα
εἰς τὸ σπίτι τοῦ Γιαννακοῦ καὶ ὅτι τὰ παιδιά τῶν στε-
νῶν συγγενῶν τοῦ δὲν ἐπῆγαν ἔς τὸ σχολεῖο τὴν ἡμέρα
ποῦ ἐγένετο ἡ ληστεία.

Πηλορεῖται, μαῦρος ἔς τὸν συνδυασμὸν ποῦ ἔχει ἔς τὸν
κῆλον τοῦ τέτοιον ἀνθρώπου!

Ἡ Καρτάλης κατὰ τὸ 1887 ἐξεταζόμενος ἐάν γνω-
ρῇ καὶς ἀπεπειράθη νὰ φωνεῖ τὸν συγγενὴ τοῦ Πα-
ναγιώτην Μπατάκη, κατέβηκεν εἰς τὴν ἀνάκρισιν τοῦ τὸ
βδελυρὸν ψεύδος, ὅτι καλῶς γνωρίζει θετικῶς, ὁ Κοκωτλῆς
ἔβαλε νὰ τὸν δολοφονήσουν. Δηλαδή εἶπε τὸν Κοκωτλῆ
ἐπισήμως δολοφόνον, μονάχα ἀπὸ πνεῦμα ἐκδικήσεως.
Καὶ σημεῖρον μὲ τὸν ἴδιον Κοκωτλῆ εἶνε ἀγκαλιασμένοι
καὶ ζητοῦν ἀπὸ τὸν λαὸν νὰ τοὺς ψηφίσῃ γραμμὴ καὶ
τοὺς πέντε, ἐν ᾧ τοὺς χωρίζει τέτοιον ἄγριον μίσος.

Αἰε, μαῦρος εἰς τοὺς ἀρροαίους ποῦ τραχύντανε με-
ταξὺ τους προτοῦ νὰ ἔλθῃ ὁ Λέφλερ!

ΕΡΓΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΙΡΧΙΑΝ ΜΑΣ

Τὸ τίμιο, τὸ λαοπόθητο κορδόνι ἐπὶ νῦν εἰς ἐνέχυρον χρό-
νον μὲ ὅλας τὰς οἰκονομικὰς περιπλοκάς εἰς τὰς ὁποίας
εὐρέθη, ἔκκεν ἐν τῷ Πηλῳ περισσότερα ἔργα, πολὺ
περισσότερα παρὰ ὅσα ἐγένοντο κατ' ὅλον τὸ διαστήμα
τῆς ἀστασίας τοῦ Τριφυλικῶν. Παρατίθεται πίναξ διὰ νὰ
τὰ ἰδῇ ὁ κόσμος γραμμῶν ἀρχαῖα καὶ νὰ κρίνῃ πόση
πατριὰ ἀγάπη εἴδειν ἡ κυβέρνησις τοῦ Ἀλγερινῆος πρὸς
τὸν τόπον μας. Αὐτὰ τὰ ἔργα εἶναι μακροχρόνια ἢ ἤρχι-
σαν ἢ ἐκτελείσθαι καὶ δὲν εἶνε ὅπως αἱ ἀρροαίαι καὶ οἱ
πάσσαλοι τῶν ἐπὶ Τριφυλίᾳ ἐν παρρησίᾳ ἐκτελεσθέντων περὶ-

δυνάτων μηχανικῶν μὲ τὰ ὅπλα ἐπλεονέουν τὸν κόσμον·
διαβάζετε τὸν πίνακα.

Ἐνδείξεις τῶν ἔργων καὶ τῶν μερῶν ἐνθα
κατασκευάζονται.

	ἔτος ἐγγραφῆς	ποσὸν ἐγγραφῆς δραχ.
1) Συντήρησις τοῦ Ι τμήματος τῆς Ἐθν. Ὁδοῦ Βώλου-Λαρίσης ἀπὸ Γαρίτζης με- χρι Κυρικκοπούλου	1891	12,440
2) Γέφυρα λιθίνη ὀκτώκα μέτρων ἀνοίγ- ματος εἰς θέσιν Ἀγίας Ἰωάννης τοῦ Κισσοῦ	1892	9,964
3) II τμήμα Ἐθν. ὁδοῦ Βώλου-Μηλίνης ἀπὸ Ἀγρίας εἰς Λεγώνια	1891	25,751
4) Γέφυρα εἰς θέσιν Κακωσκάλα παρὰ τὸ χωρίον Μακρυρράχη ἐνέκα μέτρων ἀνοίγ- ματος, λιθίνη	1892	5,181
5) Γέφυρα εἰς θέσιν Πόρος παρὰ τὸ χω- ρίον Πουρὶ ἑκατὰ μέτρων ἀνοίγματος ἐπι- σης λιθίνη	1892	9,610
6) Γέφυρα ἐπὶ τοῦ Κραυσίνδωνος μεταξὺ Ἀγίου Ὀνουφρίου καὶ Σπηλαιῶν ἑκα- τὴν μέτρων ἀνοίγματος λιθίνη	1892	10,782
7) Σύντονον κατὰστρωμα Γεφύρας Κρα- υσίνδωνος ἐπὶ τοῦ Ι τμήματος τῆς Ἐθν. Ὁ- δοῦ Βώλου-Λαρίσης (κατ' αὐτὰς ἐπεραιώθη)	1891	6,420
8) Ἀποθήκη διπλῆ Πιτρελίου παρὰ τὸ παλαιὸν Ὄθωμ. Νεκροταφεῖον	1891	16,127
9) I ἐμφύμα Ἐθνικῆς Ὁδοῦ Βώλου εἰς Ἀνω-Βώλον	1890	20,476
10) Ὁδὸς Βελιστίου ἀπὸ ἱερωνύμου σιδη- ροδρομικοῦ σταθμοῦ εἰς Βελιστίον (ἡ ὁδὸς αὕτη ἐπεραιώθη σχεδὸν καθότι δὲν ὑπολεί- πεται ἢ ἡ τοποθέτησις τοῦ σιδηροῦ κατα- στρώματος μίας μικρᾶς αὐτῆρας γεφύρας)	1889	15,860
11) Κατασκευὴ Λιμένος Βώλου ποσὸν προ- ὑπολογισθὲν δραχ. 1.500.000 ἐγένετο ἐκ- πῶσις παρὰ τοῦ Ἐργολάβου Σταματοπού- λου εἰς ὃν κατεκυρώθη ἀντὶ ἐνὸς ἑκατομ.	1892	
12) Κατασκευὴ ὁδοῦ Πιτρελίου ποσὸν προὑπολογισθὲν δραχ. 138.000 ἐγένετο ἐκπῶσις παρὰ τοῦ Ἐργολάβου Σα- μαρὰ 50)0 (Δὲν κατεκυρώθη εἰσέτι)	1892	

Ἡ διαβιβλαδιὰ ἐφημεριδοῦλα τοῦ 1891 "Λαός", βγαλμένη ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Ι Δομέστιχου
μὲ διαχειριστὴν τὸν Κ. Παπακωνσταντίνον. Εἰς τὸ φύλλον τῆς 22/4/1892 διαστάσεων 22X31 εκ

(Εικ.6)

ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ

Ἐφημερίς Πολιτικῆ Δικαστικῆ καὶ τῶν Εἰδήσεων

ΣΥΛΛΟΓΗ ΠΡΟΠΑΛΗΡΕΤΕΑ		Συντάκτης καὶ Διευθυντής	ΤΙΜΗ ΚΑΤΑΧΩΡΙΣΕΩΝ
Ἐν Βόλῳ καὶ Λοκτῇ	Εἰσὶ δέ τετράδια Δρ. 8	Β. ΤΣΟΥΠΛΑΚΙΑΝΗΣ	Α' ἑκατὸν στίχον ἐν τῇ Α' σελίδι Δρα 30
Ἐν Βόλῳ καὶ Λοκτῇ	Εἰσὶ δέ τετράδια Δρ. 12		Β' τρεῖς λοισπὶς τετράδι ὁ στίχος » 10
Ἐπιστολαὶ πρὸς τὴν Διεύθυνσιν «Δημητριάδος.»		Τὰ χειρόγραφα καταχωρούμενα ἡ μὴ δὲν ἐπιστρέφονται	
Γραφεῖον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Διευθυντοῦ, ὁδὸς «Κορκῆς»		Ἐκδίδεται ἀπὸ τῆς ἐβδομάδος	

Ὀλίγα ἐπὶ τοῦ φόρου τῶν ἐπιτηδευμάτων.

Οὐδεὶς δύναται νὰ διαμφιβετήσῃ ὅτι ὁ ἐπαχθέσ-
τερος φόρος καὶ ὁ μετὰ μεγαλειότητας δυσκολίας πλη-
ρωνόμενος πάντοτε εἶναι ὁ φόρος τοῦ ἐπιτηδεύματος.
Ἰσχυρῶς ὅμως παρ' ἡμῖν ἡ βεβαίωσις λεγομένη το-
ιοῦτου ἀμέτου φόρου ἐνεργεῖται λίαν πλημελῶς ὥς
καὶ τῆς ἀπειρίας ἢ τῆς ἀσυνειδήτου ὀλιγωρίας καὶ
ιατρίασμοῦ τῶν ἐκάστοτε κατεχόντων τὴν λίαν προ-
οδοφόρον θέσιν τοῦ Οἴκου. Εφόρου, καὶ ὁ Λαὸς δει-
σπαθεῖ στενοχωρεῖται, ὁ Λαὸς ὁ περισσότερος ἀγνο-
ν τὴν πηγὴν τῆς κακοδαιμονίας του ἐπὶ τοῦ ἀντι-
ειμένου τούτου ἐκτρέπεται εἰς μομφὰς κατ' ἀνθρώπων
ἴτινες οὐτε κατὰ κεραίαν εἰσὶν ὑπεύθυνοι διὰ τὰς
προσυγγινόμενας αὐτοῖς ἀδικίας. Ἀλλὰ ποῦ νὰ ζητή-
σωμεν τὸ αἶτιον ἐξ οὗ πηγάζουσι τόσα καὶ τόσα κακά;
ἢς τὰ ἐξῆς.

Α΄.) Εἰς τὴν καταγραφὴν τῶν ἐπιτηδευμα-
τιῶν Β΄.) Εἰς τὴν κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς ἐπιτρο-
πῆς ἐκδίκαιον τῶν ἐνστάσεων καὶ Γ΄.) Εἰς
τὴν συστηματοποίησιν τῶν ἐπαγγελημάτων.

Καὶ πρῶτον περὶ τῶν κατὰ τὴν καταγραφὴν. Κατα-
κοὺς διέποντας τὴν Ἑλλάδα νόμους ἢ καταγραφὴ καὶ
καταγραφὴ ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν ἐπιτηδευμάτων ἐ-
νεργεῖται ὑπὸ τῆς ἀρμοδίας Οἰκ. Ἐφορείας κατὰ τριε-
τιαν, ὁ ἔφορος ὅμως ἔχει ὑπὸ τοῦ Νόμου τὸ δικαίω-
μα ἐκδωσῆ καὶ συμπληρωματικὸν κατάλογον δι' ἑ-
καστον ἔτος διὰ τὰς ἐντὸς τῆς τριετίας συμβησομέ-
ας μεταβολὰς εἰς τὸ τοιοῦτον μέτρον προέβη ὁ πρῶ-
τος ἔφορος τῆς πόλεώς μας κ. Ἀρ. Σταματόπουλος.
καὶ πρῶτον ἔφορος ἀντελήφθη ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ τῆς
τριετίας πολλοὶ ἡτπάσθησαν ἐπαγγέλματα καὶ κατὰ
τὸν Νόμον πολὺ δικαίως ἔπρεπε νὰ καταρτίσῃ συμ-
πληρωματικὸν κατάλογον φορολογίας, διὰ τὴν ὁμῶς
ἐξέδωκε καὶ ἀφαιρετικὸν κατάλογον διαγραφῶν
ἐγκαταλείψαντας κατὰ τὴν παρελθούσαν τριετίαν
ἐπαγγέλματά των, διὰ τὴν νὰ φορολογηθῶσιν κατα-
ματάρχαι ὡς ὑπεύθυνοι διὰ τοὺς ὑπαλλήλους των
ἐκείνους πρὸ πέντε ἢ ὅτων, ἀφοῦ ἡ κανονίζουσα τὸ
ιοῦτον ἐγκύκλιος δέναίνα ἀναδρομική; εἶναι ἰκανότης
τῆς; εἶναι προθυμία ὑπερῶν συμφερόντων τοῦ δημο-

αίου; διὰ τὴν ἐφέτος καὶ ἀποδοῖοι οἱ κά-οικοι φορολογου-
ναι μετὰ τὸ διπλάσιον, ἢ ἐξήθησαν αἱ ἐργασίαι; ὅτι εἰπωσιν
ὅτι οἱ ἐπιτηδευματῆται εἰδοποιουμένοι περὶ τοῦ ποσοῦ καὶ
ἐχουσι τὸ δικαίωμα τῶν ἐνστάσεων ἀλλ' οἱ ἀγράμμα-
τοι; οἱ ἀπόντες; οἱ στεροῦμενοι μέσων; Δεύτερον συ-
νήθως οἱ ἄνθρωποι οἱ διοριζόμενοι κατὰ τὴν ἐκδίκαιον
εἰσὶν εἰς ἐκ τῶν παρέδρων τοῦ Δήμου καὶ ἄλλοι ὥς
ἐπὶ τὸ πλείστον τυφλοὶ τοῦ κόμματος, ὁπαδοί, οὐαὶ δὲ
τοῖς ἀντιθέτοις καὶ εἰς τοὺς ὅπως; ὁπότε μὴ διακει-
μένους καλῶς πρὸς τὴν μέλος τῆς ἐκδικαστικῆς ἐπιτρο-
πῆς, ἥτις ὥς ἐπὶ τὸ πλείστον ῥίπτουσα ἐν βλέμμα καὶ
πολλάκις οὐτε καὶ αὐτὸ ἐπὶ τῶν ἐγειρομένων ἐνστά-
σεων ὑπέκουσιν εἰς τὰ νεύματα ἄλλων μὴ μεριμνών-
των καὶ τῶν συμφερόντων τῶν συμπολιτῶν
καὶ τοιοῦτοτρόπως διὰ τῆς ἐνόχου ἀπειρίας των
καὶ ἀνοχῆς καθίστανται παραιτίοι σημαντικῆς βλάβης
εἰς τοὺς συμπολίτας των.

Πάντα ὅμως ταῦτα ἤθελον μετατραπῆ εἰς ἀνεκτά-
σι' ὅλα ταῦτα ὁ Λαὸς θὰ ἀνεκουφίζετο ὅταν ἐγένετο
ἡ δέουσα ἐργασία περὶ τὴν συστηματοποίησιν τῶν ἐ-
παγγελημάτων.

Ἐν Εὐρώπῃ ὁ ἔμπορος προϊόντων, εἶναι ἔμπορος
προϊόντων, ὁ βιομήχανος βιομήχανος, ὁ τραπεζίτης
τραπεζίτης καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ αἱ
ἐργασίαι προάγονται καὶ πᾶς ἐκ τῆς ἐργασίας του ἱκα-
νοποιούμενος μετὰ μεγίστης ἀνέσεως ἐκπληροῖ τὰς
πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ τὸ Δημόσιον ὑπὸ τοῦ Νόμου ὀ-
ριζομένης ὑποχρεώσεως του.

Πῶς νὰ εὐδοκίμησωμεν ἐν Ἑλλάδι ἐνθα ὁ ἔμπορος
μανηφατούρας ἐμπορεύεται καὶ τὰ προϊόντα πληρώ-
νων μόνον τὸν φόρον τῆς πρώτης του ἐργασίας; πῶς
νὰ εὐδοκίμησωμεν ὅταν ὁ ἔμπορος ψιλικῶν κατα-
σκευάζει κονιάκ; ὅταν ὁ ἔμπορος ἀποικιακῶν κατα-
σκευάζει λουκούμια καὶ κομπόττα; ὅταν ὁ παντοπωλὴς
ἐμπορεύεται δέμηματι; πῶς θὰ ζῇ ἡ ἐπὶ τῆς ἐργασίας
προϊόντων, ὁ κατασκευαστὴς τοῦ κονιάκ καὶ των δια-
φόρων ποτῶν, ὁ ζαχαροπλάστης, ὁ ἔμπορος δερμά-
των κλπ. οἵτινες ἐκ τῆς ἐργασίας των ταύτης καὶ μό-
νης πρέπει νὰ πληρώσωσι ἐπιτηδεύματα, νὰ διατηρή-
σωσι καταστήματα, ὑπαλλήλους; πῶς νὰ εὐμερῇσω-

Ἡ εβδομαδιαία ἐφημερίδουλα «Δημητριάς», τετρασέλιδη, με διαστάσεις σελίδας 22X30 εκ. Ἐδῶ τὸ τρί-
τον φύλλο (24/4/1893). Ἰδιοκτήτης οἱ Ι. Μπέμπος, διευθυντής οἱ Β. Τσουπλιάκις.

(Εικ.7)

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ

Εἴς τινι συνδρομῇ ἐν Ῥηλάδι δεκχ. 12 (Ἡδάρικα)
 ἀπολυμέναι. Ἐν Ἀλλοδαπῇ φασγ. χρυσ. 25.
 Καταχωρήσιον ὁ στίχος: λικ. 3U. — Εἰδοποιήσιον
 λικ. 20. — Δικαστ. λικ. 10.

μεθ' ὧν συνεργασθήσομαι ὡς καλὸς στρατιώτης.
Ἐρωσθε καὶ κωδαιομνηστεύετε.

ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ

[illegible]

162

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΣΑΤΥΡ: Η
ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ
ΑΠΑΣ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ
'Αποστέλλονται μόνον
εις τὴν διεύθυνσιν κ.
ΚΩΣΤ. Ι. ΧΑΛΚΙΑΝ
ὁδὸς Ἑρμοῦ ἀριθ. 98

ΟΡΟΙ ΣΥΝΑΡΩΜΩΝ
'Εν Βόλῳ ἄρ. 8
'Εσωτερικοῦ ἄρ. 10
'Εξωτερικοῦ ἄρ. 10
ΑΙ ΣΥΝΑΡΩΜΑΙ
Προπληρώνονται
ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ
δὲν ἐπιστρέφονται

ΕΤΟΣ Γ'. Ἀριθ. 73 | Διευθυντὴς Κ. Ι. ΧΑΛΚΙΑΣ συντάκτης | Βόλος 2 Σεπτεμβρίου 1900

Ἐννοεῖται τρικοῦθεσση τῶν φαρμακικοποιῶν
πρὸς τὸν κλεινὸν μας δῆμαρχον τὸν Ουρακτοποιῶν.

Τρισένδοξέ μας ἱατρὲ καὶ . . . δῆμαρχε ἄς ποῦμεν,
σπουδαίως ἐξιστάμεθα καὶ ὅλοι ἀπορροῦμεν,
γιατὶ, ἐνθ' ἀνέλαβες νὰ δηλητηριάσης
μὲ βρώμεις, μὲ μολύσματα, ἄξιε παίνως λείαν
τὸν τόπον τοῦ σ' ἐξέλεξε, χωρὶς νὰ δειλιάσης
ἐπέτρεψες νὰ γράζωνται στὴν φήλην «Θεσσαλίαν»
τ' ἀστεία τὰ φαρμακικὰ
πρὸς τὴν δύστηνίχην μας
κι' ἐκ τούτου τὰ καθαρτικὰ
καὶ ὅλα τὰ ἐμετικὰ
ἀπώλητα μὰς μένουσιν ὅλα στὰ φαρμακεία μας.

Κι' ἐπειροὶ πολίτου τσελεπὴ φρουσκώνει τὸ στομάχι
ἀπ' τὴν φρικτῶν εἰσποσὴν τῆς βρώμης τῶν ὁδῶν
κι' ἀκόμα ὅποιος προσβλήθῃ ἀπὸ ρευματισμούς
ἄς κάμ' εὐθὺς ἐξαρκτισμούς
σ' ὅλα ἡμῶν τὰ γιαντρικά
κι' εἰς πᾶν ἄλλο καθίσταν!

Τ' ἀστεία τὰ φαρμακικὰ!
τὴν στήλην τὴν μετάρσιον
τῆς «Θεσσαλίας» τῆς κλεινῆς ἀναγιγνώσκων μόνον
ἀμέσως ἀπαλλάσσεται ἐκ τῶν κωλικοπόνων!
εὐρίσκων ἐφρηνότατον καὶ δραστηκὸν καθίσταν
τὴν στήλην τὴν μετάρσιον!!

Ἐκ τούτου, φίλε δῆμαρχε, σπουδαίως κινεῖς εὐεὶν
τὰ κοινὰ συμφέροντα τῶν ὑποφαινόμενων
εἰς τὴν ταπεινότητα ἐπέμβασις γυρεύου
κατὰ τῶν γραφομένων
ἡσὶ νὰ κοπῶσι Ριζικῶς
τίτεια ἀστεία τοῦ λοιποῦ
καὶ ἀποτελεσματικῶς
φύγῃ ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ!

Ἐκτός, κλεινὲ μας δῆμαρχε, ἀν' λόγους πάλιν ἄλλους
καὶ γὰρ σκοποὺς μεγάλους
ἐσκέψης ὅτι καὶ αὐτὰ χρειάζονται τ' ἀστεία
τοῦ γράφει ἡ «Θεσσαλία»
Καὶ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτῶν νὰ προλαμβάνωνται
μὲ δραστηκὰ ἱατρικὰ
τὰ πολύνυμα κακά

ὅψ' ὧν οἱ ψηφοφόροι σου, ἱατρὲ, καταλαμβάνονται,
ἀπ' τὴν φρικτῶν τῶν ὁδῶν ἡμῶν καθαριότητα
ποῦ προκαλεῖ τὰ δάκρυα ἄλλα καὶ τὴν . . . φαιδρότητα.
Τὰ δάκρυα τῶν πολιτῶν τοῦ Βόλου ὑψηφύων!
τὴν τσεπικὴν φαιδρότητα τῶν Σού γὰρ ὀρυφύρων.

Ἄν πάλιν δὲν Ριζοβολοῦν εἰς τὴν διάνοιάν σου
οἱ λόγοι τοῦ σοῦ εἰπαμε, φίλτατε, ἀνωτέρω
τίτε ἐσφιέμεθα, ἱατρὲ, στὴν πρόνοιάν σου
κι' ἐνέργητον τὰ δέοντα διὰ τὰ περαιτέρω!

Δύνανται νὰ ἐγκυμονοῦν οἱ ἐν τῇ «Θεσσαλίᾳ»
ἄλλα καθιςκετεύμεν νὰ μὴ γεννηθῶν, ἐν,
κι' ἂν δὲν ἐκμεταλλεύωσι τὸ ἄνοστα ἀστεία
θυροῦμε εὐφυνέστεροι μὲ τοῦτο θά φανεθῶν.

Καὶ ἂν τὴν ὑποθετικὴν ἐλίγην νοστιμάδα!
σπεύδουσιν καταναλίσκοντες μὲ τίτεια μιὰ σπατάλην
θὰ χάσουν τὸ ρεῖκρ αὐτῶν
καὶ ἀπὸ κλασικῶν κουτῶν
τοὺς ἡλίθιους ὑπερὶν θεὶ νὰ μετροῦμ' ἀράδα
ἀφροῦ θὰ καὶ κατὰ χροσιν κάμνουν, ὡς λέγουν, ἄλλην.

Καὶ εὐτὼ τὰ συμφέροντα ἡμῶν δὲν παραβιάπονται
καὶ τὰ καθάρσια ἡμῶν δὲν εἶν' ἐν ἀχρηστία
συγχρῶνως τὰ ἐμετικὰ τῶν τάφων τῶν ἐκθάπτονται
ἀφροῦ θὰ θάψουν οἱ κλεινοὶ τὴν στήλην μὲ τίτεια!
ἅτινα καὶ ὑγειεινῶς δὲν εἶνε ἀσφαλῆ
γιατὶ κι' ἡ ὁσὶς κάποτε δὲν εἶν' κανονισμένη
καὶ ἐλίγην ἀσθενὴς διαβάξει ποτὶ πολὺ
καὶ βλάπτει τ' ἀποτέλεσμα.

Οἱ ὑπογεγραμμένοι

Πρὸς τὴν φίλον δῆμαρχον τὸν ἀσθενειοδέτην
κι' ἡμῶν τῶν φαρμακικοποιῶν τὴν μέγαν τρεφοδότην
τὸν ἐνεργότατον δι' ἡμᾶς μὲ βρώμα μὲ σαπίλα
ἡμῖν φρονεῖντες φίλα
κ' εὐγνώμονες καθόλου

Σπεισιέριδες τοῦ Βόλου

Ἡ σατιρική εβδομαδιαία εφημερίδα "Αγκάθι" που κυκλοφοροῦσε ἀπὸ τὸ 1896 ὡς τὸ 1909, με ἐνδιάμε-
σες διακοπές. Εἰς τὴν πρώτη σελίδα τῆς 2/9/1900, με διαστάσεις 25X34 εκ.

(Εικ.10)

ΣΗΜΑΙΑ

Συνδρομή προπληρωτέα. — 'Εν τῷ 'Εσωτ. ρρ. 12. — 'Εν τῷ 'Εξωτ. 20. — 'Εκδίδεται δις τῆς εβδομάδος.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

'Απερασίσταμεν τὴν ἔκδοσιν τῆς 'Εφημερίδος ταύτης, ἀνακρινθέντες ἐκ τῆς εὐμενοῦς ὑποδοχῆς, ἧς ἄχρι τοῦ-
δε ἔτυχεν ὁ Σατάνης. Συνκισθανόμεθα, ὅτι τὰ καθήκον-
τα ἡμῶν, ὑπὲρ ποτε, εἰσὶ μεγάλα. Διὰ τοῦτο, θὰ κα-
ταβάλωμεν πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν ὥπως ἀνταπο-
κριθῶμεν εἰς αὐτά.

Τὸ προῖγμα ἡμῶν, δὲν εἶναι πρόγραμμα μεγάλων
ἰδεῶν. Οὐχ' ἤττον, εἶναι ἀνάλογον τῶν ἡμετέρων
ἀνγκιων καὶ ἐὰν δὲν ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἀμεσον ἀνόρθω-
σιν τῶν κακῶς κειμένων, ἀγεύκτως ὅμως, ἐπιζητεῖ τὴν
βελτίωσιν τῶν καλῶς ἐχόντων.

ἔγνωρίζομεν ὅτι καὶ οὗτοι ἀγόνται ὑπὸ τῶν αὐτῶν α-
ψων.

Αἱ περὶ γενικῆς πολιτικῆς τοῦ Κράτους ἰδέαι μ
δὲν μακρύνονται πολὺ τῶν ἰδεῶν αἰτίας, ἐπικρατι-
παρὰ τῇ μεγαλειτέρᾳ μερίδι τοῦ 'Εθνους. 'Επιζητοῖ
Κυβέρνησιν, ὅσον ἐναστὶ μόνιμον, συναισθανομένην τὸ
γα καθήκον ὅπερ τὸ παρελθόν ἐκληροδότησεν ἡμῖν
τὸ μέλλον. 'Επιζητοῦμεν Κυβέρνησιν, ἱσταμένην ἐπα-
τῶν κοινῶν παθῶν καὶ ἀνγνωρίζουσαν τὴν ὑψηλὴν
τῆς ἀποστολῆς καὶ ὡς ἀρχηγού, ἔθνους, ἔχοντος π-
ρισμὸν καὶ ὡς Κυβερνήσεως, κράτους πεπολιτισμέ-
Οὐδεμία δὲ Κυβέρνησις, ἐκτὸς τῆς περιστάσεως εἰργά-
ἐπὶ τῇ βράσει τοιοῦτου προγράμματος. 'Ἡ πεντηκοντὴ
ὑπὲρ τῆς 'Ελλάδος, εἶναι ἀδιέκοπτος σαινὰ πολιτ-

Ἡ Βολιώτικη "Σημαία" τοῦ Δημ. Καλαποθάκη μετέπειτα ἐκδόθη τοῦ ἀθηναϊκοῦ "Ἐμπρός".
Ἐδῶ το πρῶτον φύλλον τῆς 26ης Ἰουνίου 1885 διαβεβδωμαδιαίου μικροῦ σχήματος (21X30 εκ).

(Εικ.11)

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΔΙΣ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ ΤΡΙΤΗΝ ΚΑΤ' ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΝ

ΠΕΙΡΑ ΜΑΚΡΑ. ἡ ἱστορία τῶν ἰσχυρῶν κατεξέχεται. ὅτι δὲν ἀρκεῖ μόλις ἡ ὑπακοὴ καλῶν νόμων· διὸν ὅπως καὶ οἱ τραυέζοντες αὐτοὺς ὦ-
τιν αἰτοῖ. Μολοῦντες μελετώμετες τὰ
τὰ δόκσιον, τὰ παρ' ἄλλοις ἱσχυρῶν
ταῖς ἀντοῖς τῆς χάριτος, κατα-
τρεξε ἐνερῆς ἰσχυροὶ ἐν τῇ μεγάλῃ
ἰσχυρῇ τέχνῃ τῶν νομοθετῶν καὶ κα-
ταστάτας νόμων· τελείους ἐκ τῶν
πρωτοτέρων, ἐκπεπαιστωμένοι οὖν ἐν
ἐκείνῳ ἀσκήσει γέγραπται ἀντιτάξι-
ν ἐν ἐκείνῳ ἰσχυρῇ. Ἀλλὰ τὸ πᾶν
ἐκπεπαιστωμένοι, ἐν οἷς τὸν ἑλλὰς φε-
ρθέντες νόμοι, ὅπως τὸν δὴν φε-
ρθέντων δεκαετηρίδων, ἦσαν οἱ ἀριστεροὶ
ἐκείνῳ ὅπως ὅπως ἀσφαλισμένης
ἀσφαλείας νὰ ἱσχυρισθῶν ἐν οἷς
ἐκείνῳ μεμονωμένων τινῶν προσπα-
θεῖαν τὸν κατὰ κυριότητα Κυβερνήσαν-
των, ἐν ἐκείνῳ ἰσχυρῇ ἀσφαλείᾳ
τὸ μέγα ἔργον τῆς συστηματικῆς κα-
ταστάσεως. ὡσαύτως καὶ τῶν πρῶτων
ἐκπεπαιστωμένων νὰ ἐκλύτῃ ἀμείνων τῇ
ἐκπεπαιστωμένη τῶν πολιτῶν, κεκτημέ-
νης ἀπὸ τῆς τῶν πρῶτων τῆς κεκο-
παιμένης καὶ ἀσφαλισμένης ἐκπεπαι-
στωμένης τῶν νόμων. (ὡς δὲ πόρρωθεν προ-
βλεπόμενα καὶ καταγινώσκοντες τῶν ἑλ-
λησίων υπαλλήλων ἀσφαλείᾳ ἡ ἑλλὰς
ἐν καλῇ θέσει τῆς. Ἀλλὰ παρὰ τὸ
ἵσταν δυνάμεις ὑπὸ τῆς πολιτικῆς
ἐκείνῳ τὸν ἐκείνῳ ἰσχυρῶν μι-
κρῶν καὶ μεγάλων καὶ ἐκπεπαιστω-
μένων εἰς τὰ καίρια, ἐν ἧ' περικυβητοῖ
κίβητος τῶν περικυβητῶν εἰς τὰς περικυ-
βητοὺς καὶ ὑπερβυθισμοὺς ἀπαιτήσεων,
τῶν οὐκ οὐκ τῶν καίριας περικυβητῶν μετὰ
κίβητος μετρητοῦ, περικυβητῶν εἰς τὴν
ἀντικυβητῶν τῆς πᾶν ἀπληρώσεως
τοῦ καθήκοντος καὶ παρὰ τὸν τῶν
πρῶτον τὴν διοικήσιν εἰς τοὺς πο-
λιτευομένους, ὑπεβυθιστοὶ αὐτοὶ εἰς
διευθύνον. Ἀντὶ τῆς ἀπικυβητῶν
ἐκείνῳ τῶν κακὰ τὰ ἐκ τῆς συναλ-
λαγῆς. Ταῦτα πολλὰ καὶ κατὰ
δυνάμεις ἀντικυβητῶν ἐν τῶν ἀνε-
ξαρτητῶν τύπων, καθ' ἡμέραν δὲ προ-
σπίπτουσι εἰς τοὺς ὀρθοπαθῶν τῶν.
Ἀρκεῖ μόνον νὰ εἴπωμεν. ὅτι ἡ ἀπικυ-
βητῶν τῆς διοικήσεως εἶναι πλήρης,
ὅτι τὸ ἑλλήνων κράτος, τὸ μετὰ
τοσοῦτων γλυκείων ἐκείνῳ ἀναπαύ-
ται ἐν τῶν ὀρθοπαθῶν τῶν ἐθνῶν. διὰ τῆς
τῆς τῶν τῶν ἐν εἰδος παραλυτικῶν
ἐκπεπαιστωμένων καὶ ὅτι εἰς δὲ ἀντικυ-
βητῶν τῆς διοικήσεως εἶναι πλήρης,

[illegible]

ὠρίτην πᾶσι πᾶν τὸ καλὸν καὶ γεν-
 ναῖον. Δὲν ἀκριβέσταλλον οὐδ' ὅλας,
 ὅτι ἐν τοῖς προπαιδείας ἡμῶν ταῖς-
 στασι βέβαιον κατὰ πάντα ἐννοηθῇ
 καὶ ἐπιδόξῃ· καὶ ὑπὸ τῶν νεώτερων
 καὶ φιλοπροόδου λαοῦ τῆς παρῆς
 μας, ἵδως ἐπὶ τῆς νεοῦτες συ-
 λλ. ἡς τῆς νεώτερου οὐκ μόνον τῆς
 ἡλικίας ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδέας, ὅλας
 διαρροῇς πᾶσι σὺν τῇ πρὸς τὸ πα-
 λαιὸν συνήθεια τῇ πολιτευθείαι καὶ
 κατὰ τὴν ἀπαισιογράφου ἐνδοκίμων
 τῶν ἡμετέρων ἀρχῶν, οὐκ ἐκ τῶν ἀπὸ
 σκληρῶν τούτων εἰν ὅλλουσι καὶ
 ἀναπαύονται· μετὰ δὲ τῆς νεοῦτες πε-
 πονήσεως ἐπὶ τῇ ταχυτέρῃ ἐπιτυχίᾳ.

ANTONIO P. KARTALIS

ΕΘΝΙΚΗ ΠΡΟΤΑΡΑΞΕΥΗ

Ἔθηκεν προπαρασκευάσει. Ἰδὼν τὸν πρί-
πειν καὶ τὸν ἱερὸν πύλας πάντος· Ἐλ-
λῆνος· ἀποπνεύσας. Πόλεμον τὸν στρα-
τητικὸν καὶ κυντικὸν δυνάμειν, ἰδὼν ὃ
ἀκούει πρὸς τὴν παρὲς πραγματεύμενον τοῦ
ἀποπνέειν καὶ τὸν αἰσθῆναι πάλιν ἡδὺν
προπνέειν. Ὅλας τὰς ἐν αἰσθήσει τοῦ ἀκού-
ειν καὶ τοῦ ἀποπνέειν τῶν κυντικῶν δυνά-
μεων, ὅτι εἰς ταύτας· καὶ τὰς ἀποπνεύσας με-
γίστην στρατηκὴν, ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως· καὶ καλ-
λὸν ὄντα· καὶ ὅτι ἰσχυρὸς ἐστὶν ἐπὶ τῆς τῆς
τοῦ ἀκούειν καὶ τοῦ ἀποπνέειν τοῦ ἀκούειν.
Ὅμοιος τὸν λαόν, οὗτος· ἔλεος εὖ-
δὲ ἀκούειν καὶ ἔλεος παρατάξει κατὰ
τοῦ ἀποπνεύσας κινδυνὸν ὁδὸν τὰ ἱστορί-
ας αὐτῶν διακρίματα. Κυβερνᾶται, ἀφί-
κειν. Καὶ τὸν αἰσθῆναι καὶ ὃ ἱστορί-
ας παρατάξει, τὰ ἀκούειν καὶ τὸν ἀκούειν ἔ-
λεος κινδύνου ὁ ἡγεμὼν. Μόνον δια τῆς· ἔ-
λεος· ἀκούειν καὶ ἔλεος ἀκούειν ἔλεος· καὶ
τὸν αἰσθῆναι καὶ ἀκούειν. Τὰς ἀκούειν
ἀκούειν· πᾶντες ἀκούειν, ἔλεος κα-
τεύχεται κατὰ τὸν λαόν· Ἀναγλῆ, καὶ
τοῦτος καὶ ἡγεμὼν καὶ ἡγεμὼν, τοῦ-
τεύχεται καὶ καὶ κατὰ τὸν λαόν, ἔλεος
ὄντα τοῦ ἡγεμῶνος, τοῦ-τεύχεται τοῦ ἡγε-
μῶνος· καὶ τὸν ἀκούειν αὐτὸν
ἔλεος, ἔλεος πρὸς τὸν λαόν καὶ ὅτι
πᾶν λαόν καὶ ἀκούειν τὸν ἀκούειν τοῦ
αἰσθῆναι τὸν ἀκούειν ἀκούειν ὄντα·
πρὸς ἀκούειν τὸν λαόν ἀκούειν.
Καὶ ὅτι πᾶντες ἀκούειν καὶ ὅτι τὸν
ἡγεμῶν, ἀκούειν καὶ ὄντα τὸν ἀκούειν
ἀκούειν καὶ ἀκούειν ἀκούειν, ἀκούειν
ἀκούειν κατὰ τὸν ἀκούειν καὶ ὅτι τὸν
ἀκούειν καὶ τὸν ἀκούειν ἀκούειν.

Η δισεβδομαδιαία τετρασέλιδη "Αυγή" (1896 - 1897). Εικονίζεται το πρώτο φύλλο (26ης Απριλίου 1896) με διαστάσεις σελίδας 25X36 εκ.

Ο ΣΑΤΥΡΟΣ

έφημερίς συντάκτου ανωνύμου
αυτοσχεδίου ποιητοῦ καὶ ἐντελῶς ἀσήμεου.

"Εδρα μας θὰ εἶν' ὁ Βόλος
ἡ πόλις παλαιά
δὲκα ἔξη μέτρων Μῶλος
μὲ ἀνάστατα σχολεία.

"Ετος χίλια ἑκατόμι ἐγγενήκοιτα καὶ τρία
δάνειοι φωνάζουν ὅλοι μὴν ἐλθῇ χρεωκοπία.

Πρῶτο τοῦμερο μετροῦμεν,
καὶ ἐνθάρρυνται ζητούμεν.

* Εἴτη τοῦ Φεβρουαρίου
ψίθεροι περὶ δαρείου.

Τὸν κύριον Γεώργιον Σουρῆν ζηλεύοντες καὶ ἡμεῖς
ἐφημερίδα ἐμμετρον μ' ἀπορατὶν ἐκδίδομεν,
ὅν ῃ θὰ σατυρίζωμεν καὶ λαῖροι καὶ δεμῖτε,
πάν τὸ σατύρας ἄξιον, χωρὶς παρὰ νο διδόμεν,
ὅτ' ὅσα μέλλει νὰ εἰπῇ ὁ ἕνας καὶ ἄλλος κύριος.
Ἄλλ' ὅμως πρέπει πρὸ παντός εἰς ὅλους νὰ δηλώσωμεν,
κῶς τοῦ Σουρῆ ἀπέχουμεν ἔσθον τῆς γῆς ὁ ἕρσιος,
καὶ ἔτσι μὴ διὰ παντός τὰ στόματα βουλώσωμεν,
ποῦ εἶνε πάντα ἔτοίμα εἰς κρίσεις καὶ εἰς σχόλια,
καὶ βάλλουν τῆς κακίας των κατὰ παντός τα βόλια.
Ἄλλ' ἂν ἀπέχω τοῦ Σουρῆ, δὲν ἔπεται πῶς πρέπει,
νὰ σπάτω τὸ κοινὸν μου καὶ στίχους νὰ μὴ γράφω,
ὁ ἀνθρώπος ἐκ φυσικῶς εἰς τὸ μμεῖσθαι ῥίπει,
ἀπ' τῆ στιγμῇ ποῦ γεννηθῇ, ὡς ποῦ νὰ μῃ ἔσθον τάρο.
Κι' ἂν μὲ κατηγγρητουνε, πῶς τὸν Σουρῆ μιμούμαι,
ὅα ἀντιτάξω πρὸ εὐθύς, ὅτ' εἶπεν ὁ σοφὸς
Βικτωρ Οὐγκώ, ἡ ἄλλος τις, καλὰ δὲν ἐυθυμούμαι:
«Τὰ νέα τὰ βιβλία μας ποῦ βγαίνουν εἰς τὸ φῶς,
«γιγίσσῃ» εἶε ἐκείναις τῶν παλαιῶν βιβλίων,
«μετ' ἐπιδορλώσεων καὶ πελλαπλῶν σχελίων.

Μετὰ τὴν δὴλῶσιν αὐτὴν εἰς τὸν σκοπὸν μου βαίνω
καὶ τῆς ἐφημερίδος μου το πρῶτον φύλλον βγαίνω,
τῆς λίμας μου ἀρχόμενος. καὶ ὡδὴν πρὸς τὴν χιόνα,
ποῦ τὸ πετὸί μας ἐξήρτε τὸν φειτηνὸν χιμῶνα.

Κλεισμένος εἰς τὸ σπητι μου, ἐμπρὸς τὸ παραθύρι
ἔχω τραπέζι μὲ χαρτί καὶ τένα καὶ μελάνη,
ἢ ἡ ῥὸς πῖτω ὅτ' αὖ βουνα κοντεύει γὰ νὰ γείρη,
καὶ ἔξω κρῦο φρενὸν, διαδωλεμένο κάνει.

Τὸ χιόνι μὲ πολλὴν ἐρμὴν εἰς γῆν καὶ στέγας πέφτει,
ὁ Παγκατὸς ἤρεμος ἀμοιάζει μὲ καθρέφτη,
(Ἀνάθεμα καὶ ἂν φαίνεται διέλου ἀπ' τὰ τείχη
τὸ εἶπα ὅμως ἐπειδὴ τὸ ἤθελαν οἱ στίχοι).
Ἐν τούτοις ἡ παρὲνθεσις μοῦ ἐκοψὲ τὴ φῶρα
καὶ δὲν ἤξεύρω ἀπὸ ποῦ νὰ ἀρχινησω τώρα.
Λοιπὸν ποῦ μέινωμεν; ἄ, ναί, ὅτ' ἰμοιᾶζει μὲ καθρέφτη.
Τὸ χιόνι ἐξακολουθεῖ ἀδιάκοπα νὰ πέφτει,
σκεπάζει κάμπους καὶ βουνὰ κρημνοὺς καὶ κεραμιῖχα.
Ἐλὴ ἡ γῆ μας νύνεται τῇ φρεσὶ τὴν ἴδια,
κ' ἐγὼ μόνος τῇ φωτὶ στὴ σόμπα συνδυαλίζω
καὶ μετὰ κόπου τὴν ὡδὴν πρὸς τὴν χιόν' ἀρχίζω.

Καίρε λευκόπεπλος χιῶν καὶ τοῦ βορρέα κέρη,
ἔπου δικαίως προτιμᾶς τὰ προσφιλή σου ὄρη
ὡς κατοικίαν μόνιμον, ἀπὸ τας βρωμοπόλεις
ἐνθα τὸ σῶμά σου τὴν γῆν ἔαν ἐγγίστη μόλις,
εἰς Ἀθήνην μετατρέπεται καὶ εἰς ὕδωρ ῥυπαρόν,
ὡς ἐν' οἱ κατοικεῖ αὐτῶν εἰς τούτον τὸν καιρὸν,
ἔπου καὶ ἡ λευκότης σου καθόλου κηλιδύεται
κ' ἐκ θύμης ὁ ὀρθαλμός τοῦ ποιητοῦ θολοῦται.

Καίρε γῆν, ἀγαπητή, ποῦ μας θεωρεῖ ἀπ' ἔξω
καὶ ὡς κὸν ἀγνή καὶ ἐντροπαλή ῥα σπῆττα μας δὲν μπαίνει
ὅπου συζῶμεν ἔρωτας θανόντας ἀνασταίνει
καὶ τῆς χιονιστῆς ἄμα σὲ ἴδω μοῦ ἔρχεται νὰ παῖξω.

Καίρε χιῶν καὶ σὺν φανῆς θυμίζεις εἰς τοὺς νέους
πῶς πάλαι σπουδαίωτατον παρέλειψαν τὸν νουν.

Πρῶτο φύλλο (6ης Φεβρουαρίου 1893) τῆς σατυρικῆς ἐφημερίδας "Ο Σάτυρος". Τετρασέλιδη μικροῦ
σχήματος (22X32 εκ.) ἀπὸ το τυπογραφεῖο Παρασκευάκουλου-Δομέστιχου.

ΡΗΓΑΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

Εἰς τὰς παραμονάς τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν εὐρισκόμενοι, καθήκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ ἐισέλθωμεν εἰς τὸ εὐρύ τῆς δημοσιογραφίας στάδιον, ὅπως διακοινώσωμεν εἰς τοὺς συναπαρχίτας ἡμῶν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἰδέας, ὅφ' ὧν εὐφοροῦνται οἱ εἰς τὴν ἐκλογικὴν παλαίστραν κατεργασμένοι συμπολίται μας, ὅπως συζητησάμεν ἐν αὐτῇ, διότι φρονίσκουν, ὅτι ἐκ τῆς ἐλευθερίας καὶ παγκόσμιου συζητήσεως γεννᾶται τὸ εὖ, καὶ συντελεσάμεν τὸ εὖ ἡμῶν πρὸς διοφώτισιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἵνα ἐν πλήρει συναισθητῇ τῆς ἀξίας καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ψηφιστοῦ ἐκλογέως, ἐν πλήρει γνώσει τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐκλεγέμενων, προσελθώμεν πάντες πρὸ τῶν καλῶν κατὰ τὴν ἀνατολήν τῆς ἐσθῆτος Ἀπριλίου.

Ἐνθερμοὶ καὶ πιστοὶ ὁπαδοὶ τοῦ μεγάλου συμπαιγνίου μας, πολιτικῶν ἡμῶν εὐαγγέλιον τὰς ἀρχὰς τοῦ φερραίου ἔχοντες, οὐδεὶς διασταγμένων οἰσθονέμεθα κατερχόμενοι εἰς τὸν δύσκολον ὁδὸν καὶ εὐγενῆ ἀγῶνα τοῦτον, οὐδὲ κύπτομεν ὑπὸ τὸ βαρὺ τῆς ἡμετέρας ἐφημερίδος ὄνομα, τὴν δύναμιν ἡμῶν καὶ τὴν πεποιθήσιν ἀντιθέτοντες, οὐχὶ εἰς τὴν πλῆθύν ἢ τὴν ἀξίαν τῶν ἡμετέρων γνώσεων, ἀλλ' εἰς τὴν εὐληκρινῇ καὶ πιστῇ πρὸς τὰς ἰδέας ταύτας ἀφοσίωσιν.

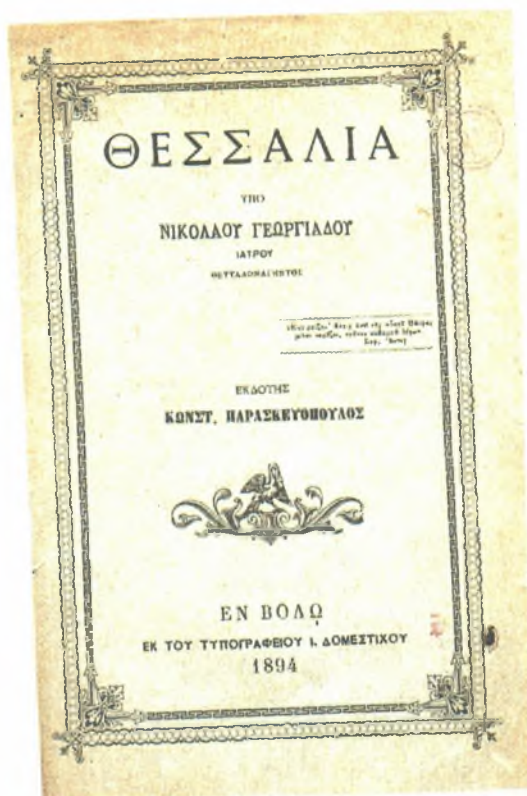
Προδικὴν ὅλως καὶ ἐρήμερον τὴν πολιτικὴν τοῦ ἡμετέρου κράτους κατάστασιν θεωροῦντες, καὶ πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ἧς τὰς βάσεις καὶ τὰ ὅρια ἔθετο εἰς τὸ Σύνταγμα τῶν Ἑλλήνων καὶ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐπισφράγισεν ὁ Ῥήγας ἀποθνήσκοντες, φρονούμεν, ὅτι εὐπηρετούμεν τὰς ἰδέας καὶ τοὺς πόθους τοῦ εὐνοεργετοῦ ποιητοῦ καὶ συντέμενον τὸν χρόνον τὸν χωρίζοντα ἡμεῖς ἀπὸ τῆς πλήρους ἐσφραγῆς αὐτῶν, ἀγνο-

νιζόμενοι ὑπὲρ γνησίας, ὑπὲρ ἀδόλου ἀντιπροσωπείας.

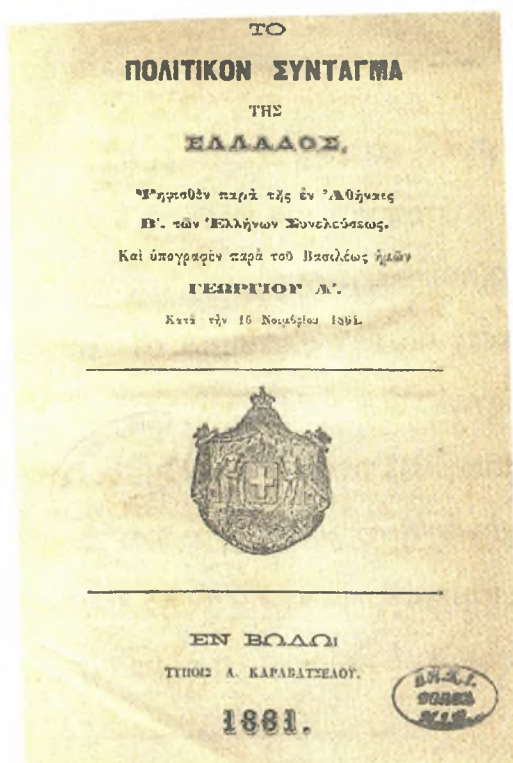
Τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν σῆμα ἐπιβλήθεν ὑπὸ τῆς μεγάλης ἐκτάσεως καὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Κρατῶν εἶναι εὐφυῆς ἐρεῖρεσις τῆς ἀκέτου μετοχῆς ἀπάντων εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῶν κοινῶν· ἀλλ' ὅπως ἡ ἀντιπροσωπεία αὕτη ὀφίσταται πλήρως, ὅπως ἡ Βουλὴ καὶ ἡ Κυβέρνησις οἰσθόνηται καὶ σκέπτηται καὶ πράττει συμφῶνως πρὸς τὴν βέλυσιν ἀπάντων, ἀνάγκη, μεταξὺ τῆς θείσεως τοῦ ἐκλογέως καὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐκλογῆς νὰ μὴ μεσολοβῇ τι, κωλύον τὴν ἐλευθερίαν καὶ πεφωτισμένην τοῦ πολίτου σκέψιν, νὰ μὴ ἐπιδρῇ καὶ κανονίῃ τὴν θέλησιν αὐτοῦ συμφέρον ἄλλο ἢ τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους. Οὕτω καὶ μόνον οὕτω θέλομεν ἐνθυμουργῆσαι πολιτικὴν κατάστασιν δυναμένην ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἰδέας καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ ἔθνους, θέλει θυμολῇ νὰ ἐργασθῇ καὶ μεταλαυργήσῃ τοῦτο, διότι μέγιστα σκέπτονται καὶ φρονεῦσι καὶ αἰσθάνονται οἱ πολῖται αὐτοῦ, ἀραιούμενοι τοῦ τρομεροῦ ἐριάλτου, τοῦ προδοτικῶς ἀπειλούντος νὰ καταπνίξῃ πᾶν εὐγενὲς αἶσθημα, τοῦ συμφέροντος.

Τοιαύτην ὁδὸν κατὰ τὰς πρώτας ἐν αὐτῇ βουλευτικὰς ἐκλογαὶ ἐχάραξεν ἡ ἡμετέρα ἐπαρχία, καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἔχομεν τὴν πεποιθήσιν, ὅτι θὰ βαδίσῃ καὶ νῦν, διότι φαίνεται, ὅτι εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Βόλου προώριστα νὰ ἐγκαινιάσῃ τὴν ὁδὸν τῆς προόδου ἐν Ἑλλάδι τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν διὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ πεφωτισμένης ἐκλογεῖς τῶν ἀντιπροσώπων, παρέχουσα ἐαυτὴν παρόδειγμα εἰς τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας. Ἐκ μόντης τῆς ἡμετέρας ἐπαρχίας ἴστατο κατὰ τὴν λήξασαν περίοδον ἐπὶ τῶν ἐδωλίων τῆς βουλῆς ἀντιπρόσωπος, ἀμέτοχος εἰς τὴν διεξαχθεῖσαν προσωπικὴν καὶ τὴν κατὰ τὴν τῆς ἐξουσίας μόνον σκοπὸν ἔχουσαν πάλην μεταξὺ τῶν κομ-

Ο Ῥήγας του Βόλου, πρώτο φύλλο της 10ης Μαρτίου 1885. Εβδομαδιαία εφημερίδα τετρασέλιδη, μικροῦ σχήματος (21X29 εκ) δεν ἔζησε παρά μερικὸς μῆνας.

Έκδοση του βιβλίου του Ν.Γεωργιάδη «Θεσσαλία» από το τυπογραφείο Ι. Δομέστιχου.(Βιβλιοθήκη Ν.Ι.Πανταζόπουλου ΔΗ.Κ.Ι.)

Έκδοση του τυπογραφείου Α.Καραβατσέλου το 1881.

(Βιβλιοθήκη Ν.Ι.Πανταζόπουλου ΔΗ.Κ.Ι.)

10.2. Το παλιό Δημοτικό θέατρο

Θεμελιώθηκε επί δημαρχίας Αλεξ. Τοπάλη το 1894 και εγκαινιάστηκε τον Φεβρουάριο του 1897 επί δημαρχίας Ιωάννου Χατζηαργύρη, λίγους μήνες πριν από τον ατυχή πόλεμο του '97¹⁵⁴.

Το πρώτο Δημοτικό Θέατρο σχεδιάστηκε από τον Κωνσταντινουπολίτη αρχιτέκτονα Νικόλαο Δημάδη και τον πατέρα του Κωνσταντίνο σε νεοαναγεννησιακή μορφή. Τα σχέδια της μελέτης και των τροποποιήσεων από τον μηχανικό του Δήμου Περπινιάνη δεν έχουν βρεθεί. Το Δημοτικό θέατρο χτίστηκε σε χώρο απόκεντρο κοντά στο σημερινό Δημαρχείο. Οι δαπάνες ανέγερσης του θεάτρου καλύφθηκαν από τον δημοτικό προϋπολογισμό και από δανεισμό. Όμως το έργο ξεπέρασε τον προϋπολογισμό με αποτέλεσμα ο Δήμος να προβεί σε λύσεις ανάγκης, όπως στην ενοικίαση των θεωρείων καθώς και στη λύση μαγαζοθεάτρου, τακτική γνωστή και εφαρμόσιμη από τα Δημοτικά Θέατρα της Αθήνας και του Πειραιά. Το θέατρο παρά τις μεγάλες δαπάνες ήταν το μικρότερο και απλούστερο θέατρο της Ελλάδας.

¹⁵⁴ Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π., σ.198.

Η αίθουσα του θεάτρου ήταν χωρητικότητας 400-500 θεατών και ανήκε στον γαλλικό τύπο. Όμως, η εξωτερική του μορφή φανερώνει ότι η αρχιτεκτονική του ακολουθεί την γερμανική παράδοση. Δυστυχώς, το πρώτο Δημοτικό Θέατρο κτίστηκε σε μια περίοδο κρίσης για το Βόλο, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση του τοπικού τύπου. Επιπλέον τρεις μήνες μετά τα εγκαίνια του θεάτρου έγινε η τουρκική κατοχή της πόλης του Βόλου, με αποτέλεσμα ο χώρος του θεάτρου να χρησιμοποιηθεί ως αποθήκη της επιμελητείας του Τουρκικού στρατού και να υποστεί ζημιές και καταστροφές¹⁵⁵.

¹⁵⁵ Εμμανουήλ – Φεσσά Ελένη, «Οι πρώτες θεατρικές στέγες του Βόλου», *Βόλος 1881 - 1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.] ό.π., σσ. 215-223.

10.3. Ζωγραφική

Η επιρροή των ρευμάτων τέχνης στους Βολιώτες ζωγράφους

Η απαρχή της νεοελληνικής τέχνης ανάγεται στα χρόνια ίδρυσης του ελληνικού κράτους, όπου παρατηρείται εγκατάλειψη των μορφών τέχνης που επικρατούσαν ως τότε (λαϊκή και βυζαντινή) και συνειδητή στροφή σε νέες μορφές με επιρροές από τη Δυτική Ευρώπη. Η νέα αυτή τέχνη θα επικρατήσει από την Οθωνική περίοδο, με τη δημιουργία Σχολείου των Ωραίων Τεχνών στην Αθήνα, όπου διδάσκουν ευρωπαίοι δάσκαλοι. Οι Βαυαροί θα καθορίσουν το δρόμο που έπρεπε να ακολουθήσουν οι καλλιτέχνες και που δεν ήταν άλλος από τη Σχολή του Μονάχου και την εκεί Ακαδημία. Η Σχολή του Μονάχου θα επηρεάσει καθοριστικά τη μορφή της τέχνης κατά τον 19ο αι. Οι μεγάλοι Νεοέλληνες ζωγράφοι, Νικηφόρος Λύτρας, Νικόλαος Γύζης, Κωνσταντίνος Βολανάκης και Γιώργος Ιακωβίδης θα μεταλαμπαδεύσουν τα διδάγματα της Σχολής στο Σχολείο των τεχνών της Αθήνας, όπου θα διδάξουν ως καθηγητές. Η Ακαδημία του Μονάχου θα δημιουργήσει στους Έλληνες δημιουργούς το απαραίτητο καλλιτεχνικό υπόβαθρο. Αμέσως μετά την απελευθέρωση η θεματογραφία αφορά ιστορικά κυρίως γεγονότα. Όταν όμως οι μνήμες ξεθωριάζουν τη θέση της ιστορικής ζωγραφικής καταλαμβάνει η ηθογραφία. Οι βολιώτες ζωγράφοι όπως ήταν φυσικό επηρεάστηκαν από τις νέες τάσεις της εποχής¹⁵⁶.

Η παράταση της τουρκικής κατοχής στη Θεσσαλία για 50 επιπλέον χρόνια μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας σχετίζεται με την καθυστέρηση της καλλιτεχνικής της ανάπτυξης. Επιπλέον, η αποκοπή της από τις δυτικές επιρροές συντελεί στη βραδύτητα της ανάπτυξης της στις εικαστικές τέχνες (κοσμική ζωγραφική). Αντίθετα, στον τομέα της αγιογραφίας και της λαϊκής τέχνης δεν υστερεί συγκριτικά με άλλες ελληνικές περιοχές. Επομένως, πριν από την απελευθέρωση, η κοσμική ζωγραφική δεν έχει να επιδείξει κάτι το

¹⁵⁶ Μεντζαφού-Πολύζου Όλγα, «Νεοελληνική τέχνη και Βολιώτες ζωγράφοι», *Εν Βόλω*, τ. 4ο, εκδ. Βόλος, 2001, σσ. 20-27.

ιδιαίτερο. Εξάιρεση αποτελεί ο καλλιτέχνης Ευστάθιος Αλτίνι, ο οποίος εργάστηκε στο εξωτερικό (Ρουμανία).

Μετά την απελευθέρωση (1881), οι ζωγράφοι οι οποίοι θεωρούνται πρωτοπόροι της σύγχρονης ζωγραφικής στο Θεσσαλικό χώρο είναι: Ο Ραφανίδης (1858), ο Γιαμαλής (1860 ή 61), ο Πούλακας (1864), ο Στουρνάρας (1867) και ο Γκέσκος (1875). Κοινό τους χαρακτηριστικό είναι ότι εργάστηκαν στην Ελλάδα. Επίσης, άλλο κοινό τους στοιχείο είναι το ότι εργάστηκαν κάτω από δύσκολες συνθήκες, οι οποίες τους ανάγκασε να στραφούν σε συναφή επαγγέλματα (Ραφανίδης, Πούλακας, Στουρνάρας) ή σε εντελώς άσχετα (περίπτωση Γκέσκου). Οι ζωγράφοι αυτοί δημιούργησαν την πρώτη καλλιτεχνική υποδομή πάνω στην οποία πάτησαν οι μεταγενέστεροι ζωγράφοι. Μετά την απελευθέρωση (1881) η αστική τάξη ανακαλύπτει πως η περιοχή στερείται ζωγράφων. Αναζητούνταν δάσκαλοι ζωγραφικής στις εφημερίδες της εποχής.

10.3.1 Γιάννης Ραφανίδης

Αὐτοπροσωπογραφία Γιάννη Ραφανίδη (1858—1888 περ.).

Ο Γιάννης Ραφανίδης χρονολογικά θεωρείται ως ένας από τους πρώτους γνωστούς Θεσσαλούς κοσμικούς ζωγράφους της σύγχρονης εποχής. Με τον Ραφανίδη η Θεσσαλική ζωγραφική της αγιογραφίας και της τοιχογραφίας συνδέεται με τα καλλιτεχνικά ρεύματα της εποχής καθώς και με τη Σχολή του Μονάχου. Γεννήθηκε το 1858 στη Ζαγορά του Πηλίου. Τον νεαρό καλλιτέχνη επηρεάζουν βαθιά οι αλληπάλληλοι θάνατοι που πλήττουν την οικογένεια του. Σε μια έκρηξη αγάπης προς τα αγαπημένα του πρόσωπα

(αδέρφια και μητέρα) τους ζωγραφίζει όλους μαζί στο νεκροταφείο (1882).

Τα έργα αυτής της περιόδου είναι περίπου δέκα. Το 1883 πηγαίνει στο Μόναχο κοντά στο μεγάλο νεοέλληνα ζωγράφο Γύζη¹⁵⁷.

Ο δάσκαλός του Γύζης φαίνεται πως έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της καλλιτεχνικής του προσωπικότητας, σε μια ιδιαίτερη μάλιστα θεματική κατηγορία, την ηθογραφία, με έργα που χαρακτηρίζονται από έντονη συναισθηματική φόρτιση καθώς απεικονίζουν σκηνές που προκαλούν συγκίνηση και μελαγχολία. Όπως ο δάσκαλος του (Γύζης) έτσι και αυτός χρησιμοποιεί τα εκφραστικά μέσα, χρώμα, σύνθεση, διηγηματικά στοιχεία για να εκφράσει τον πόνο και τη δυστυχία¹⁵⁸.

Η Σχολή τον βραβεύει με μετάλλιο μετά από τρία χρόνια παραμονής στο Μόναχο. Δυστυχώς οι δύσκολες συνθήκες στις οποίες ζει επιδρούν στην υγεία του (φυματίωση). Ο Γύζης εκφωνεί τον επικήδειο στην κηδεία του και αποκαλύπτει πως τον προόριζε για διάδοχο του στη Σχολή.

Από τα έργα του ζωγράφου είναι σήμερα γνωστά δέκα, τα οποία βρέθηκαν στο πατρικό του σπίτι πριν αναχωρήσει για το Μόναχο.

1. Το πρώτο έργο είναι το μόνο χρονολογημένο έργο του καλλιτέχνη. Πρόκειται για μια μεγάλη σύνθεση με κάρβουνο έργο του 1882. Παριστάνει τη μητέρα του καλλιτέχνη και τα δυο μικρά αδέλφια του ζωγράφου όλους μαζί στο νεκροταφείο. Παριστάνει συμβολικά ο ζωγράφος τη μητέρα που πάει να συναντήσει τα δυο νεκρά παιδιά της. Μάνα και παιδιά στέκονται ακίνητα ανάμεσα στους τάφους. Η έκφραση τους θυμίζει κλασικές επιτύμβιες στήλες.

¹⁵⁷ Βογιατζής Ν. Φώτης, *Η Θεσσαλική Ζωγραφική (1500-1980)*, Αθήνα 1980, σσ. 74-75-76-77-78.

¹⁵⁸ Μεντζαφού-Πολύζου Όλγα, «Νεοελληνική τέχνη και Βολιώτες ζωγράφοι», *Εν Βόλω*, ό.π., σσ. 20-27.

Γ. ΡΑΦΑΝΙΔΗ

Οι νεκροί συγγενείς (

Εικ. 1

2. Στο «Νήμα» μια πανέμορφη γυναίκα με τα ρούχα της εποχής τυλίγει το νήμα. Φίνο σχέδιο, ωραία χρώματα.

3. Το «Νήμα της ζωής» συμβολική σύνθεση.

Γ. ΡΑΦΑΝΙΔΗ

Το νήμα της ζωής (1882 περί.)

Εικ. 2

Σ' ένα χωριάτικο δωμάτιο βρίσκεται ξαπλωμένο το νεκρό παιδί (αδερφός του ζωγράφου). Η μάνα του παιδιού στα δεξιά που ως τότε έγνεθε αφήνει την κουβαρίστρα, σημάδι πως το νήμα της ζωής έχει τελειώσει. Η μάνα δέχεται το χτύπημα σκύβοντας το κεφάλι χωρίς άλλη εξωτερική εκδήλωση. Ο πόνος υπάρχει μέσα της. Πάνω απ' το προσκέφαλο του παιδιού η εικόνα ενός αγίου. Κιλίμια, ένας καθρέφτης και ένα μπαούλο στολίζουν το δωμάτιο. Στο κέντρο του πίνακα το παράθυρο του δωματίου απ' όπου βλέπουμε τα δέντρα της αυλής. Το παιδικό πρόσωπο θυμίζει τη δεξιολογία του Ιακωβίδη στην απεικόνιση μικρών απιδιών. Οι συνθετικές ικανότητες του Ραφανίδη φαίνονται στον ηθογραφικό αυτό πίνακα.

4. «Η οικογένεια». Ο ζωγράφος έχει φιλοτεχνήσει την οικογένεια του σ' ένα έργο που διακρίνεται για την άψογη ακαδημαϊκή του τεχνοτροπία. Δεξιά και αριστερά απεικονίζονται οι γονείς του ζωγράφου. Ανάμεσά τους στέκονται τα τρία αδέλφια του, όρθια. Όλοι φορούν επίσημες τοπικές ενδυμασίες και έχουν προσηλωμένο το βλέμμα όπως στις παλιές φωτογραφίες. Αριστερά του πίνακα φιγουράρει ψηλότερα ο ίδιος ο ζωγράφος. Απ' αυτόν τον πίνακα γνωρίζουμε τη μορφή του καλλιτέχνη.

Εικ. 3

(Εικ. 1,2,3: βλ. Βογιατζής Ν. Φώτης, Η Θεσσαλική Ζωγραφική (1500-1980), ό.π.)

5. «Η Πλημμύρα»
6. «Η Τρικυμία»
7. «Η νίκη οδηγεί»
8. «Η μάχη του Σαρακηνού»
9. «Ο Λιθοβολισμός του Αγίου Στεφάνου»
10. «Η θυσία της Αντιγόνης»

Μετά το θάνατο του καλλιτέχνη δυστυχώς τα έργα του ζωγράφου στο Μόναχο δεν έφθασαν ποτέ στον προορισμό τους, σκοντάφτοντας σε διάφορες προφάσεις

10.3.2 Γιάννης Γιαμαλής

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΑΜΑΛΗΣ (1860–1896 περ.). "Έκανε Έκθεση ζωγραφικής στο Βόλο στά 1895 (η φωτογραφία παραχωρήθηκε από την οικογ. Γ. Χείλαρη, Αθήνα)

Ο ζωγράφος Γιάννης Γιαμαλής γεννήθηκε στη Σκύρο στα 1860 ή 1861. στα 1895 έρχεται στο Βόλο ως προσωπογράφος, αγιογράφος – φήμες τον φέρουν ως μαθητή του Νικηφόρου Λύτρα. Παράλληλα με τη ζωγραφική ασκεί και το επάγγελμα του φωτογράφου για βιοποριστικούς λόγους. Ο Γιάννης Γιαμαλής θεωρείται από τους πρώτους καλλιτέχνες που εξέθεσε τα έργα του

δημόσια στην ελεύθερη Θεσσαλία. Η έκθεση έγινε στο καφενείο Γιαννόπουλου στην παραλία, διότι εκείνη την εποχή δεν υπήρχαν αίθουσες τέχνης. Από τους πέντε πίνακες που εκθέτει ο Γιαμαλής γνωρίζουμε το περιεχόμενο των τριών. Ο πρώτος παριστάνει χαρτονομίσματα, σε πιστή απομίμηση, ο δεύτερος σκηνή απ' την τσιγγάνικη ζωή, ενώ το σχέδιο παριστάνει τη βασίλισσα Όλγα. Η έκθεση είχε εμπορική αποτυχία. Οι μαικήνες του Βόλου θα αργήσουν να εμφανιστούν.

(βλ. Μπατουδάκης Σταύρος, «Ο νομός Μαγνησίας μέσα από τη φωτογραφική τέχνη», *Εν Βόλω*, τ.50, Βόλος 2001)

10.3.3 Γιάννης Πούλακας

Ο Πούλακας γεννήθηκε γύρω στα 1863 ως 1865 στον Άγιο Γεώργιο Πηλίου. Νωρίς πηγαίνει στην Κωνσταντινούπολη όπου σπουδάζει σκηνογραφία. Αργότερα πηγαίνει στην Αθήνα και στον Πειραιά όπου μαθητεύει κοντά στο μεγάλο θαλασσογράφο Βολανάκη. Η επίδραση του δασκάλου του στο έργο του ήταν μεγάλη¹⁵⁹. Παρόλο που δεν επιβεβαιώνεται η φοίτηση του καλλιτέχνη στη Σχολή Καλών Τεχνών ή στη Σχολή που είχε ιδρύσει ο Βολανάκης στον Πειραιά, η επίδραση του δασκάλου του είναι εμφανής. Εκτός από τη

¹⁵⁹ Βογιατζής Ν. Φώτης, *Η Θεσσαλική Ζωγραφική (1500-1980)*, ό.π., σσ. 78-79-80-167-169-170-171.

θεματογραφία (θαλασσογραφίες, ναυμαχίες), η επίδραση είναι έντονη και στον τρόπο επεξεργασίας, με αποτέλεσμα τα έργα του να μπερδεύονται με τα έργα του Βολανάκη¹⁶⁰.

Ο Πούλακας παραμένει ως ο μόνος Θεσσαλός που διακρίθηκε στον δύσκολο τομέα της θαλασσογραφίας. Δυστυχώς λιγοστά έργα του διασώθηκαν κι αυτό γιατί οι έμποροι έργων τέχνης έσβηναν την υπογραφή του προκειμένου να πουλήσουν τα έργα του ως έργα του Βολανάκη.

(Εικ.1)

Γιάννης Πούλακας (1864-1942): «Θαλασσογραφία με βάρκα», ελαιογρ. (30X45)

¹⁶⁰ Μεντζαφού-Πολύζου Όλγα, «Νεοελληνική τέχνη και Βολιώτες ζωγράφοι», *Εν Βόλω*, ό.π., σσ. 20-27.

Γ. Πούλακας (1864-1942): «Λιμάνι του Βόλου», ελαιογρ., διαστ. 50x75 εκ.

(Εικ.2)

(Εικ.1,2 βλ. Μεντζαφού-Πολύζου Όλγα, «Νεοελληνική τέχνη και Βολιώτες ζωγράφοι», εν Βόλω, ό.π.)

10.3.4. Στέφανος Στουρνάρας

Γεννήθηκε στη Ζαγορά του Πηλίου στα 1867. Είναι ο πρώτος Θεσσαλός καλλιτέχνης απόφοιτος της Σχολής Καλών Τεχνών (δίπλωμα ζωγραφικής και χαρακτικής 1889). Ήταν μαθητής του Νικηφόρου Λύτρα. Εργάστηκε στην Αθήνα ως γυψοτέχνης. Στη συνέχεια επέστρεψε στο Βόλο, όπου ασχολήθηκε με αγιογραφήσεις εκκλησιών. Το 1892 ανοίγει φωτογραφείο. Όμως, έμεινε γνωστός στην πόλη του

Βόλου ως φωτογράφος. Ο Στουρνάρας ανήκει στη στρατιά εκείνη των φωτογράφων-ζωγράφων οι οποίοι δεν μπόρεσαν να ασχοληθούν αποκλειστικά με τη ζωγραφική. Από τις λίγες προσωπογραφίες που διασώθηκαν (ζωγραφισμένες με την ακαδημαϊκή τεχνοτροπία

της εποχής) και από τις φορητές εικόνες-αγιογραφίες διαφαίνονται οι ικανότητες του Στουρνάρα¹⁶¹.

Σ. Στουρνάρας (1867-1928):
«Αγιογραφία»

Ο Στουρνάρας μαθήτευσε κοντά στο Νικηφόρο Λύτρα και από το δάσκαλο πέρασε στο μαθητή η δύναμη και η δεξιότητα που είχε στην απεικόνιση προσώπων. Οι προσωπογραφίες του αποτελούν μοναδική καταγραφή με το χρωστήρα της γύρω του πραγματικότητας αφού για την απεικόνιση της φύσης ή σκηνών χρησιμοποίησε σχεδόν αποκλειστικά τη φωτογραφία, μια νέα τέχνη η οποία ολοένα και περισσότερο κέρδιζε έδαφος και στην Ελλάδα¹⁶²

Στέφανος Στουρνάρας
(1867-1928)

Επίσης, αξίζει να σημειωθεί πως ο Στουρνάρας είναι ο μόνος Έλληνας που φωτογράφησε τον πόλεμο του 1897. συμμετέχοντας ως στρατιώτης –εκτός από το όπλο του – φρόντισε να φέρει μαζί του και τη φωτογραφική του μηχανή. Φωτογραφίζει πλήθος μαχών και έτσι γίνεται ο πρώτος Έλληνας φωτορεπόρτερ.

¹⁶¹ Βογιατζής Ν. Φώτης, *Η Θεσσαλική Ζωγραφική (1500-1980)*, ό.π., σσ. 171-172-173.

¹⁶² Μεντζαφού-Πολύζου Όλγα, «Νεοελληνική τέχνη και Βολιώτες ζωγράφοι», *Εν Βόλω*, ό.π., σσ. 20-27.

Ο ζωγράφος και φωτογράφος του Βόλου Στέφανος Στουρνάρας (1867–1928)

Ο Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης στο τεύχος Νοεμβρίου 1893 του περιοδικού «Προμηθεύς» περιγράφει το φωτογραφείο του Στουρνάρα ως εξής: *Οι μη επισκεφθέντες Μουσείον, ας επισκεφθωσι το εν τη οδω Ερμού, αριθμ.93 Φωτογραφείον και Ζωγραφείον του κυρίου ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΣΤΟΥΡΝΑΡΑ και θα μείνωσιν έκθαμβοι δια την πληθύν και καλλονήν των εικόνων και φωτογραφιών. Προσέτι, δε, θα ίδωσιν ό,τι δεν είδον οι επισκεφθέντες στα φωτογραφεία των Αθηνών και το ζωγραφικόν τμήμα του πολυτεχνείου*¹⁶³.

Η συμβολή και η προσφορά αυτού του μεγάλου ζωγράφου-φωτογράφου της εποχής είναι ανεκτίμητη. Πέθανε σχετικά νέος στις 11 Αυγούστου του 1928.

10.3.5. Κώστας Γκέσκος

Κώστας Γκέσκος (1875–1951)

Ο Γκέσκος φοιτά στη Σχολή Καλών Τεχνών (στο τμήμα προσωπογραφίας και διακοσμητικής). Τελειώνει με άριστα, ακολουθεί το δρόμο του Μονάχου και στη συνέχεια μεταβαίνει στο Παρίσι¹⁶⁴.

¹⁶³ Μπατουδάκης Σταύρος, «Στέφανος Στουρνάρας», *Εν Βόλω*, ό.π., σσ.44-47.

¹⁶⁴ Βογιατζής Ν. Φώτης, *Η Θεσσαλική Ζωγραφική (1500-1980)*, ό.π., σσ.77-173

10.4 Γλυπτική (1881-1897)

Δείγματα γλυπτικής στο Βόλο υπάρχουν στον περίβολο του Σιδηροδρομικού Σταθμού του Βόλου καθώς και στο παλιό νεκροταφείο της πόλης (Ξηρόκαμπο). Η νεοελληνική γλυπτική όπως ήταν φυσικό επηρέασε την νεοϊδρυθείσα πόλη του Βόλου. Αυτή την περίοδο απουσιάζει η υπαίθρια γλυπτική καθώς οι πλατείες και οι δημόσιοι χώροι τότε διαμορφώνονταν. Επίσης δεν πρέπει να παραβλέψει κανείς τον γλυπτό διάκοσμο δημοσίων και ιδιωτικών κατοικιών -εσωτερικός και εξωτερικός διάκοσμος- καθώς και τη διαμόρφωση κήπων κατοικιών, οι οποίες κοσμούνταν από γλυπτά (κρήνες, σιντριβάνια, κ.ά.)

10.4.1 Η γλυπτική σύνθεση του Σιδηροδρομικού Σταθμού

Πρόκειται για μεγάλων διαστάσεων μαρμάρινη γλυπτική σύνθεση, η οποία βρίσκεται στον περίβολο του Σιδηροδρομικού Σταθμού. Η σύνθεση είναι έργο του Ιταλού γλύπτη I.

Previsan. Σε βαθμιδωτή κλίμακα στο πάνω τμήμα του, είναι τοποθετημένο το ολόγλυφο άγαλμα της θεάς Αθηνάς, σε στάση κατ' ενώπιον με τα κλασικά του στοιχεία. Περικεφαλαία, γοργόνειο στο στήθος, δόρυ που στηρίζει με το δεξί της χέρι, ενώ με το αριστερό κρατά της ασπίδα. Στο κάτω τμήμα είναι τοποθετημένη η ανάγλυφη προτομή του βασιλιά Γεωργίου του Α', η οποία είναι εντοιχισμένη σε ναόσχημο στήλη. Η πολυπλοκότητα της σύνθεσης, τα αρχαίζοντα αρχιτεκτονικά μέλη με τους ιωνικούς κιονίσκους, η απόλυτη αισθητική αρμονία καθώς και ο ακαδημαϊσμός του γλυπτού δηλώνουν έντονα τα στοιχεία της νεοκλασικής τέχνης, που εμπνευσμένη από τα κλασικά πρότυπα και αφορμές κυριαρχούσε

(φωτ.Αγγελοπούλου Σοφίας)

στην Ευρώπη αλλά και στην Ελλάδα στο 2ο μισό του 19ου αι. στο κάτω μέλος της σύνθεσης υπάρχει σε οβάλ χάλκινο πλαίσιο η παρακάτω επιγραφή:

«Απριλίου 22 1884 εγκαινίσει του
Σιδηρόδρομου Θεσσαλίας ου την κατασκευήν
και σύστασιν ανεδέξοιτο Θεόδωρος Α.
Μαυροκορδάτος δυνάμει του από 22^{ος} Ιουνίου
1882 ΑΜΗ΄ Νόμου»¹⁶⁵.

(φωτ. Αγγελοπούλου Σοφίας)

Το άγαλμα της θεάς Αθηνάς με την προτομή του βασιλιά Γεωργίου Α΄ δώρισε ο μηχανικός του Θεσσαλικού Σιδηρόδρομου Εβαρίστο de Chirico, στην πόλη του Βόλου. Στα εγκαίνια του Σιδηροδρομικού Σταθμού στις 22 Απριλίου 1884 έγιναν τα αποκαλυπτήρια του καλλιτεχνικού αυτού έργου από τον βασιλιά Γεώργιο Α΄ παρουσία πλήθους κόσμου. Το 1897 λίγο πριν ο Βόλος καταληφθεί από τους Τούρκους ο ναύαρχος Σταματέλος αφαίρεσε την μαρμάρινη προτομή του Γεωργίου Α΄ για να μην καταστραφεί. Όταν αποχώρησαν οι Τούρκοι από την πόλη η προτομή επανατοποθετήθηκε¹⁶⁶.

Ίσως το άγαλμα της θεάς Αθηνάς να αποτελεί το πρώτο δημόσιο γλυπτό που κόσμησε την πόλη του Βόλου. Ο Εβαρίστο de Chirico δώρισε στην πόλη όχι ένα τυχαίο αλλά ένα συμβολικό άγαλμα.

¹⁶⁵ Σπανού Κ.Μαρία, «Υπαίθρια γλυπτά του Βόλου», *Εν Βόλω*, ό.π., σσ. 50-53.

¹⁶⁶ Φώτου Χρήστος, *Θεσσαλικοί Σιδηρόδρομοι και Τζιόρτζιο ντε Κίρικο*, *Πρακτικά ημερίδας* 4 Απριλίου 1993, ό.π., σσ. 9-44.

10.4.2. Γλυπτά ταφικά μνημεία στο νεκροταφείο του Βόλου

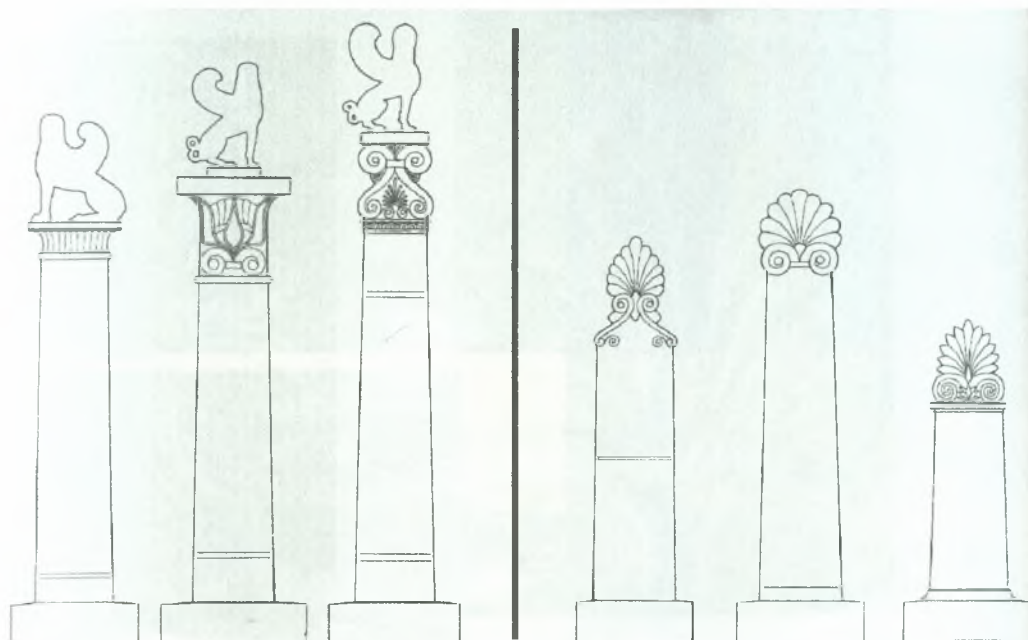
Στο νεκροταφείο του Βόλου, υπάρχουν υπέροχα δείγματα γλυπτικής τέχνης της περιόδου. Η αστική τάξη καλούσε ονομαστούς γλύπτες της εποχής για να φιλοτεχνήσουν τα ταφικά μνημεία προσφιλών προσώπων. Οι παραγγελίες γίνονταν συνήθως στα μεγάλα εργαστήρια γλυπτικής της Αθήνας. Τύποι μνημείων της εποχής: προτομές, ανάγλυφα tondi (μετάλλια), τεφροδόχες, επιτύμβιες στήλες, σαρκοφάγοι και σταυροί.

Τα ταφικά μνημεία της περιόδου (1881-1897) θεωρούνται μετεξέλιξη των επιτύμβιων στηλών της αρχαιότητας. Εξαίρεση αποτελούν οι σαρκοφάγοι.

10.4.2.1. Οι επιτύμβιες στήλες στη διαχρονική τους πορεία (εξέλιξη)

Από την αρχαιότητα και σε όλη την πορεία της εξέλιξης τους, οι άνθρωποι ενδιαφέρονταν για τα ταφικά μνημεία. Σημαντική κατηγορία ανάγλυφων μνημείων της αρχαίας ελληνικής τέχνης αποτελούν οι επιτύμβιες στήλες, οι οποίες στήνονταν για να διαιωνίσουν τη φήμη του νεκρού. Αρχικά εμφανίζονται στην Αττική το β' τέταρτο του 6ου αιώνα π.Χ. . Οι πρώτες επιτύμβιες στήλες έχουν μεγάλο πάχος, στηρίζονται σε κυβική βάση και φέρουν επίκρανο πάνω στο οποίο τοποθετείται άγαλμα της Σφίγγας. Στον κορμό της στήλης, σε χαμηλό ανάγλυφο παριστάνεται ο νεκρός στην εν ζωή ιδιότητά του, ως αθλητής, πολεμιστής, κ.ά. . Στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. οι στήλες γίνονταν λεπτότερες και φέρουν μόνο έλικες, από τις οποίες ξεφυτρώνουν ανθήμια (ανθεμωτή επίστεψη)¹⁶⁷.

¹⁶⁷ Κοκκόρου-Αλευρά Γ., *Η τέχνη της αρχαίας Ελλάδας, σύντομη ιστορία (1050-50 π.Χ.)*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1995, σ. 97

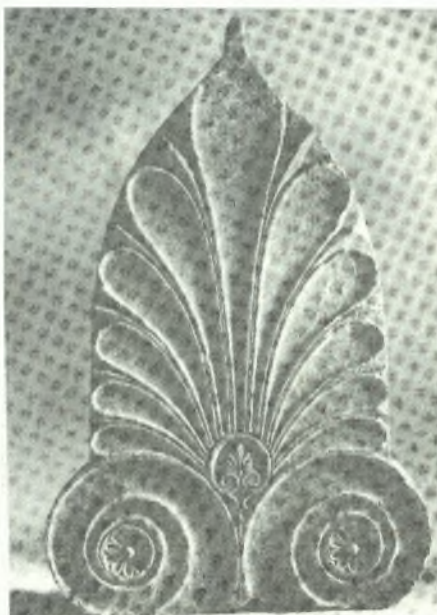
125-126. Εξέλιξη των αττικών επιτύμβιων στηλών των αρχαϊκών χρόνων σύμφωνα με G. Richter.

(βλ. Κοκκόρου-Αλευρά Γ., Η τέχνη της αρχαίας Ελλάδας, σύντομη ιστορία (1050-50 π.Χ. ό.π.,)

Δηλαδή τη θέση του επίκρανου παίρνει ένα πιο πλούσιο κόσμημα σε σχήμα ανεστραμμένης λύρας, όπου αντί για σφίγγα βλέπουμε ανθέμιο, το οποίο είναι το μοναδικό που στολίζει την κορυφή της στήλης. Στα τέλη του 6^{ου} αι. διακόπτεται η ιστορία της αττικής στήλης, από τον απαγορευτικό νόμο του Κλεισθένη, ο οποίος προσπάθησε να περιορίσει τις πολυτελείς ταφές. Η απαγόρευση βέβαια, δεν ισχύει για τον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο, όπου η επιτύμβια στήλη συνεχίζει να υπάρχει και να εξελίσσεται¹⁶⁸.

Τώρα οι στήλες (α' μισό 5ου αι.) είναι πιο ψηλές και λεπτές με ανθεμωτή επίστεψη. Παράλληλα υπάρχουν και πλατύτερες στήλες με περισσότερα του ενός πρόσωπα. Οι επιτύμβιες στήλες του 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ. ακολουθούν τεχνοτροπικά την εξέλιξη της μεγάλης γλυπτικής του 5^{ου} αι. π.Χ. .

¹⁶⁸ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αρχαϊκός ελληνισμός, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σ. 392.

Εικ. 1: Ανθεμωτές επιστέψεις αρχαϊκών σαμιακών στηλών. Σάμος. Πυθαγόρειο Δ' τέταρτο δού αι. π.Χ.

Εικ.2: Επιτύμβια στήλη από τη Σαλαμίνα ή την Αίγινα. Νεκρός και δούλος. Πιθανόν έργο του Αγοράκριτου. Αθήνα, Εθν. Μουσείο. Γύρω στο 430 π.Χ.

Το 317 π.Χ. ένας νόμος του Δημητρίου του Φαληρέα απαγορεύει και πάλι τις πολυτελείς ταφές στην Αττική. Αυτό θα σημάνει το τέλος της αττικής επιτύμβιας στήλης¹⁶⁹.

Όμως, η επιτύμβια στήλη θα υπάρχει σε άλλα ελληνικά κέντρα, στα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια, ωστόσο η ποιότητα των στηλών αυτών δεν παρακολουθεί τη μεγάλη πλαστική ούτε την υπηρετούν μεγάλοι γλύπτες, όπως συνέβαινε στα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια.

¹⁶⁹ Κοκκόρου-Αλευρά Γ., *Η τέχνη της αρχαίας Ελλάδας, σύντομη ιστορία (1050-50 π.Χ.)*, ό.π., σ. 206

Εικ.3: Η στήλη του Ιλισού. Ο νεκρός με το δούλο και τον πατέρα του. Πιθανόν έργο του Σκόπα. Αθήνα, Εθν. Μουσείο. Γύρω στο 340-330 π.Χ.

(Εικ. 1,2,3: βλ. Κοκκόρου-Αλευρά Γ., *Η τέχνη της αρχαίας Ελλάδας, σύντομη ιστορία (1050-50 π.Χ.)*, ό.π.)

Μετά την απαγόρευση τα αττικά εργαστήρια, όπως ήταν φυσικό, διασκορπίστηκαν σε διάφορες πόλεις της Μεσογείου, ανάμεσα στις οποίες ήταν και η Δημητριάδα. Η ανακάλυψη των γραπτών στηλών της Δημητριάδας από τον Αρβανιτόπουλο το 1908, μας επιτρέπει να παρακολουθήσουμε την περαιτέρω εξέλιξη των στηλών. Οι γραπτές αυτές στήλες αποτελούν πρωτότυπα έργα της ελληνιστικής ζωγραφικής. Στις στήλες είναι εμφανής η αττική επίδραση. Είχαν αετωματική ή ανθεμωτική επίστεψη. Η χρήση χρώματος ήταν η πιο φθηνή και εύκολη λύση σε κόστος και χρόνο. Ο νεκρός παριστάνεται σε διάφορες δραστηριότητες της ζωής του, χωρίς να γίνεται αναφορά στο γεγονός του θανάτου. Στις στήλες εμφανίζονται καθαρά θεσσαλικά στοιχεία (άνδρες με πέτασο, γυναίκες σε θεσσαλικούς θρόνους κ.ά.). Η μελέτη των στηλών αυτών μας δείχνει πως οι αρχαίοι Έλληνες ζωγράφιζαν στο μάρμαρο με μια καθαρή ελληνική τέχνη, φυσική εξέλιξη της τέχνης του 6ου αι. π.Χ. . Οι τεχνίτες των εργαστηρίων που ήταν στις εισόδους των νεκροταφείων, σε όλη την Ελλάδα δημιουργούσαν

με ελευθερία και φαντασία χωρίς να μιμούνται τη μεγάλη γλυπτική. Και προσαρμόζονταν στις απαιτήσεις και την καλαισθησία των πολιτών¹⁷⁰.

Εικ. 1

Δημητριάς, στήλη του Χαλκοκήδους.
(Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου)

Εικ.2

Δημητριάς, στήλη του Ολύμπου.
(Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου)

¹⁷⁰ Helly Brunno, «Οι Γραπτές Στήλες της Δημητριάδας», *Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στον χρόνο, Πρακτικά ημερίδας 9* Νοεμβρίου 1994, εκδ. ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος 1996, σσ.74-83.

Εικ. 3

Δημητριάς, στήλη του Λυκολέοντος

(Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου)

Εικ. 4

Δημητριάς, στήλη του Ταρούλα.

(Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου)

(Εικ. 1,2,3,4: βλ. Ευσταθίου – Μπάτζιου Ανθή, «Η Ζωγραφική στην αρχαιότητα», *Εν Βόλω*, ό.π.)

Στα παλαιοχριστιανικά χρόνια η αρχαιολογική έρευνα στα νεκροταφεία των οικισμών έχει φέρει στο φως ενδιαφέρουσες ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες¹⁷¹.

¹⁷¹ Ντίνα Ασπασία, «Η παλαιοχριστιανική Δημητριάδα και οι μετέπειτα αναφορές της», *Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στο χρόνο*, ό.π., σσ.112-151

10.4.2.2.Προτομές:

Πρόκειται για πορτραίτο του νεκρού, στο οποίο επικρατεί ο ρεαλισμός καθώς και ο ιδεαλισμός. Το πορτραίτο δε μοιάζει πάντα στον νεκρό όμως, ακολουθεί τους καλλιτεχνικούς κανόνες¹⁷².

Η πόλη του Βόλου έχει την τύχη να κατέχει ένα από τα έργα του μεγάλου νεοέλληνα γλύπτη Γιαννούλη Χαλεπά. Πρόκειται για την προτομή του Κωνσταντίνου Καρτάλη. Λίγα χρόνια πριν την απελευθέρωση του Βόλου ανατέθηκε στον μεγάλο γλύπτη να φιλοτεχνήσει το μνημείο αυτό.

Αρκετά νωρίς, δηλαδή το 1876, φιλοτέχνησε το πρώτο σίγουρα χρονολογημένο πορτραίτο του Καρτάλη. Στο έργο αυτό φαίνεται καθαρά από πολύ νωρίς η ικανότητα του γλύπτη να «πιάνει» κάτι από την προσωπικότητα του εικονιζόμενου¹⁷³.

Κωνσταντίνος Καρτάλης (1876)

Είναι τάφος με κτιστό λίθινο περίζωμα, που επιστέφεται με μάρμαρο. Περιβάλλεται με ψηλό κιγκλίδωμα. Οι τέσσερις γωνίες του επιστέφονται με τέσσερις δάδες σβησμένες που συμβολίζουν τη ζωή που χάθηκε. Σε τρεις σύμφυτες κλιμακωτές βάσεις στηρίζεται η τετράπλευρη στήλη, πάνω στην οποία είναι τοποθετημένη η προτομή. Το ύψος της στήλης είναι 1.95μ. Το συνολικό ύψος του μνημείου είναι 3.50μ. . Η προτομή έχει ύψος 56 εκ. Την προτομή του Κωνσταντίνου Καρτάλη χαρακτηρίζει η πλαστικότητα και η δύναμη. Ο γλύπτης αποδίδει τον νεκρό ρεαλιστικά, με προσωπογραφική πιστότητα. Η μορφή είναι στραμμένη κατά μέτωπο, στη φυσική της αναλογία και επιβάλλεται στο χώρο.

¹⁷² Γιασιράνη – Κυρίτση Βασιλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, εκδ. Ώρες, 1996., σ.47

¹⁷³ Καλιγάς Μαρίνος, *Χαλεπάς Γιαννούλης, Η ζωή και του έργου του*, εκδ. της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήναι, 1972, σ.55

Έχει πυκνά μαλλιά, μακριά γενειάδα, αρχαιοελληνική μύτη, μουστάκι, μάτια με κόρες

που κοιτάζουν μακριά και σακούλες κάτω από τα μάτια. Εικονίζεται μέχρι το στήθος. Φοράει ρούχα εποχής. Ο λαιμός του καλύπτεται από ύφασμα, κάτι που συνηθίζει ο Χαλεπάς στα πρώτα του έργα. Δύο κλαδιά δάφνης (δίκλωνα), ενωμένα με κορδέλα, που σχηματίζει φιόγκο, κρέμονται σχηματίζοντας ημικόκλιο. Η προτομή είναι ολόγλυφη. Τρία στοιχεία χαρακτηρίζουν τη στήλη, η προτομή, το στεφάνι και χαμηλότερα η επιγραφή του βάθρου¹⁷⁴.

Παλιά σωζόταν στο εργαστήρι του Χαλεπά στον Πύργο της Τήνου το πρόπλασμα του Κωνσταντίνου Καρτάλη. Δυστυχώς, σήμερα δεν υπάρχει, διότι χάθηκε. Ευτυχώς που πρόλαβε και το φωτογράφησε ο Στρατής Δούκας και έτσι

σώθηκε η φωτογραφία του τουλάχιστον

Πρόπλασμα Κων.Καρτάλη

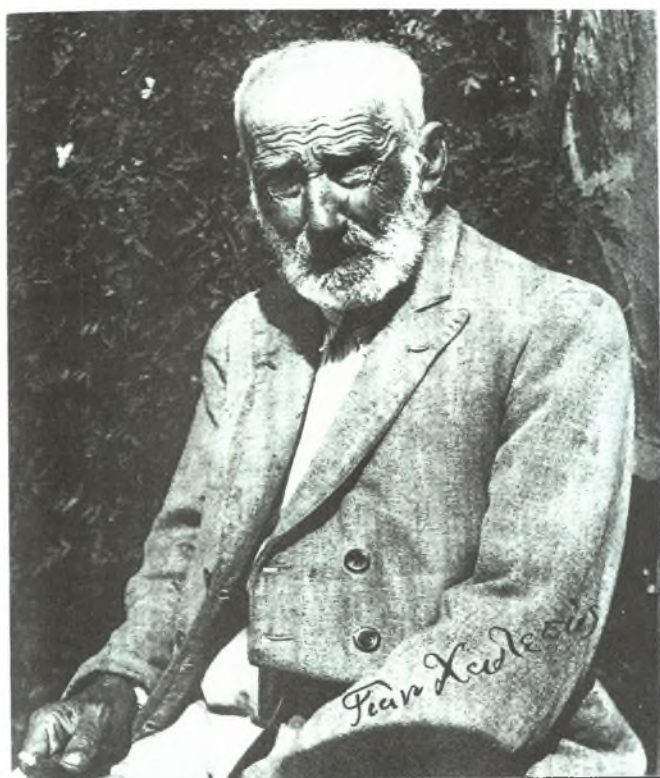
(βλ. Καλιγάς Μαρίνος, Χαλεπάς Γιαννούλης, *Η ζωή και το έργο του*, ό.π.,

¹⁷⁴ Γιασιράνη – Κυρίτση Βασιλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, ό.π., σσ.59-60

Το μνημείο του Κωνσταντίνου Καρτάλη μεταφέρθηκε από το παλιό νεκροταφείο της Ανάληψης στο νέο στον Ξηρόκαμπο, όπου και βρίσκεται σήμερα.

Γιαννούλης Χαλεπάς, γλύπτης : Γεννήθηκε στον Πύργο της Τήνου, στις 24 Αυγούστου 1851 και πέθανε στις 15 Σεπτεμβρίου 1938. ο πατέρας του τον έστειλε στη Σύρο για να μάθει γράμματα, διότι τον προόριζε για έμπορο. Όμως ο Γιαννούλης έχοντας καλλιτεχνικές καταβολές από το οικογενειακό του περιβάλλον είχε πάρει την απόφαση του. Ο πατέρας του ήταν γλύπτης, ενώ το χωριό του είχε σπουδαία καλλιτεχνική παράδοση.

(βλ. Καλιγάς Μαρίνος, *Χαλεπάς Γιαννούλης, Η ζωή και του έργου του*, ό.π.)

Έτσι, το 1869 ήρθε στην Αθήνα για να σπουδάσει γλυπτική στο Σχολείο των Τεχνών κοντά στο Λεωνίδα Δρόση. Συνέχισε τις σπουδές του στην Ακαδημία του Μονάχου κοντά στον Μαξ Βίνταμ (1873-1876), με υποτροφία του Ιδρύματος Ευαγγελίστριας της Τήνου. Το 1876 επιστρέφει στην Αθήνα, όπου ανοίγει δικό του εργαστήριο. Εκεί δημιούργησε τα πιο σπουδαία έργα της λογικής του περιόδου.

(Σάτυρος και έρωτας 1877, Κεφάλι Σατύρου 1878, Κοιμωμένη 1878). Δυστυχώς στα 1878 εμφανίζονται τα πρώτα συμπτώματα ψυχοπάθειας. Από το 1888 ως το 1902 έμεινε στο ψυχιατρείο της Κέρκυρας. Επιστρέφει στην Τήνο, στο χωριό του, όπου μόνο μετά το θάνατο της μητέρας του στα 1916 ξαναρχίζει τη γλυπτική (πήλινα προπλάσματα). Στα 1925 μετά από παρότρυνση του Θωμόπουλου –καθηγητή των Καλών Τεχνών- εκθέτει τα έργα του στην Ακαδημία Αθηνών. Η Ακαδημία τον βραβεύει το 1927 με το Αριστείο Τεχνών. Στα 1928 ακολουθεί δεύτερη έκθεση έργων του Χαλεπά στο «Άσυλο Τέχνης». Το 1930 ο Χαλεπάς εγκαταστάθηκε στην Αθήνα όπου έμεινε ως το θάνατό του.

Στο έργο του διακρίνουμε δύο περιόδους: τη «λογική» και τη «μεταλογική». Στην πρώτη (1870-1878), ο Χαλεπάς βρίσκεται στα πλαίσια του ευρωπαϊκού κλασικισμού με ρομαντικές διαθέσεις, οι οποίες τον βοηθούν στην αποτίναξη του ακαδημαϊκού φορμαλισμού. Στη δεύτερη περίοδο (1919-1938) ο Χαλεπάς εκφράζει το δυναμισμό μιας αναπροσαρμογής. Τα έργα αυτής της περιόδου διέπονται από την νέα ψυχο-πνευματική του κατάσταση. Τα έργα αυτής της περιόδου όπως το σύμπλεγμα Οιδίπους και Αντιγόνη και η Μεγάλη Αναπαυομένη θεωρούνται ως τα πιο σημαντικότερα. Πάρα πολλά σκίτσα που δημιουργεί ο καλλιτέχνης παράλληλα με τα γλυπτά του χαρακτηρίζονται από εξπρεσιονιστική αμεσότητα¹⁷⁵.

Δημήτριος Κ. Τοπάλης (1874)

Είναι ισόγειος τάφος του οποίου η επιφάνεια καλύπτεται με μαρμάρινο δάπεδο, όπου είναι γραμμένα τα εξής:

«ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΤΑΙ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΟΠΑΛΗΣ»

Περιβάλλεται από τέσσερις σιδερένιες κολόνες στα τέσσερα άκρα, οι οποίες ενώνονταν με αλυσίδα. Στην κεφαλή πάνω σε αναβαθμούς υψώνεται βάθρο, με σύμφυτη βάση και επίστεψη, στο οποίο είναι χαραγμένα:

ΜΝΗΜΕΙΟΝ Κ.ΤΟΠΑΛΗΣ

(φωτ. Αγγελοπούλου Σοφίας)

Πάνω στηρίζεται η τετράπλευρη στήλη, με ελαφριά κλίση προς τα πάνω. Λίγο πιο πάνω από τη βάση είναι χαραγμένο το όνομα: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Κ. ΤΟΠΑΛΗΣ.

Πιο πάνω στην εσοχή ενός κύκλου είναι τοποθετημένη η προτομή, η οποία είναι πρόσθετη πάνω στη στήλη, στηριγμένη σε κλιμακωτή βάση, αποτελούμενη από γείσο, κιλλίβαντες και

¹⁷⁵ Λυδάκης Στέλιος, *Οι Έλληνες Γλύπτες, Η νεοελληνική γλυπτική (ιστορία-τυπολογία-λεξικό γλυπτών)*, τ. 5ος, εκδ. «Μέλισσα», Αθήνα 1981, σ.

ταινίες. Η προτομή είναι προσεγμένη με τα «σπαστά» μαλλιά, τις ρυτίδες και το απλανές βλέμμα. Η στήλη καταλήγει μετά από διάζωμα, με τρεις μικρούς ανάγλυφους ρόδακες, σε γείσα και ανθεμωτά ανάγλυφο αέτωμα στην πρόσοψη, σε ανάγλυφο σταυρό στην κορυφή. Αριστερά και δεξιά φέρει από ένα ακροκέραμο. Το μνημείο είναι αγνώστου γλύπτη.

Αντώνιος Ζοποτός (Τσοποτός) [1884]

Μαρμάρينو κρηπίδωμα, ύψους 50εκ., περιβάλλει το μνημείο. Τέσσερις μαρμάρινες κολόνες υπάρχουν στις τέσσερις γωνίες. Στην κεφαλή, πάνω σε τρεις τετράγωνους αναβαθμούς στηρίζεται βάθρο. Δυο ανεστραμμένες δάδες περασμένες σε δάφνινο στεφάνι παριστάνονται στην πρόσοψη, και συμβολίζουν τη ζωή που έσβησε. Η στήλη στηρίζεται πάνω σε σύμφυτη

βάση με καμπυλόκυρτο κυμάτιο, η οποία επιστέφεται από την προτομή του νεκρού. Η στήλη έχει ύψος 2.10μ. . Στο πάνω μέρος της στήλης υπάρχει επιγραφή. Η προτομή του νεκρού είναι τοποθετημένη σε ψηλή στήλη. Η μορφή επιβάλλεται στο χώρο. Η έκφραση, το βάθος, η εσωτερικότητα της ψυχής εκφράζονται μοναδικά. Στο έργο τονίζονται η σιωπή του θανάτου και η απέραντη θλίψη. Η λεπτότητα και η χάρη του θυμίζει πνεύμα ροκοκό και επιπλέον δείχνει και την επιδεξιότητα του καλλιτέχνη. Το μνημείο είναι ενυπόγραφο. Στο πίσω μέρος της προτομής γράφει: I. ΒΙΤΣΑΡΗΣ, 1884. Το μνημείο φιλοτέχνησε ο γλύπτης Ιωάννης Βιτσάρης¹⁷⁶.

(φωτ. Αγγελοπούλου Σοφία)

Βιτσάρης Ιωάννης (γλύπτης) Αθήνα (1843-1892): Όπως και οι άλλοι γλύπτες της εποχής, πήρε τα πρώτα μαθήματα μαρμαρογλυφίας στο εργαστήριο των αδελφών Φυτάλη. Σπούδασε στο Σχολείο των Τεχνών (1860-1864), κοντά στον Ιωάννη Κόσσο. Συνέχισε τις σπουδές του στο Μόναχο (1864-1870). Βραβεύτηκε με το Α΄ βραβείο στο διαγωνισμό της Ακαδημίας. Το

¹⁷⁶ Γιασιφάνη – Κυρίτση Βασιλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, ό.π., σσ.54-55-62-63.

1871 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και ανοίγει το εργαστήριο του, όπου ασχολήθηκε κυρίως με ταφικά μνημειακά έργα. Τα κυριότερα γλυπτά έργα του Βιτσάρη είναι επιτύμβια στα οποία συνδυάζει το ρεαλισμό με τον ιδεαλισμό¹⁷⁷. Στο Α΄ νεκροταφείο Αθηνών υπάρχουν ορισμένα αντιπροσωπευτικά έργα του, όπως το μνημείο του Παυλόπουλου με την προτομή του νεκρού τοποθετημένη σε ψηλή στήλη, το άγαλμα της 'Δικαιοσύνης', η 'Κοιμωμένη', κ.ά. . Ο Βιτσάρης εκτός από ταφικά μνημεία δημιούργησε αρκετές προτομές αγάλματα και συνθέσεις. Η γλυπτική του συνάντησε ισχυρή αντίδραση από τη σύγχρονη κριτική. Το έργο του 'Ο Αράπης Χρήστος' ως θέμα τέχνης θεωρήθηκε απαράδεκτο από το νεοκλασικό γούστο των τεχνοκριτών. Ο Βιτσάρης εγκαταλείπει τα αρχαιολογικά πρότυπα και στρέφει προοδευτικά την κατεύθυνση των γλυπτών του από την επιφάνεια στο βάθος¹⁷⁸.

Ιωάννης Σαπουντζής (1886)

Μάρμαρο καλύπτει όλη την επιφάνεια του τάφου, ο οποίος περιβάλλεται από ψηλό κιγκλίδωμα. Τρεις κλιμακωτοί αναβαθμοί υπάρχουν στην κεφαλή του μνημείου. Πάνω στηρίζεται χαμηλό βάθρο με γείσο. Η στήλη αποτελείται από τρία μέρη. Τη βάση, τον κορμό και τη στέψη σχηματίζοντας μορφή παραστάδας. Πάνω στη βάση βρίσκεται ανάγλυφη

παράσταση λυχναριού που καίει, καθώς και επιγραφή. Η στήλη επιστέφεται από την προτομή. Τη μορφή χαρακτηρίζει η ηρεμία, η συγκρατημένη έκφραση και κίνηση καθώς και το λεπτομερειακό ενδιαφέρον του καλλιτέχνη. Η σοβαρότητα, χαρακτηριστικό γνώρισμα της προσωπικότητας του νεκρού, τονίζεται ιδιαίτερα. Βλέμμα απλανές, μεγάλο γυριστό μουστάκι, ρυτιδωμένο δέρμα είναι δείγματα της μεγάλης ηλικίας του νεκρού. Το μνημείο είναι έργο του γλύπτη Γεωργίου Βρούτου¹⁷⁹.

(φωτ. Αγγελοπούλου Σοφία)

¹⁷⁷ Λυδάκης Στέλιος, *Οι Έλληνες Γλύπτες, η νεοελληνική γλυπτική (ιστορία-τυπολογία-λεξικό γλυπτών)*, ό.π.)

¹⁷⁸ Εγκυκλοπαίδεια, *Νέα Δομή*, τ. 7ος, εκδ. Δομή, Αθήνα, 1996, σ.169

¹⁷⁹ Γκισιράνη – Κυρίτση Βασιλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, ό.π., σ. 64

Γεώργιος Βρούτος (γλύπτης) Αθήνα (1843-1909): Σπούδασε στο Σχολείο των Τεχνών στην Αθήνα. Είχε δάσκαλο τον Ιωάννη Κόσσο. Συνεχίζει τις σπουδές του στη Ρώμη (από το 1866 ως το 1873), στη σχολή του Κανόβα (Ακαδημία του Αγίου Λουκά). Στη Ρώμη κατά τη διάρκεια των σπουδών του βραβεύτηκε (Α΄ Βραβείο) τέσσερις φορές. Στα 1873 επιστρέφει στην Ελλάδα και δημιουργεί το εργαστήρι του. Το 1883 διαδέχτηκε στο Σχολείο των Τεχνών, τον Λεωνίδα Δρόση. Ο Βρούτος είναι ένας μεταβατικός και πολυσύνθετος καλλιτέχνης. Με το νεανικό του έργο 'Το πνεύμα του Κοπέρνικου' εμφανίζεται τολμηρός σε μια κάπως μανιεριστική σύνθεση¹⁸⁰.

Τα θέματά του είναι κυρίως επίσημοι αδριάντες, ταφικά μνημεία (επιτύμβια), μυθολογικές μορφές και προσωποποιήσεις. Αντλεί τα θέματά του από ελληνορωμαϊκά έργα και κυρίως από το πνεύμα της Σχολής του Κανόβα, στο οποίο οφείλει την ήρεμη, συγκρατημένη κίνηση και έκφραση καθώς και τη λιτή φόρμα. Με αυτά τα στοιχεία ο Βρούτος αναπτύσσει το προσωπικό του ύφος. Κορύφωση αυτής της τεχνοτροπίας αποτελεί η ολόσωμη Μούσα (1881) στο Α΄ Νεκροταφείο Αθηνών. Αργότερα, ο καλλιτέχνης προχωρεί σε αναζητήσεις μεγαλύτερων αφαιρέσεων. Η τεχνική του απλοποιείται και τα περιγράμματα γίνονται περισσότερο ευκρινέστερα. Το αρχικό στοιχείο της γραφικότητας δίνει τη θέση του σε μοτίβα πιο διακοσμητικά. Κυριότερα έργα του είναι: Οι αδριάντες του Α.Κοραή, του Ζάππα, του Γ.Αβέρωφ, του Διονύσιου Σολωμού, τα επιτύμβια μνημεία του Α.Κοραή (1881), και του Ψιακή (1882) στο Α΄ Νεκροταφείο Αθηνών κ.ά.¹⁸¹.

¹⁸⁰ Λυδάκης Στέλιος, *Οι Έλληνες Γλύπτες, η νεοελληνική γλυπτική (ιστορία-τυπολογία-λεξικό γλυπτών)*, ό.π., σ. 297

¹⁸¹ Εγκυκλοπαίδεια, *Νέα Δομή*, ό.π., σ. 306

Νικόλαος Αντωνόπουλος (1892)

Η επιφάνεια καλύπτεται από μάρμαρο που προεξέχει ελάχιστα από το κρηπίδωμα. Πάνω σε τρεις αναβαθμούς, στην κεφαλή του μνημείου, στηρίζεται τετράπλευρο βάθρο. Στην πρόσοψη του βάθρου υπάρχει ανάγλυφο στεφάνι από φύλλα βελανιδιάς μέσα από το οποίο περνούν δύο αναποδογυρισμένες δάδες (σύμβολο θλίψης για το σβήσιμο της ζωής), οι

οποίες καλύπτουν όλη την επιφάνεια της πρόσοψης. Η στήλη επιστέφεται από την προτομή, το ύψος της οποίας είναι 69εκ. Η προτομή είναι τοποθετημένη σε δύο τετράγωνα κλιμακωτές ανομοιογενείς βάσεις.

Γλύπτης του έργου είναι ο Γεώργιος Ξενάκης. Ο γλύπτης αποδίδει τη μορφή με μεγάλη πιστότητα, δίνοντας την ταυτότητα του νεκρού. Τα μάτια κοιτάζουν στο άπειρο με απόκοσμο ύφος. Η επιδερμίδα είναι γερασμένη, γεμάτη ρυτίδες. Μεγάλο μουστάκι, πυκνά μαλλιά, τραβηγμένα στα πλάγια και ελαφρώς κυματιστά. Φορά ρούχα εποχής. Η ήρεμη αριστοκρατική απλότητα του προσώπου δίνει μεγάλη πλαστικότητα στη μορφή¹⁸².

(Φωτ. Αγγελοπούλου Σοφίας)

Ξενάκης Γεώργιος (γλύπτης) (Αθήνα (1865-1911): Σπούδασε γλυπτική στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών. Είχε καθηγητή τον Λεωνίδα Δρόση. Ασχολήθηκε κυρίως με προτομές και τελείωσε έργα που άφησε ανολοκλήρωτα ο καθηγητής του, όπως τον Καποδίστρια στην Κέρκυρα και τον αδριάντα του Βαρβάκη στο Ζάππειο. Ποτισμένος από το πνεύμα του δασκάλου του στο έργο του είναι καθαρά κλασικιστής. Έργα του (προτομές): Μπαϋρον, Ευρυσθένης Γκίζας (αυλητής), ο Μουσοτραφής κ.ά.¹⁸³.

¹⁸² Γιασιράνη – Κυρίτση Βασιλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, ό.π., σσ. 86-87.

¹⁸³ Λυδάκης Στέλιος, *Οι Έλληνες Γλύπτες, η νεοελληνική γλυπτική (ιστορία-τυπολογία-λεξικό γλυπτών)*, ό.π., σ.412

Αλεξάκης Ζήσης (1893)

Μαρμάρινο κρηπίδωμα περιτρέχει το μνημείο, ενώ η επιφάνεια καλύπτεται με χώμα. Στην κεφαλή του μνημείου, στα δυτικά υψώνεται επιτύμβια στήλη, η οποία αποτελείται από αναβαθμό, ένα βάθρο και μία στήλη. Στο πάνω μέρος της στήλης είναι χαραγμένα κεφαλαία γράμματα. Παράσταση λυχνariού με φλόγα που καίει βρίσκεται κάτω από τα γράμματα. Η στήλη επιστέφεται από τριγωνικό αέτωμα με υποτυπώδη ακροκέραμα στις τέσσερις γωνίες¹⁸⁴.

(φωτ. Αγγελοπούλου Σοφίας)

Ανάγλυφο tondi (μετάλλιο): Είναι συνδυασμός επιτύμβιας στήλης και προτομής. Για το όνομα του νεκρού ή για το νεκρικό επίγραμμα, έχει υπερυψωμένο βάθρο.

Τεφροδόχη: έχει συμβολικό χαρακτήρα, διότι στη χριστιανική θρησκεία δεν γίνεται καύση των νεκρών. Στήνεται συνήθως σε ψηλή στήλη και έχει σχήμα αμφορέα ή ληκύθου. Έχει τις ρίζες της στην αρχαιότητα.

¹⁸⁴ Γιασιράνη – Κυρίτση Βασιλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, ό.π., σ. 94

Ιωάννης - Μαρίκα Καρτάλη (1891)

Πάνω σε μαρμάρινο κρηπίδωμα στηρίζονται τέσσερις μαρμάρινοι πεσσοί και από ένας στο ενδιάμεσο των πεσσών. Υπάρχει υπόγεια κρύπτη, η οποία βρίσκεται στην ανατολική πλευρά. Πάνω σε τρεις αναβαθμούς στηρίζεται τετράπλευρο βάθρο, στο οποίο είναι χαραγμένα ονόματα. Πάνω του στηρίζεται στήλη με σύμφυτη βάση. Η στήλη με την επίστεψη του γείσου έχει ύψος 1.67μ. Κάτω από την επίστεψη της στήλης υπάρχει ανάγλυφο tondi (μετάλλιο) με διάμετρο 0,60μ., με ανάγλυφη περιφέρεια από φύλλα βελανιδιάς και κορδέλα τυλιγμένη, η οποία στο επάνω μέρος σχηματίζει φιόγκο.

(φωτ. Αγγελοπούλου Σοφία)

Ανάμεσα παριστάνεται ανάγλυφος ρόδακας. Μέσα στο μετάλλιο βρίσκονται οι μορφές του νεαρού ναυτικού Ιωάννη και της επίσης νεαρής Μαρίκας. Η σκληρή και σφριγηλή σάρκα των μορφών δηλώνει τη νεαρή ηλικία των θανόντων. Ο Ιωάννης φορά την ναυτική στολή με το καπέλο στο κεφάλι σε πρώτο πλάνο, ενώ λίγο πιο πίσω η Μαρίκα, με τα μακριά μαλλιά, τη λάμψη του προσώπου και το «αρχαϊκό» μειδίαμα. Η τεχνική του γλύπτη δείχνει ευαισθησία. Οι εκφραστικοί τόνοι των προσώπων προσεγγίζουν την πραγματική απόδοση των μορφών. Κάτω από τη στήλη είναι χαραγμένα τα ονόματα των θανόντων. Η στήλη επιστέφεται από τεφροδόχη (αμφορέα) που στηρίζεται σε τετράγωνη βάση. Η τεφροδόχη, η οποία είναι μισοσκεπασμένη με ύφασμα έχει ύψος 0,70μ. Στην αριστερή και στη δεξιά πλευρά της στήλης είναι γραμμένο ένα ποίημα που μέσα από τους στίχους του δηλώνεται ο πόνος αλλά και η προσπάθεια παραμυθίας (παρηγοριάς).

Το μνημείο το φιλοτέχνησε ο γλύπτης Ιωάννης Χαλδούπης στην Αθήνα. Το όνομα του γλύπτη είναι γραμμένο στη βόρεια πλευρά της στήλης. Ίσως την τεφροδόχο την κατασκεύασε ο Ιωάννης Βιτσάρης, διότι το θέμα ήταν πολύ αγαπητό¹⁸⁵.

¹⁸⁵ Γιασιράνη – Κυρίτση Βασιλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, ό.π., σσ. 48-72-73-74.

Μαριγίτσα Αποστολίδου (1894)

Πάνω σε μαρμάρινο κρηπίδωμα στις γωνίες στερεώνονται τέσσερις σιδερένιοι πεσσοί, οι οποίοι συγκρατούν το βαρύ κιγκλίδωμα. Μαρμάρινες πλάκες καλύπτουν όλη την επιφάνεια. Στην κεφαλή, πάνω σε δυο αναβαθμούς και ψηλό βάθρο με επίστεψη, στηρίζεται τετράπλευρη στήλη, η οποία ελαφρώς στενεύει προς τα πάνω. Στην πρόσοψη, στο πάνω μέρος της στήλης, εικονίζεται ανάγλυφο στεφάνι από κλαδιά δάφνης δεμένα στο κάτω μέρος με κορδέλα. Η στήλη καταλήγει σε πλατύ επιστήλιο, ταινία με σταγόνες, γείσο και τριγωνικό αέτωμα. Αυτό φέρει ανάγλυφο στεφάνι δάφνης με κορδέλες. Στην κορυφή υπάρχει σταυρός και ανθεμωτά ακροκέραμα (ακρωτήρια), στις τέσσερις άκρες των αετωμάτων. Το ύψος στη στήλης είναι 1.95μ. Στην πίσω πλευρά είναι γραμμένη επιγραφή.

Στο δάπεδο υπάρχει μια απλή ταφόπετρα και σε δυο αναβαθμούς στηρίζεται ένας λιτός, παχύς, μαρμάρινος σταυρός. Πάνω στο σταυρό είναι γραμμένο το όνομα της θανούσας: ΜΑΡΙΓΙΤΣΑ Χ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ 1829-1894

Το επίγραμμα της στήλης αποτελεί ιστορική πηγή. Είναι γραμμένο με κεφαλογράμματη γραφή σε πεζό λόγο, σε αρχαιοπρεπή γλώσσα, με έντονη την επίδραση του ομηρικού λεξιλογίου και απευθύνεται στο διαβάτη, που θα σταθεί και θα διαβάσει τη ζωή του νεκρού, τις αρετές του και το θάνατό του. Επίσης αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως η χρονολογία είναι γραμμένη με γράμματα, όχι με αριθμούς και η παλιότερη στο νεκροταφείο του Ξηρόκαμπου. Ο γλύπτης του μνημείου είναι άγνωστος¹⁸⁶.

(φωτ. Αγγελοπούλου Σοφίας)

¹⁸⁶ Γιασιράνη – Κυρίτση Βασιλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, ό.π., σσ.49-50.

10.4.2.3.Σαρκοφάγοι

Τον 19ο αι. οι σαρκοφάγοι στην μετεξέλιξή τους ξεφεύγουν από το αρχαιοπρεπές σχήμα τους. Είναι συνήθως επιτύμβια μνημεία, τα οποία δηλώνουν τον τάφο.

Ευφροσύνη Σαμαρτζίδου (1877)

Ο τάφος περιβάλλεται με μαρμάρινο κρηπίδωμα στο οποίο στηρίζεται σιδερένιο κιγκλίδωμα με πόρτα στην ανατολική πλευρά. Όλη η επιφάνεια είναι χωμάτινη, εκτός από την μαρμάρινη καλυπτήρια πλάκα, η οποία αποτελεί το πάνω μέρος της σαρκοφάγου και είναι υπερυψωμένη 0,20εκ. από το έδαφος. Την επιφάνεια καλύπτει περίγραμμα μαιάνδρου και στο πάνω μέρος υπάρχει ανάγλυφος σταυρός που από την πάνω κεραία του κρέμεται δάφνινο στεφάνι. Κάτω απ' τον σταυρό υπάρχει σε ανάγλυφο ένα βιβλίο ανοιχτό μεγάλου μεγέθους και πιο κάτω είναι χαραγμένα τα εξής:

ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ ΣΑΜΑΡΤΖΙΔΟΥ

ΘΑΝΟΥΣΑ ΤΗ 21 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1877

Πιο κάτω υπάρχει η ανάγλυφη παράσταση ενός φτερού. Το φτερό και το ανοιχτό βιβλίο συμβολίζουν άνθρωπο των γραμμάτων. Το ανάγλυφο λυχνάρι που καίει συμβολίζει τη ζωή. Πιο κάτω βρίσκεται η επιγραφή του γλύπτη που το φιλοτέχνησε:

Ι. ΜΑΛΑΚΑΤΕΣ ΕΠΟΙΕΙ

Το μνημείο το φιλοτέχνησε ο Ιάκωβος Μαλακατές¹⁸⁷.

(βλ. Γιασιράνη – Κυρίτση Βασιλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, ό.π.,)

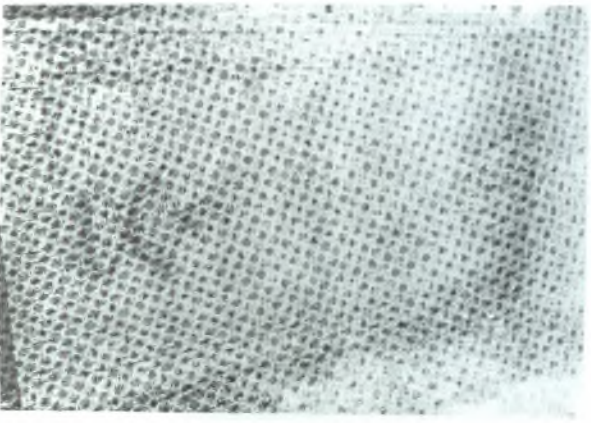
Μαλακατές Ιάκωβος (Γιακουμής) (γλύπτης): Το 1835 ο Ιάκωβος Μαλακατές μαζί με τον αδελφό του Φραγκίσκο άνοιξαν το πρώτο μαρμαρογλυφείο στην Αθήνα. Από αυτό το εργαστήριο βγήκαν πολλοί αξιόλογοι γλύπτες και τεχνίτες της εποχής. Ο Μαλακατές ασχολήθηκε με κάθε είδος μαρμαρογλυπτικής από τα αρχιτεκτονικά διακοσμητικά ως τα

¹⁸⁷ Γιασιράνη – Κυρίτση Βασιλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, ό.π., σσ.47-57-58.

επιτύμβια μνημεία. Στο Α΄ Νεκροταφείο Αθηνών βρίσκονται αρκετά από τα έργα του. Σ' αυτά διακρίνει κανείς τον κλασικισμό. Η αγάπη του αυτή τον οδηγεί να δανείζεται τα πρότυπα από την αρχαιότητα και κυρίως από τον Κανόβα. Τιμήθηκε με αρκετά βραβεία ανάμεσα στα οποία το Παράσημο του Σταυρού του Σωτήρος. Σύμφωνα με τον Ξ.Σώχο πέθανε στα 1885 στο Μόναχο. Το πώς βρέθηκε εκεί τα τελευταία χρόνια της ζωής του παραμένει άγνωστο¹⁸⁸.

Πηνελόπη Στειλιαρά (1888)

Την καλυπτήρια πλάκα της σαρκοφάγου περιτρέχει το σχήμα του μαϊάνδρου. Στο πάνω μέρος κλαδιά ανθισμένης δάφνης δεμένα με κορδέλα σχηματίζουν ανάγλυφο στεφάνι, του οποίου τα άκρα δεν ενώνονται. Φιόγκος σχηματίζεται στο σημείο όπου δένονται τα κλαδιά ενώ οι απολήξεις της κορδέλας μπερδεύονται στα καλιδιά. Το ανάγλυφο λυχνάρι παριστάνεται πιο κάτω, διάκοσμος συνηθισμένος στις σαρκοφάγους της εποχής.

(Εικ.1)

Αγγελής Παπαδήμος (1888)

Η καλυπτήρια πλάκα της σαρκοφάγου φέρει τα στοιχεία των σαρκοφάγων της εποχής. Τον μαϊάνδρο στην περιφέρεια της πλάκας, το δάφνινο στεφάνι, δεμένο με κορδέλα, τα χαραγμένα ονόματα και ανάμεσα στην τελευταία ημερομηνία η φλόγα από το λυχνάρι που καίει¹⁸⁹.

(Εικ.2)

(Εικ.1,2: βλ. Γιασιράνη-Κυρίτση Βασιλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, ό.π.)

¹⁸⁸ Λυδάκης Στέλιος, *Οι Έλληνες Γλύπτες , η νεοελληνική γλυπτική (ιστορία-τυπολογία-λεξικό γλυπτών)*, ό.π., σσ. 384-385

¹⁸⁹ Γιασιράνη – Κυρίτση Βασιλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, ό.π., σσ. 67-68.

Κωνσταντίνος Θεοδοσίου (1892)

Και το μνημείο του Κωνσταντίνου Θεοδοσίου φέρει τα χαρακτηριστικά των σαρκοφάγων της εποχής. Η καλυπτήρια πλάκα διακοσμείται περιμετρικά από λιθανάγλυφη ταινία μαιάνδρου, στεφάνι δάφνης ενωμένα στο κάτω μέρος με κορδέλα, που οι άκρες της ανεμίζουν. Μέσα στον κύκλο που σχηματίζει το δάφνινο στεφάνι βρίσκεται ανάγλυφος σταυρός. Κάτω ακριβώς είναι χαραγμένα τα στοιχεία των νεκρών. Εξαιτίας της ιδιότητας του Κωνσταντίνου Θεοδοσίου, ο οποίος ήταν λογαχός πεζικού, κάτω από τα γράμματα εικονίζονται δύο μεγάλα ανάγλυφα ξίφη σε σχήμα χιαστί. Από κάτω συνεχίζονται τα γράμματα και η διακόσμηση ολοκληρώνεται με το ανάγλυφο λυχνάρι.

Αικατερίνη Κουκιάδη (1892)

Το μνημείο περιβάλλεται από σφυρήλατο κιγκλίδωμα, στηριγμένο σε μαρμάρινο κρηπίδωμα. Πάνω σε αναβαθμό στο κεντρικό τμήμα βρίσκεται μαρμάρινη σαρκοφάγος. Το ύψος της είναι 0,57μ. Τα θωράκια της σαρκοφάγου είναι χωρίς διάκοσμο. Το σχήμα του μαιάνδρου διατρέχει περιμετρικά την καλυπτήρια πλάκα. Ο μαιάνδρος ως μοτίβο, φαίνεται ότι συνηθίζεται αυτή την εποχή γιατί τον συναντάμε συχνά. Στο πάνω μέρος της καλυπτήριας πλάκας υπάρχει δάφνινο στεφάνι με κορδέλα και στη μέση υπάρχει ανάγλυφος σταυρός.

(φωτ. Αγγελοπούλου Σοφία)

Πιο κάτω είναι χαραγμένα τα στοιχεία της νεκρής σε επιγραφή. Η ανορθόγραφη επιγραφή δηλώνει πως ο γλύπτης ή ο βοηθός του ήταν αγράμματος. Η επιγραφή απευθύνεται στον διαβάτη σε πεζό λόγο. Πιο κάτω παριστάνεται ανάγλυφο σβησμένο λυχνάρι, που συμβολίζει τη ζωή που έσβησε. Πίσω από τη σαρκοφάγο υπάρχει σταυρός, όπου στο πίσω μέρος είναι γραμμένο: ΟΙΚ.ΚΟΥΚΙΑΔΗ

ΟΔ. ΧΙΩΤΕΛΗ¹⁹⁰.

¹⁹⁰ Γιασιράνη – Κυρίτση Βασιλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, ό.π., σσ.90-91-92-93.

10.4.2.4. Σταυροί

Οι ανάγλυφοι σταυροί είναι το πιο συνηθισμένο θέμα με διάκοσμο φυτικό και ζωικό. Πρόκειται για απομεινάρια παλαιοχριστιανικής τέχνης.

Δημήτριος Κουτσαγγέλης (1894)

Το μνημείο περιβάλλεται από κρηπίδωμα ύψους 0,60μ. Στο μαρμάρινο κρηπίδωμα είναι στερεωμένο σφυρήλατο κιγκλίδωμα. Πλάκες καλύπτουν

όλη την επιφάνεια του μνημείου. Στην κεφαλή πάνω σε δυο αναβαθμούς, στηρίζεται σύμφυτη βάση, το βάθρο. Το βάθρο είναι με σύμφυτη βάση και επίστεψη. Στην πρόσοψη είναι γραμμένα τα ονόματα του Δημητρίου Κουτσαγγέλη. Η κλιμακωτή βάση του ανάγλυφου σταυρού, στηρίζεται πάνω στο γείσο. Ο μαρμάρινος σταυρός μιμείται ξύλινο σταυρό από κορμό δέντρου, ο οποίος περιτυλίγεται από φυτικό

(φωτ. Αγγελοπούλου Σοφίας)

διάκοσμο και στην επιφάνεια του έχει ρόζους. Βλαστοί και φύλλα αναρριχώνται από τη βάση του σταυρού και αγκαλιάζουν τις κεραίες. Ο ανάγλυφος αυτός σταυρός χαρακτηρίζεται ως ο πιο εντυπωσιακός του νεκροταφείου¹⁹¹.

¹⁹¹ Γιασιράνη – Κυρίτση Βασιλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, ό.π., σσ. 48-96-97.

Αριστοτέλης Σταθάτος (1896)

Τέσσερις μαρμάρινοι πεσσοί στερεωμένοι σε κρηπίδωμα περιβάλλουν το μνημείο. Οι πεσσοί ενώνονται με σφυρήλατο κιγκλίδωμα. Σε έναν αναβαθμό στη δυτική πλευρά, στηρίζεται υπόβαθρο, το οποίο επιστέφεται με διπλό καμπυλόκυρτο κυμάτιο. Πάνω του στηρίζεται στήλη. Στην πρόσοψη είναι χαραγμένα γράμματα. Η παραλληλόγραμμη στήλη έχει κυμάτιο και γείσο και καταλήγει σε τετράγωνη περίπου βάση στην οποία στηρίζεται ο σταυρός. Ο σταυρός έχει ακτίνες φωτός. Δεν είναι τοποθετημένος στη στήλη αλλά είναι ακουμπισμένος στην πρόσοψη του μνημείου.

(φωτ. Αγγελοπούλου Σοφία)

Ιωάννης Ζαρλής (1897)

Το μνημείο το περιβάλλει μαρμάρινο κρηπίδωμα. Στην κεφαλή, στα δυτικά σε μικρό βάθρο βρίσκεται μικρός μαρμάρινος σταυρός. Στη μέση του σταυρού παριστάνεται η μορφή ενός αγγέλου.

(φωτ. Αγγελοπούλου Σοφία)

Νικόλαος Αδαμόπουλος (1897)

Το μνημείο περιβάλλεται από σφυρήλατο κιγκλίδωμα, το οποίο είναι στηριγμένο σε χαμηλό μαρμάρινο κρηπίδωμα. Στη δυτική πλευρά, στην κεφαλή σ' έναν αναβαθμό παριστάνεται ανάγλυφο ένα λυχνάρι (σύμβολο ζωής) και πάνω του στηρίζεται βάθρο, που καταλήγει σε επίστεψη. Ακριβώς από κάτω υπάρχουν γράμματα, καθώς και η ανάγλυφη παράσταση ενός στεφανιού από κλαδιά ελιάς, τα οποία δεν ενώνονται αλλά είναι δεμένα με κορδέλα. Στη μέση παριστάνεται ανάγλυφος σταυρός. Πάνω στο βάθρο στηρίζεται ο σταυρός που επιστέφει το μνημείο. Ανάμεσα στις δύο κεραίες υπάρχουν δυο ακτίνες φωτός, ενώ στη μέση του σταυρού είναι σκαλισμένο το πρόσωπο ενός αγγέλου¹⁹².

(φωτ. Αγγελοπούλου Σοφία)

Κάποια από τα μνημεία της εποχής δυστυχώς δεν φέρουν την υπογραφή του καλλιτέχνη που τα φιλοτέχνησε. Όμως, ανεξάρτητα από τον γλύπτη ή τον ντόπιο τεχνίτη, τα μνημεία αυτά αποτελούν έργα τέχνης και αποκαλύπτουν τις προτιμήσεις και το γούστο των ανθρώπων της εποχής.

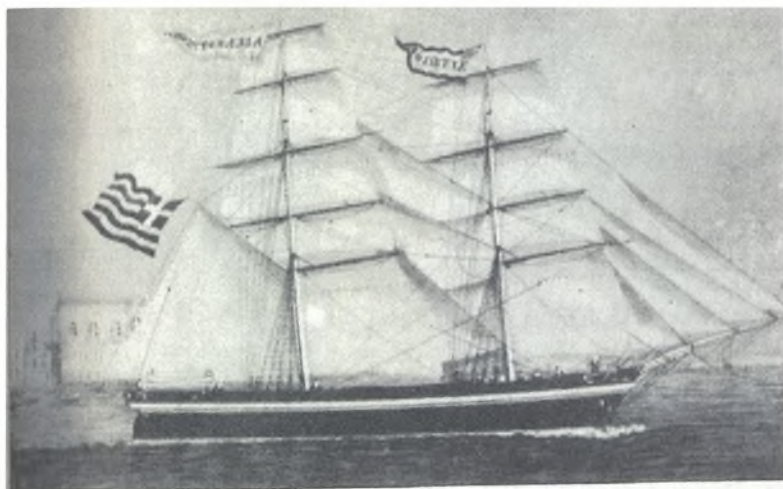
¹⁹² Γιασιράνη – Κυρίτση Βασιλεία, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, ό.π., σσ. 101-102-103.

Κεφάλαιο 11. Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897

Το 1897 ατυχή γεγονότα έπληξαν την Ελλάδα και κατ' επέκτασιν και το Βόλο. Ο κακός χειρισμός της ελληνικής κυβέρνησης Δηλιγιάννη τα έτη 1896-1897 στον πόλεμο της Ελλάδας κατά της Τουρκίας οδήγησε την Ελλάδα σε δεινή στρατιωτική ήττα και εθνική ταπείνωση¹⁹³.

Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 ήταν μεγάλη συμφορά για τους Θεσσαλούς. Ο πόλεμος άρχισε στις αρχές Απριλίου του 1897. Μέσα σε δέκα μέρες ο ελληνικός στρατός διαλύθηκε κι έφτασε υποχωρώντας στο Δομοκό.¹⁹⁴

Εκείνες τις μέρες ο Βόλος ήταν ανάστατος. Από όλη την ανατολική Θεσσαλία έρχονταν νύχτα μέρα γυναικόπαιδα. Από τις 18 Απριλίου στο λιμάνι του Βόλου ήταν η ανατολική μοίρα του Ελληνικού στόλου και στις 21 βγήκαν τα αγήματα στην πόλη. Ο ελληνικός στόλος, ο οποίος βρισκόταν στο λιμάνι του Βόλου είχε διαταχθεί από τους αρμόδιους της Αθήνας να μην προστατεύσει την πόλη αλλά να απομακρυνθεί από το λιμάνι βοηθώντας μόνο τους κατοίκους που έσπευδαν να εγκαταλείψουν την περιοχή με κάθε μέσον¹⁹⁵.

Το "Φθιώτις" είχε λάβει μέρος στη μεταφορά των γυναικοπαίδων, κατά το 1897

(Εικ. 1)

¹⁹³ Κολιού Νίτσα, *Τυπο-φωτο-γραφικό πανόραμα του Βόλου*, ό.π., σ.145.

¹⁹⁴ Κορδάτος Γιάννης, *Η ιστορία της Επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, ό.π., σ.973

¹⁹⁵ Κολιού Νίτσα, *Τυπο-φωτο-γραφικό πανόραμα του Βόλου*, ό.π., σ.145.

Από τις 10 Απριλίου ο Βόλος παρουσίαζε αξιοθρήνητο θέαμα διότι πρόσφυγες είχαν κατακλείσει όλη την περιοχή. Πηλιορείτες και κυρίως Θεσσαλοί, σχημάτιζαν караβάνια και έμπαιναν στην πόλη ζητώντας άσυλο. Ορισμένοι παρέμειναν στην παραλία προσπαθώντας να επιβιβαστούν σε βάρκες ή καΐκια με προορισμό τη Σκιάθο, τη Σκόπελο, το Τρίκερι και την Εύβοια. Επικρατούσε ένα κλίμα πανικού και απόγνωσης με κύρια χαρακτηριστικά τα κλάματα, τις φωνές, τις διαμαρτυρίες, τις προσευχές και τις βρισιές. Η όλη κατάσταση ήταν απελπιστική.

Δεν υπήρχε καμία οργάνωση και πρόνοια για την περίθαλψη των προσφύγων. Μπροστά σε αυτή την τραγική κατάσταση οι βουλευτές του Βόλου στις 12 Απριλίου έστειλαν τηλεγράφημα στο πρωθυπουργό Ράλλη. Οι ίδιοι βουλευτές την επόμενη μέρα έστειλαν τηλεγράφημα και στον αρχιστράτηγο Κωνσταντίνο.

(Εικ. 2)

(Εικ. 1,2: βλ. Τριάντου Γ. Ελένη, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, ό.π.)

Όμως, κανένας από τους επισήμους δεν έδινε πια σημασία στις εκκλήσεις για βοήθεια. Αναμφισβήτητα ο Βόλος είχε αφεθεί στην τύχη του. Μονάχα κάποια πολεμικά καράβια είχαν σταλεί στον Παγασητικό χωρίς όμως ξεκαθαρισμένες διαταγές. Παρόλο που ο Βόλος ήταν απροστάτευτος οι Τούρκοι δεν τόλμησαν να μπουν μέσα στην πόλη. Είχαν πιάσει τα δυτικά υψώματα και στις 26 Απριλίου το πρωί κατέλαβαν το Βόλο, αφού πρώτα ο Τούρκος αρχιστράτηγος ειδοποίησε τον αρχηγό του ελληνικού στόλου.

Αξιοσημείωτο είναι ότι στο Βόλο υπήρχαν φιλότουρκοι που ενημέρωναν κρυφά τους Τούρκους. Τους ειδοποίησαν λοιπόν ότι δεν υπάρχει ο φόβος της αντίστασης. Ο τουρκικός στρατός με σάλπιγγες και αλαλαγμούς παρατάχθηκε στην πλατεία του Ρήγα Φεραίου. Στο Δημαρχείο υψώθηκε αμέσως η τουρκική σημαία και διαβάστηκε ανακοίνωση στα γαλλικά, που έλεγε πως ο Βόλος «πάρθηκε στο όνομα του Σουλτάνου» και ότι δεν θα γίνουν αντεκδικήσεις»¹⁹⁶.

Πλήθη προσφύγων στο λιμάνι του Βόλου. (σκίτσο ανταποκριτή αγγλικής εφημερίδας)
(βλ. Ανδρουλιδάκης Κώστας, *Μικρό αφιέρωμα στο Τζιόρτζιο ντε Κίρικο*, ό.π.)

¹⁹⁶ Γιάννης Κορδάτος, *Η ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, ό.π., σσ. 975-979-980.

Στο λιμάνι του Βόλου γίνεται επιβίβαση τραυματιών για μεταφορά στην Αθήνα.
(βλ. Κολιού Νίτσα, *Τυπο-φωτο-γραφικό πανόραμα του Βόλου*, ό.π.)

Κεφάλαιο 12. Συγκεφαλαιωτικές παρατηρήσεις (Συμπεράσματα – Προτάσεις)

Ο Βόλος εξαιτίας της γεωγραφικής του θέσης και του λιμανιού του ήταν γνωστός από την αρχαιότητα. Πέρασαν αιώνες συνεχούς κατοίκησης μέχρι και την εποχή του Ιουστινιανού, κατά την οποία χτίστηκαν τα τείχη γύρω από την πόλη και δημιουργήθηκε το Κάστρο. Την περίοδο της τουρκοκρατίας η πόλη διατηρούσε ελληνικά στοιχεία, έως το 1655, που καταστράφηκε από το ναύαρχο Μοροζίνι. Στη συνέχεια ανοικοδομείται και αποκτά τούρκικα χαρακτηριστικά. Η νέα πόλη που άρχισε να δημιουργείται το 1841 έξω από την περιοχή του κάστρου, μέχρι την απελευθέρωση, παρουσίασε σημαντική ανάπτυξη σε όλους τους τομείς σε αντίθεση με την παλιά πόλη (κάστρο).

Μετά την απελευθέρωση η ανάπτυξη κορυφώθηκε με έμπρακτο ενδιαφέρον της ελληνικής πολιτείας. Εκπονήθηκε το πρώτο σχέδιο πόλης, έγιναν μεγάλα έργα υποδομής στο λιμάνι του Βόλου και λειτούργησε ο Θεσσαλικός Σιδηρόδρομος. Ξεκίνησε η δόμηση της πόλης με σύγχρονα κτήρια σχεδιασμένα από φημισμένους αρχιτέκτονες – μηχανικούς. Κτίστηκε το πρώτο Δημοτικό Θέατρο του Βόλου δίνοντας έμφαση στην πνευματική, πολιτιστική και κοινωνική ανάπτυξη της πόλης. Άρχισαν να εκδίδονται εφημερίδες και περιοδικά με αυξημένη ζήτηση και κυκλοφορία και σε άλλες πόλεις του ελλαδικού χώρου. Η εκπαίδευση γνώρισε άνθιση με δημιουργία νέων δημόσιων και ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων.

Η εκβιομηχάνιση της πόλης με τη δημιουργία μικρών βιοτεχνιών και βιομηχανιών, η άνθιση του εμπορίου, οι ανάγκες σε εργατικό δυναμικό στα έργα υποδομής, προσέλκυσαν Έλληνες και ξένους εργάτες, τεχνικούς και εμπόρους. Η πόλη μεγαλώνει σε πληθυσμό, ζωντανεύει και αναπτύσσεται σε όλους τους τομείς. Άρχισαν να εμφανίζονται τα πρώτα συνδικάτα των εργατών και να εκδηλώνεται έντονη πολιτική δραστηριότητα.

Κατά την περίοδο 1881-1897, ανηγέρθησαν νέοι χριστιανικοί ορθόδοξοι ναοί, συνέχισε να λειτουργεί η Εβραϊκή Συναγωγή και λειτούργησε καθολικός ναός. Την περίοδο αυτή λειτουργούσε και το οθωμανικό Τζαμί για τους λίγους εναπομείναντες Τούρκους. Η ποικιλία των ναών χαρακτηρίζει την πολυπολιτισμική διαστρωμάτωση της κοινωνίας του Βόλου και τη δυνατότητα συνύπαρξης δογμάτων και θρησκειών.

Η περίοδος 1881-1897, που χαρακτηρίζεται από την έντονη οικονομική ανάπτυξη της πόλης υποβάθμισε την ανάδειξη της τοπικής καλλιτεχνικής δραστηριότητας. Ωστόσο, σημαντική ήταν η παρουσία βολιωτών καλλιτεχνών, ζωγράφων-φωτογράφων, οι οποίοι αποτύπωσαν τα γεγονότα της περιόδου με έξοχο τρόπο και κληροδότησαν σημαντικό αρχειακό υλικό. Έλληνες και ξένοι, επώνυμοι και ανώνυμοι καλλιτέχνες (ζωγράφοι-γλύπτες), συνέβαλαν στη φιλοτέχνηση πολυτελών οικιών καθώς και στη δημιουργία γλυπτών τα οποία σώζονται μέχρι σήμερα.

Το φωτογραφικό υλικό σε συνδυασμό με τα γεγονότα της περιόδου, τα διατηρητέα κτήρια, το υλικό των πρώτων σιδηροδρόμων, μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο μουσειοπαιδαγωγικής εκπαίδευσης, εκπόνησης εκπαιδευτικών προγραμμάτων, έρευνας και η παρούσα εργασία μπορεί να βοηθήσει σ' αυτό το σκοπό. Προτείνεται η δημιουργία ενός μουσείου της σύγχρονης πόλης του Βόλου, στο οποίο θα συμπεριληφθούν ευρήματα, φωτογραφικό υλικό και αναπαραστάσεις της περιόδου ή ακόμη η δημιουργία ειδικού μουσείου σιδηροδρόμων από το υπάρχον υλικό στο Σιδηροδρομικό Σταθμό του Βόλου.

Θερμές ευχαριστίες σε όσους με τη μικρή ή μεγάλη τους βοήθεια συνέβαλαν στην ολοκλήρωση αυτής της εργασίας.

Βιβλιογραφία

- **Helly Brunno**, «Οι Γραπτές Στήλες της Δημητριάδας», *Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στον χρόνο*, πρακτικά ημερίδας 9 Νοεμβρίου 1994, εκδ. ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος 1996
- **Αδρύμη-Σισμάνη Β.**, «Η Μαγνησία στην εποχή του Λίθου» “*Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*,” Εταιρία Θεσσαλικών Ερευνών, Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών αγώνων, Υπουργείο Πολιτισμού, Βόλος, 2004
- **Ανδρουλιδάκης Κώστας**, *Μικρό αφιέρωμα στον Τζιόρτζιο ντε Κίρικο*, Αθήνα 1988
- **Βατόπουλος Νίκος**, *Το πρόσωπο της Αθήνας*, εκδ. Ποταμός και Νίκος Βατόπουλος, Αθήνα 2002
- **Βογιατζής Ν. Φώτης**, *Η Θεσσαλική Ζωγραφική (1500-1980)*, 1980
- *Βόλος ένας αιώνας Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955)*, Α' τόμος, Βόλος, εκδ. Βόλος 1999
- **Βουζαξάκης Κ., Αδρύμη Β. – Σισμάνη, Μακρή Θ. Σκοτινιώτη, Μαλαकाσιώτη Ζ., Γεωργίου Ρ., Γιαννούλου Ε.**, «Ανάδειξη της αρχαίας πόλης πάνω στο λόφο της Γορίτσας. Πρόταση για τη δημιουργία ενός κόμβου πληροφόρησης για το ευρύτερο οικοπολιτιστικό δίκτυο της Μαγνησίας», *Μνημεία της Μαγνησίας-Πρακτικά Συνεδρίου*,
- **Βλάχος Μανόλης**, «Κωνσταντίνος Βολανάκης (1837-1907)», *Οι Έλληνες Ζωγράφοι. Από τον 19ο αι. στον 20ο αι., τ.Α'*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα χ.χ.
- **Γιασιράνη – Κυρίτση Βασιλεία**, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, εκδ. Ώρες, Βόλος 1996
- **Γρηγορόπουλος Μιχαήλ Σ.**, *Περιήγησις εν Ελλάδι*, ήτοι περιγραφή των επισημοτέρων πόλων του ελληνικού βασιλείου (υπό γεωγραφικήν, ιστορικήν, αρχαιοελληνικήν και στατιστικήν άποψιν), εκδ. Αθηναΐδος, Εν Αθήναις, 1884
- **Εγκυκλοπαίδεια**, «*Νέα Δομή*», τ. 7ος, εκδ. «Δομή», Αθήνα, 1996

- **Εμμανουήλ-Φεσσά Ελένη**, «Κτήρια δημόσιας χρήσης του Βόλου», *Εν Βόλω*, τ. 15^ο εκδ. Βόλος 2004 & «Οι πρώτες θεατρικές στέγες του Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*
- **Εμμανουήλ - Φεσσά Ελένη**, «Κτήρια δημόσιας χρήσης του Βόλου», και **Σπανού Κ.Μαρία**, «Υπαιθρια γλυπτά του Βόλου», *Εν Βόλω*, τ.,15ο, Βόλος 2004
- **Εσφιγμενίτης Ζωσιμάς**, περ. *Φήμη*, εκδ. Θεσσαλία, 1887
- **Ευσταθίου – Μπάτζιου Ανθή**, «Δημητριάδα», *Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στον χρόνο*, εκδ. ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος 1996,
- **Ευσταθίου - Μπάτζιου Ανθή**, «Η Ζωγραφική στην αρχαιότητα», *Εν Βόλω*, τ.4ο, εκδ. Βόλος 2001
- **Ευσταθίου - Μπάτζιου Ανθή**, «Δημητριάς», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, Εταιρία Θεσσαλικών Ερευνών, Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών αγώνων, Υπουργείο Πολιτισμού, Βόλος, 2004
- **Ζαχαρίου Γιώργος**, *Σελίδες από την ιστορία της Μαγνησίας*, εκδ. Κώδικας, Βόλος 1994
- **Ζαχαρός Ν.Απόστολος**, «Ο ναός του Αγ. Κωνσταντίνου Βόλου και τα ψηφιδωτά του», *Μαγνησία*, τ.2ο, Βόλος 2004
- **Θεσσαλικά χρονικά**, έκτακτος έκδοσις, Αθήναι 1935
- **Θωμάς Γιώργος**, «Τα επαναστατικά κινήματα στον Βόλο και στο Πήλιο τον 19^ο αιώνα», *Βόλος 1881-1955. Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. {Επιμ}Βόλος 2004
- **Ιντζεσίλογλου Χ.**, «Το αρχαίο θέατρο Δημητριάδος», *Μνημεία της Μαγνησίας – Πρακτικά Συνεδρίου*, Βόλος 2002
- **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**, *Αρχαϊκός ελληνισμός*, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε
- **Καλιγάς Μαρίνος**, *Χαλεπάς Γιαννούλης, Η ζωή και του έργο του*, εκδ. της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήναι, 1972,
- **Καλόγρη Παναγιώτα**, «Ο εξηλεκτρισμός του Βόλου», *Βόλος 1881-1955, Οι χώροι και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ΔΗΚΙ, Βόλος 2004

- **Κίζης**, «Οι σταθμοί του τραίνου του Πηλίου και μερικές γενικότερες σκέψεις μετά την αναστήλωση τους», *Μνημεία της Μαγνησίας – Πρακτικά Συνεδρίου*, Βόλος 2002
- **Κλιάφα Μαρούλα**, *Θεσσαλία 1881-1981: εκατό χρόνια ζωή*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1983
- **Κλιάφα Μαρούλα**, *Θεσσαλία 1881-1981: 100 χρόνια ζωή*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1983
- **Κοκκόρου-Αλευρά Γ.**, *Η τέχνη της αρχαίας Ελλάδας, σύντομη ιστορία (1050-50 π.Χ.)*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1995
- **Κολιού Νίτσα**, *Τυπο-φωτο-γραφικό πανόραμα του Βόλου, τ. Α΄*, εκδ. 1991
- **Κολιού Νίτσα**, *Ενθύμιον εκπαιδεύσεως θηλέων*, εκδ. Θεσσαλικές, Βόλος, 1997
- **Κολιού Νίτσα**, *Οι ρίζες του εργατικού κινήματος και “Ο εργάτης του Βόλου”*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1988
- **Κολιού Νίτσα**, *Ανάληψις, Ιερός Ναός Αναλήψεως του Χριστού Βόλου*, εκδ. Ιερού ναού Αναλήψεως του Χριστού Βόλου, Βόλος 2000
- **Κορδάτος Γιάννης**, *Η ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, εκδ. 20ος αι.
- **Κτενιάδης Σ.Ν.**, *Οι πρώτοι ελληνικοί σιδηρόδρομοι (πρωτότυπος ιστορική μελέτη)*, εκδ. Καλλέργη Η.Γ. & ΣΙΑ, Αθήναι 1936
- **Κυρίτση - Γιασιράνη Βασιλεία**, *Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο του Βόλου*, εκδ. Ώρες, 1996
- *Λεύκωμα*, «Βόλος ένας αιώνας», **εφημ. Θεσσαλία**, εκδ. Βόλος 2000,
- **Λιάπης Κώστας**, «Το Κάστρο του Βόλου επίκεντρο σημαντικών ιστορικών γεγονότων (1423-1881)», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ΔΗΚΙ, Βόλος 2004
- **Λιάπης Κώστας**, «Η Τουρκοκρατία στη Θεσσαλομαγνησία και ο ρόλος του κάστρου του Βόλου», *στο Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, Εταιρία Θεσσαλικών Ερευνών, Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών αγώνων, Υπουργείο Πολιτισμού, Βόλος, 2004
- **Λυδάκης Στέλιος**, *Οι Έλληνες Γλύπτες, Η νεοελληνική γλυπτική (ιστορία-τυπολογία-λεξικό γλυπτών)*, τ. 5^{ος}, εκδ. «Μέλισσα», Αθήνα 1981,

- **Μαυρομμάτης Κώστας**, *Αναμνηστικό Λεύκωμα Δεύτερης πεντηκονταετίας (1934-1987)*, εκδ. 1^ο Λύκειο Βόλου, 1988
- **Μεντζαφού-Πολύζου Όλγα**, «Νεοελληνική τέχνη και Βολιώτες ζωγράφοι», *Εν Βόλω*, τ. 4ο, εκδ. Βόλος, 2001
- **Μίχου Ν. Σταυρούλα**, *Άγιος Νικόλαος, Ο πολιούχος του Βόλου*, εκδ. Τάσου Ξουράφα, Βόλος 2002
- **Μουγογιάννης Γιάννης**, «Ο Βολιώτικος πολιτισμός στον 20ο αι.», στο *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, Εταιρία Θεσσαλικών Ερευνών, Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών αγώνων, Υπουργείο Πολιτισμού, Βόλος, 2004
- **Μουγογιάννης Γιάννης**, «Ο εκδότης Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης», *Εν Βόλω*, τ. 13ο, Βόλος 2004
- **Μπατουδάκης Σταύρος**, «Ο νομός Μαγνησίας μέσα από τη φωτογραφική τέχνη», και «Στέφανος Στουρνάρας», *Εν Βόλω*, τ. 5ο , Βόλος 2001.
- **Νάθενας Γιώργος – Καραθάνου Ζαυρή Μηλίτσα**, *Το Τραϊνάκι του Πηλίου, Από την πόλη των Αργοναυτών στο βουνό των Κενταύρων*, εκδ. Μίλητος, Βόλος 2002
- **Ντίνα Ασπασία**, «Παλιοχριστιανικά μνημεία Μαγνησίας», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, Εταιρία Θεσσαλικών Ερευνών, Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών αγώνων, Υπουργείο Πολιτισμού, Βόλος, 2004
- **Ντίνα Ασπασία**, «Οθωμανικά κτήρια στην περιοχή του Βόλου», *Εν Βόλω*, τ. 6ο , εκδ. Βόλος, 2002
- **Ντίνα Ασπασία**, «Η Παλαιοχριστιανική Δημητριάδα και οι μετέπειτα αναφορές της», *Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στο χρόνο, Πρακτικά συνεδρίου*
- **Ξανθάκης Άλκης**, «Η γέννηση της φωτογραφίας στην Ελλάδα», *Η περίπτωση της Θεσσαλίας*, *Εν Βόλω*, τ. 5ο, Βόλος 2001
- **Παλιούρας Δημήτρης**, «Η αρχιτεκτονική εξέλιξη της πόλης του Βόλου», και «Όψεις της αρχιτεκτονικής του Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ΔΗΚΙ, Βόλος 2004

- **Παλιούρας Δημήτρης**, «Η αρχιτεκτονική εξέλιξη της πόλης του Βόλου», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, Εταιρία Θεσσαλικών Ερευνών, Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών αγώνων, Υπουργείο Πολιτισμού, Βόλος, 2004
- **Παναγιώτου Α. Γιώργος**, «Έντυπα και εκδοτική κίνηση στο Βόλο», *Βόλος: 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ΔΗΚΙ, Βόλος 2004
- **Παναγιώτου Α. Γιώργος**, «Βολιώτικος Τύπος, ο Γουτεμβέργιος στη Ξόβεργα», *Εν Βόλω*, τ.13ο, Βόλος 2004
- **Παπαθανασίου Απόστολος**, «Η Ιστορία της ευρύτερης περιφέρειας του Βόλου και του Πηλίου κατά τη Μεσαιωνική περίοδο (330μ.Χ. – 1423 μ.Χ.)», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, Εταιρία Θεσσαλικών Ερευνών, Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών αγώνων, Υπουργείο Πολιτισμού, Βόλος, 2004
- **Παπαϊωάννου Ι.**, «Η συμβολή της συντήρησης στην ανάδειξη των νεότερων μνημείων της περιοχής», *Μνημεία της Μαγνησίας – Πρακτικά Συνεδρίου*, Βόλος 2002
- **Παπαϊωάννου Ιωάν. Κ.**, *Ο Βόλος και το Πήλιο*, τ. Α', Βόλος 1959
- **Ρούσσος –Ν. Μάρκος –Μηλιδώνης**, «Η καθολική κοινότητα Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ΔΗΚΙ, Βόλος 2004
- **Σάμιος Παντελής**, «Η τυπογραφία στον Βόλο», *Εν Βόλω*, τ. 13ο, Βόλος 2004
- **Σπανού Κ.Μαρία**, «Υπαίθρια γλυπτά του Βόλου», *Εν Βόλω*, τ.,15ο, Βόλος 2004
- **Τριάντου Γ. Ελένη**, *Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου*, εκδ. Γραφή, Βόλος 1994
- **Τσοποτός Δημήτριος**, *Ιστορία του Βόλου*, Καλλιτεχνικός οργανισμός Δήμου Βόλου, Βόλος 1991
- **Φρεζής Ραφαήλ**, «Η Ισραηλιτική κοινότητα Βόλου», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ΔΗΚΙ, Βόλος 2004
- **Φρεζής Ραφαήλ**, *Η Ισραηλιτική κοινότητα Βόλου*, εκδ. Ώρες, Βόλος 1994
- **Φώτου Χρήστος**, «Θεσσαλικοί σιδηρόδρομοι», *Θεσσαλικοί σιδηρόδρομοι και Τζιόρτζιο ντε Κίρικο - Πρακτικά ημερίδας 4 Απριλίου 1993*, εκδ. ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος 1995

- **Φώτου Χρήστος**, «Θεσσαλικοί σιδηρόδρομοι», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ΔΗΚΙ, Βόλος 2004
- **Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος**, «Βόλος: Διαδρομή της Νέας Πόλης (1840-1955)», *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, Εταιρία Θεσσαλικών Ερευνών, Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών αγώνων, Υπουργείο Πολιτισμού, Βόλος, 2004
- **Χαρίτος Γ. Χαράλαμπος**, «Η άνθιση του εκπαιδευτικού θεσμού στο Βόλο», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ΔΗΚΙ, Βόλος 2004
- **Χαστάογλου Βίλμα**, *Βόλος, Πορτραίτο της πόλης τον 19ο & 20ο αι.*, ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος 2002
- **Χαστάογλου Βίλμα**, «Η ίδρυση και η εξέλιξη της νέας πόλης του Βόλου τον 19^ο αι.» και «Τα λιμενικά έργα στο Βόλο 1881-1950», *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Χαρίτος Χ. [Επιμ.], ΔΗΚΙ, Βόλος 2004
- **Χουρμουζιάδης Γ., Ασημακοπούλου– Ατζακά Π., Μακρής Κ.Α.**, *Μαγνησία, Το χρονικό ενός Πολιτισμού*, Αθήνα, 1982

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	
ΤΙΤΛΟΣ	
ΛΗΞΗ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΔΑΝΕΙΖΟΜΕΝΟΥ
5-5-14	
16/04	

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τηλ.: 24210 06300-1

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

004000102109